

- MITRU MÁTÉ: Reform, tervezés, háború: Ukrajna közigazgatási reformja és hatása a területi tervezési rendszerre a háború árnyékában
- GÓLIÁN RÓBERT – SZABÓ PÁL – JAKOBI ÁKOS:
Az Európai Unió országainak és régióinak turisztikai látogatottsága a pandémiát követő reziliencia szempontjából
- STEINBACHNÉ HAJMÁSY GYÖNGYI: A hazai szállodák ESG-központú vizsgálata
- CSAJBI LÍVIA – RÁCZ SZILÁRD – HORECZKI RÉKA:
Sikerértelmezések Észak- és Dél-Dunántúlon. Differenciák és egyezőségek a településvezetők és a lakosság véleménye alapján
- DARIDA ZSUZSA – BOLLA-MANSA EMESE MÁRIA:
Veszélyezteteti-e a kiegészítő köztisztviselőket? Pilot-vizsgálat egy kistépülési önkormányzat köztisztviselőinek körében
- NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ – SZÁNTÓ BALÁZS – LÁSZLÓ VERONIKA – CSIZMADIÁNÉ CZUPPON VIKTÓRIA:
A közösségi tudomány projektjei az európai térben
- TÓTH ÁKOS: Önkormányzati apokalipszis: a XIII. kerület is nettó befizető lett
- ALABÁN PÉTER: Nők, munkások, ingázók a szocializmusban

Comitatus Önkormányzati Szemle
A Comitatus Társadalomkutató Egyesület által alapított folyóirat

Szerkesztőbizottság:
Elnök: Zongor Gábor

Tagok:
Alabán Péter, Filep Bálint, Finta István, Fogarasi József, Kaiser Tamás, Kalmár Zoltán,
Molnárné Barna Katalin, Molnár Tamás, Nagy Éva Mária, Nemes Nagy József,
Novotnik Imre, Pálné Kovács Ilona, Somlyódyné Pfeil Edit, Soós Lőrinc, Szabó Pál Péter,
Szegvári Péter

Főszerkesztő: Agg Zoltán
Főszerkesztő-helyettes: Mezei Katalin

Szerkesztők:
Darida Zsuzsa, Fekete Károly, Hudi József, Lőrincz Katalin,
Oláh Miklós, Szilágyi István

Szerkesztőségi titkár:
Pozsgai Andrea
E-mail: comitatus@sze.hu

Olvasószerkesztő:
Nemesné Matus Zsanett, Nemes Gábor

Műszaki szerkesztő:
Cégarculat Kft.

Illusztrációk:
Fekti Vera festőművész alkotásai

TARTALOM

TANULMÁNY

- 5 MITRU MÁTÉ: Reform, tervezés, háború: Ukrajna közigazgatási reformja és hatása a területi tervezési rendszerre a háború árnyékában
- 21 GÓLIÁN RÓBERT – SZABÓ PÁL – JAKOBI ÁKOS: Az Európai Unió országainak és régióinak turisztikai látogatottsága a pandémiát követő reziliencia szempontjából
- 39 STEINBACHNÉ HAJMÁSY GYÖNGYI: A hazai szállodák ESG-központú vizsgálata
- 61 CSAJBI LÍVIA – RÁCZ SZILÁRD – HORECZKI RÉKA: Sikerértelmezések Észak- és Dél-Dunántúlon. Differenciák és egyezőségek a településvezetők és a lakosság véleménye alapján

MŰHELY

- 79 DARIDA ZSUZSA – BOLLA-MANSA EMESE MÁRIA: Veszélyezteteti-e a kiegészítő köztisztviselőket? Pilot-vizsgálat egy kistélepi önkormányzat köztisztviselőinek körében
- 99 NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ – SZÁNTÓ BALÁZS – LÁSZLÓ VERONIKA – CSIZMADIÁNÉ CZUPPON VIKTÓRIA: A közösségi tudomány projektjei az európai térben

VÉLEMÉNY

- 119 TÓTH ÁKOS: Önkormányzati apokalipszis: a XIII. kerület is nettó befizető lett

RECENZIO

- 127 ALABÁN PÉTER: Nők, munkások, ingázók a szocializmusban
- 133 Szerzői útmutató

CONTENT

STUDY

- 5 MÁTÉ MITRU: Reform, Planning, War: Ukraine's Administrative Reform and Its Impact on the Spatial Planning System in the Shadow of War
- 21 RÓBERT GÓLIÁN – PÁL SZABÓ – ÁKOS JAKOBI: Tourism arrivals in European Union countries and regions in terms of post-pandemic resilience
- 39 GYÖNGYI STEINBACHNÉ HAJMÁSY: ESG-Focused Analysis of Hungarian Hotels
- 61 LÍVIA CSAJBI – SZILÁRD RÁCZ – RÉKA HORECZKI: Success interpretations in North and South Transdanubia. Differences and similarities according to the opinion of mayors and the citizens

WORKSHOP

- 79 ZSUZSA DARIDA – EMESE MÁRIA BOLLA-MANSA: Is Burnout a Threat to Municipal Civil Servants? Pilot study among civil servants in a small municipality
- 99 VIRÁG ILDIKÓ NEUMANNÉ – BALÁZS SZÁNTÓ – VERONIKA LÁSZLÓ – VIKTÓRIA CSIZMADIÁNÉ CZUPPON: Community science projects in the European space

OPINION

- 119 ÁKOS TÓTH: Municipal apocalypse: District XIII also became a net contributor

REVIEW

- 127 PÉTER ALABÁN: Women, Workers, Commuters in Socialism
- 133 Author's guide

•
Fekti Vera: Önkéntes Tűzoltó Egylet

IMPRESSZUM

- Alapította: Comitatus Társadalomkutató Egyesület
- Felelős kiadó: Universitas-Győr Nonprofit Kft. ügyvezetője
- Terjesztő: Universitas- Győr Nonprofit Kft.
- Levélcím: 9026 Győr, Egyetem tér 1.
- Online szerkesztő | Széchenyi István Egyetem
- Nyomdai munkálatok: Palatia Nyomda
- Felelős vezető: Radek József
- Szerkesztőség: 9200 Mosonmagyaróvár, Vár tér 2.
- E-mail: comitatus@sze.hu
- Honlap: <https://comitatus.sze.hu/>
- ISSN 1215-315X (Nyomtatott)
- ISSN 2732-1797 (Online)
- DOI: 10.59809/Comitatus.2025.35-254

MITRU MÁTÉ

Reform, tervezés, háború: Ukrajna közigazgatási reformja és hatása a területi tervezési rendszerre a háború árnyékában

Reform, Planning, War: Ukraine's Administrative Reform and Its Impact on the Spatial Planning System in the Shadow of War

•
SZERZŐ:

MITRU MÁTÉ, kutatási referens, Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI),
mitrumate0@gmail.com, ORCID: 0009-0001-2930-5620

JEL kód: R58, O21, H77

Kulcsszavak: közigazgatási reform • decentralizáció • Ukrajna
• európai integráció • tervezési rendszer

Absztrakt: A tanulmány Ukrajna 2015 és 2020 között lezajlott közigazgatási reformját, valamint annak a területi tervezési rendszerre gyakorolt hatásait vizsgálja. A reform elsődleges céljai között szerepelt a döntéshozatal decentralizálása, a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása és az önkormányzati kapacitások megerősítése. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül a reform európai uniós integrációt elősegítő motivációja sem. A kutatás kvalitatív módszertanra épül, elsősorban szakirodalmi források és az újonnan létrehozott területi egységek tervezési dokumentumainak tartalomelemzésével. A vizsgálat egyaránt érint országos és helyi szintű tervek, különös tekintettel azokra, amelyek az orosz-ukrán háború kitörését követően készültek. A tanulmány rámutat arra, hogy a reform közelebb hozta a tervezési rendszert az európai normákhoz, ugyanakkor a katonai közigazgatások térnyerése és a háborús környezet jelentősen korlátozza a decentralizáció

elmélyülését. A tervezési gyakorlat továbbra is hierarchikus, a társadalmi részvétel leginkább formálisan jelenik meg. A lengyel decentralizációs modell hatása érzékelhető, ám az ukrán sajátosságok jelentős kihívást jelentenek a sikeres adaptációban. A tanulmány egyik fő megállapítása, hogy bár a reform számos strukturális változást eredményezett, az önkormányzati autonómia megerősödése csak részlegesen valósult meg.

AUTHOR:

*MÁTÉ MITRU, Research Officer, Research Institute for National Strategy,
mitrumate0@gmail.com, ORCID: 0009-0001-2930-5620*

JEL code: R58, O21, H77

Keywords: *administrative reform • decentralization • Ukraine • European integration
• planning system*

Abstract: *The study examines the administrative reform carried out in Ukraine between 2015 and 2020 and its impact on the spatial planning system. The primary objectives of the reform included the decentralization of decision-making, improved access to public services, and the strengthening of local government capacities. At the same time, the reform's role in promoting Ukraine's European Union integration should not be overlooked. The research is based on a qualitative methodology, relying primarily on the analysis of academic literature and the content of planning documents prepared by newly established territorial units. Both national and local-level plans are examined, with particular attention to those developed after the outbreak of the Russo-Ukrainian war. The study finds that the reform has brought the planning system closer to European norms; however, the expansion of military administrations and the wartime context have significantly constrained the deepening of decentralization. Planning practices remain strongly hierarchical, and public participation is typically limited to formal mechanisms. The influence of the Polish decentralization model is apparent, though Ukraine's unique political and administrative circumstances pose substantial challenges to successful adaptation. Overall, the study concludes that while the reform has led to a number of structural changes, the strengthening of local self-government autonomy can only be considered partial.*

BEVEZETÉS

Ukrajnában 2015–2020 között egy átfogó közigazgatási és területi reform ment végbe. Ez alapvető változásokat eredményezett az ország igazgatási és tervezési rendszerében. Úgy tűnt, a reform elsődleges célja az volt, hogy az erősen központosított államigazgatási rendszert decentralizálja, vagy legalábbis törekedett a döntéshozatali jogosultságok helyi szintre történő átcsoportosítására. Az új struktúra közelebb hozta az ukrán területi tervezést az

európai normákhoz. Az orosz-ukrán háború kihívást jelentett a reformra, mivel a háború következtében létrejött katonai közigazgatások térnyerése korlátozta a decentralizációt.

A tanulmány Ukrajna területi tervezési rendszerét és közigazgatási reformját vizsgálja, továbbá párhuzamot von a rendszerváltás utáni lengyel reformmal. Elemzi az új területi egységek pénzügyi önállóságát és az átruházott állami feladatokat. Emellett feltárja a helyi szintű tervezési dokumentumok elemzésén keresztül a mögöttes célokat és motivációkat. A téma különösen időszerű, mivel a közigazgatási reformot bár már tárgyalja a szakirodalom, annak az ukrán tervezési rendszerre gyakorolt hatása kevésbé vizsgált. Az EU-integráció közelsége tovább növeli a téma aktualitását, hiszen ez a tervezési rendszer európai normákhoz való közeledését feltételezi. A reform tervezési vetülete nemcsak tudományos, hanem társadalmi és geopolitikai szempontból is jelentős. Az újonnan létrejött települési önkormányzatok tervdokumentumai feldolgozatlanak számítanak a szakirodalomban. Az ukrán közigazgatási reformot a szakirodalom több nézőpontból értékeli, különösen a decentralizáció és annak területi vonatkozásai mentén. A vizsgált tanulmányok a reform céljaira, hatásaira és háborús kontextusára is reflektálnak, ezzel gazdagítva a tudományos diskurzust (a teljesség igénye nélkül lásd pl. Horbliuk – Brovko, 2022; Darkovich – Savisko, 2024; Anisimov et al., 2024).

A tanulmány kvalitatív kutatási megközelítést alkalmaz, mivel nemcsak a reform bemutatására, hanem annak értelmezésére is törekszik. Fő módszere a dokumentumelemzés, ezáltal feltérképezhetőek a helyi fejlesztési irányok és a reform tervezési gyakorlatban való megjelenése is. A tanulmány szerkezete két kutatási kérdés köré épül. Az első a reform közigazgatási, különösen a tervezési rendszerre gyakorolt hatását vizsgálja. A második arra a kérdésre keresi a választ, hogy a területi reform mennyiben tekinthető valódi decentralizációnak.

1. táblázat: Elemzett tervdokumentumok áttekintése
Table 1: Overview of the Analysed Planning Documents

	Dokumentum angol címe	Dokumentum magyar címe	Elfogadó szerv	Elfogadás éve	Időtáv
1.	The restoration and development plan of the Chernihiv city territorial community	Chernihiv városi települési önkormányzatának helyreállítási és fejlesztési terve	Chernihiv Városi Tanács	2024	Nem meghatározott
2.	Strategy of mobility and development transport infrastructure Irpin community	Irpin települési önkormányzat mobilitási és közlekedési infrastruktúra-fejlesztési stratégiája	Irpin Városi Tanács	2023	Nem meghatározott
3.	Development strategy of the Myrhorod of city territorial community until 2030	Myrhorod települési önkormányzat 2030-ig szóló fejlesztési stratégiája	Myrhorod Városi Tanács	2023	2023/2024-2030
4.	Recovery Plan of Ukraine	Ukrajna helyreállítási terve	Ukrajna Helyreállításiért felelős Nemzeti Tanács	2022	2023-2032
5.	Ukraine Plan 2024-2027	Ukrajna terve 2024-2027	Ukrajna kormánya	2024	2024-2027

Forrás: saját szerkesztés alapján.
Source: based on own editing.

UKRAJNA KÖZIGAZGATÁSI ÉS TERVEZÉSI REFORMJA A REFORM TERÜLETI ASPEKTUSÁNAK BEMUTATÁSA

Ukrajna tervezési rendszerének megértéséhez fontos kiindulópontot jelent a 2015 és 2020 között végrehajtott területi közigazgatási reform, mivel a közigazgatási struktúra megújítása keretét biztosít a tervezési folyamatok számára.

Elmondható, hogy a reformot megelőzően Ukrajna jelentős mértékben centralizált volt. A helyi önkormányzás és a hatalom területi szervezését közelebb kívánták hozni az európai normákhoz. A 2000-es évek európai uniós bővítésében érintett országok törekvéseihez nagyon hasonló területi decentralizációs törekvések (pl. Salamin et al., 2005) érhetők tetten a 2014 óta az EU felé tekintő Ukrajnában is. Az „Ukrajna 2020” Fenntartható Fejlesztési Stratégia a decentralizációt kiemelt reformként kezelte, amely az európai életszínvonal elérésének feltétele. A stratégiát 2015. január 12-én elnöki rendelettel hagyták jóvá. A cél a korábbi centralizált rendszer felszámolása, az önkormányzatok működőképességének biztosítása és a hatékony területi hatalomgyakorlás elősegítése volt (Horbliuk – Brovko, 2022).

A reform előtt Ukrajnában 27 régió, 490 járás, 11.694 közösség (hromada) és 29.710 település létezett. 2020-ra a régiók és települések száma nem változott, azonban a járások száma 136-ra csökkent, a közösségeket pedig jelentősen összevonták: 11.694 helyett 1.469 új települési önkormányzat jött létre (Horbliuk – Brovko, 2022). Az újonnan létrejött önkormányzatok kiterjedése változatos, hozzájuk átlagosan 20 település tartozik. Vannak egyvárosos, illetve több, mint 40 települést magába foglaló települési önkormányzatok is. A reform elsődlegesen önkéntes alapon zajlott, azonban országos szinten nem volt kelendő hajlandóság az önkéntes egyesülésre, így 2020 júniusában a reform lezárása érdekében a kormány kötelezővé tette az egységesítést (Horbliuk – Brovko, 2022).

A decentralizációt követően a települési önkormányzatok forrásait nem a helyi államigazgatási szervek, hanem az önkormányzatok kezelik. Ez közelebb viszi Ukrajnát a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájában rögzített elvek érvényesítéséhez (Novakovsky et al., 2019). A reform következtében a tervezési hatáskörök a regionális szintről a helyi szintre kerültek, ami alapvetően átalakította a térségi tervezés rendszerét.

AZ OROSZ-UKRÁN HÁBORÚ NEGATÍV HATÁSA A DECENTRALIZÁCIÓ FOLYAMATÁRA

A háború kitörése megakasztotta a decentralizáció elmélyülését, mivel több térségben is katonai közigazgatások (LMA) jöttek létre. A jogköreik folyamatosan bővültek, és sok régióban ezek az ideiglenes állami szervek váltották fel vagy egészítették ki a békeidőbeli hatóságokat. Az átfedő hatáskörök zavart és elégedetlenséget okoztak a lakosság körében. LMA-t jellemzően olyan településeken hoztak létre, amelyeket felszabadítottak, vagy a frontvonal közelében helyezkedik el. Ha egy közösség végrehajtó szerve nem tudta ellátni feladatait, az állam LMA-t rendelt ki. Az LMA-k jelentős része orosz megszállás alatt álló területeken alakultak ki, így tényleges működésük csak az ukrán ellenőrzés alatt álló helyeken valósulhat meg (Darkovich – Savisko, 2024).

Az LMA-k vezetőit gyakran nem választják, és sok esetben nem ismerik a helyi viszonyokat sem, nincs tapasztalatuk. A háború és annak elhúzódása is valós veszélyt jelent a decentralizációra: az erőforrások központosítása szükségyszerű, de ez hosszú távon a decentralizáció rovására mehet. Emellett a reform ellenzői is kihasználhatják a kialakult helyzetet. A katonai közigazgatások ideiglenes állami szervek, melyek rendkívüli körülmények miatt jöttek létre. Átmeneti jellegükből fakadóan nem részei a klasszikus önkormányzati rendszernek, hanem központi irányítás alatt működnek. Jogi szabályozásuk szerint a hadiállapot megszűnése után 30 napon belül automatikusan megszűnnek, helyreállítva a békéidőbeli közigazgatást (Nehara et al., 2025). A háborús helyzet alakulásától, különösen annak intenzitásától függően egyes térségekben megszűntek a katonai közigazgatások. Ez elsősorban ott történt meg, ahol a biztonsági helyzet stabilizálódott, lehetővé téve a polgári közigazgatás visszaállítását.

LENGYELORSZÁG MINT POTENCIÁLIS MINTAORSZÁG

Lengyelország releváns összehasonlítási alap, mivel feltételezhető, hogy Ukrajna a közigazgatási reform kidolgozása során mintaként tekintett rá. Ugyanakkor jelentős területi különbség van a két ország között. Mindkét reform nyugati orientáció mentén, átmeneti időszakban indult: Lengyelországban a rendszerváltás után, Ukrajnában pedig az EU-jogharmonizáció céljából. Előbbi országban a decentralizációt az európai integráció és a demokratizálódás vezérelte (Okunovska et al., 2020).

A lengyel közigazgatási reformban a decentralizáció alkotmányos alapokon nyugszik. Ezt támasztja alá a Lengyel Köztársaság Alkotmányának 15. cikke, amely kimondja, hogy az ország területi berendezkedése biztosítja a közhatalom decentralizációját (Sobański, 2021). A lengyel alkotmány 15. cikkének második bekezdése előírja, hogy a területi tagolást törvényben kell szabályozni, figyelembe véve a társadalmi, gazdasági és kulturális kapcsolatrendszereket (Jackiewicz, n. d.). A lengyel alkotmányi rendelkezések erősítik az önkormányzatokat, és kijelölik a központi és helyi kormányzat közötti hatáskörmegosztás kereteit. Lengyelországban és Ukrajnában egyaránt háromszintű közigazgatási rendszer jött létre: Ukrajnában oblast (megye), rayon (járás), hromada (települési önkormányzat), Lengyelországban voivodship (vajdaság), powiat (járás/megye), gmina (települési közösség) szintekkel. Mindkét rendszerben az önkormányzatiság alapját a több települést magába foglaló egységek képezik, amelyek a helyi közhatalom gyakorlásának fő szinterei (Okunovska et al., 2020).

Ukrajnához hasonlóan Lengyelországban is csökkent a közigazgatási egységek száma, de míg Ukrajnában a megyék száma változatlan maradt, addig Lengyelországban a vajdaságok száma 49-ről 16-ra csökkent, területileg közelítve az ukrán megyékhez. Lengyelországban az önkormányzatok széles körű autonómiával bírnak, de pénzügyi függetlenségük korlátozott. Utóbbi megállapítás az ukrán települési önkormányzatokra is érvényes. A települési önkormányzatok bevételeik jelentős részét állami forrásokból szerzik, így erősen függenek a központi finanszírozástól (Levitas, 2015).

A szakirodalom szerint az ukrán közigazgatási reform alapja a lengyel decentralizációs modell adaptációja volt. Ugyanakkor a két ország közigazgatási rendszere és történeti fejlő-

dése jelentősen eltér, ami a reformok megvalósításában is különbségeket eredményezett. Ez rámutat arra, hogy a külső modellek átvétele leginkább akkor lehet sikeres, ha illeszkedik a befogadó ország jogi, politikai és társadalmi sajátosságaihoz (Okunovska et al., 2020).

Az ukrán decentralizációs reform összetettebb szerkezetű, mivel a közigazgatási reform mellett területi decentralizáció is lezajlott. Az igazgatási és önkormányzati szint egyidejű átalakítása egyaránt növelte a végrehajtás komplexitását és a koordinációs kihívásokat is (Okunovska et al., 2020).

A REFORM TERVEZÉSI RENDSZERRE GYAKOROLT HATÁSA

Anisimov, Smirovna és Dulko (2024) tanulmánya átfogó elemzést nyújt a decentralizációs reform tervezési rendszerre gyakorolt hatásáról. A reform során felmerült a területfejlesztés és a területrendezés összekapcsolása, amit a szakmai közösség is támogatott. Ennek az volt a célja, hogy megszűnjenek az ellentmondások a stratégiai és szabályozási dokumentumok rendelkezései között, például, ha egy ipari park terve ütközik a lakóövezetként besorolt rendezési tervvel. Az integrált tervezés csökkenti a tematikai és intézményi átfedéseket. Ez nem ágazati, hanem területi alapú tervezést jelent, ahol a tervezés alanya közigazgatási egység. A tervezésben az állami, önkormányzati, civil, gazdasági szereplők közösen vesznek részt. 2020-ra az integrált modell normává vált, de a hangsúly továbbra is a terv elkészítésén van, nem a megvalósításon. Bár a jogszabályok rögzítik az állampolgári részvétel elvét, a gyakorlatban ez korlátozottan érvényesül: nincs világos szabályozás, alacsony a lakosság tájékozottsága, a döntéshozók pedig gyakran nem érdekeltek az egyeztetésben. A reform nem hozott gyökeres változást: a hierarchikus rendszer és a tervkészítés elsődlegessége megmaradt, bár a helyi önkormányzatok tervezési autonómiája nőtt. A fent vázolt ukrainai tervezési kihívások hasonlóságot mutatnak azokhoz, amelyeket az Európai Unióban (Salamin – Péti, 2019), vagy Magyarországon (Salamin – Péti, 2023) tapasztalhatók a területi tervezésben. Továbbá a tervezés ukrainai szakpolitikai tendenciái mutatnak egyfajta területi tervezési európaizálódást (ld. Salamin – Péti, 2019; Salamin – Péti, 2023), követik az uniós trendeket.

AZ ÚJONNAN LÉTREJÖTT TELEPÜLÉSI ÖNKORMÁNYZATOK DELEGÁLT ÁLLAMI FELADATAI

A közigazgatási reform után fontos áttekinteni, milyen jogosítványokat kaptak az új közhatalmi egységek, mivel ezek mennyisége és jellege jól tükrözi a reform tényleges decentralizációs tartalmát. A szakirodalom szerint, bár elvi szinten egyértelmű a feladatmegosztás szándéka, a gyakorlatban gyakran az ellenkezője valósul meg. Grudova et al. (2024) rámutatnak, hogy a helyi és állami hatóságok között több esetben is tapasztalhatók hatásköri átfedések és funkcionális párhuzamosságok, amelyek akadályozzák a decentralizáció célkitűzéseinek maradéktalan érvényesülését. Ez a probléma különösen élesen jelentkezik a szociális védelem, az oktatás és a kultúra területén.

Az időközben kirobbanó orosz-ukrán háború során az újonnan létrejött önkormányzatoknak egyszerre kellett alkalmazkodnia új szerepköréhez és a háborús körülményekhez. A konfliktus próbára teszi, hogy ezek az alig pár éve működő egységek képesek-e önállóan reagálni a gazdasági nehézségekre, és képesek-e a döntéshozatali jogkörükkel enyhíteni a negatív következményeket.

A Minisztertanács által 2014-ben elfogadott „Ukrajna helyi önkormányzati és területi hatalmi szervezési reformjának koncepciója” ugyan nem jogszabály, de fontos iránymutatást adott a reform kapcsán. Kiemelt céljai közé tartozott a közszolgáltatások minőségének javítása, az állami és önkormányzati feladatok szétválasztása, valamint az új közigazgatási egységek megfelelő finanszírozásának biztosítása (Centre of Expertise for Multilevel Governance, 2024).

2015-ben hatályba lépett egy törvény, amely bővítette a helyi közigazgatási egységek jog- és hatásköreit, felhatalmazva az önkormányzatokat a szolgáltatások színvonalának javítására. Egy másik, szintén 2015-ös törvényt módosítás nagyobb pénzügyi forrásokat biztosított számukra, tovább növelve ezen önkormányzatok autonómiájának megerősítését (Centre of Expertise for Multilevel Governance, 2024).

A (Law of Ukraine on Local Self-Government, 1997) ukrán törvény többek között az önkormányzás törvényi szabályozásával is foglalkozik. A jogi szabályozás alapján a települési önkormányzatok feladat- és hatáskörei bővültek, új közszolgáltatási és fejlesztési funkciókat kaptak, ezzel erősítve szerepüket a közpolitikai célok megvalósításában. Az „A helyi önkormányzatról” szóló törvény rögzíti a közösségek jogállását, feladatait és hatásköreit. A helyi tanácsok végrehajtó szervekként működnek, és állami feladatokat is ellátnak. Ezen felül az önkormányzatok véleményezhetik olyan vállalkozások fejlesztési terveit, amelyek érintetik a közösség érdekeit. Emellett kötelesek ellenőrizni a helyi költségvetésbe történő befizetések jogszerűségét és időzítését is. A települési önkormányzatok jogosultságot kaptak számos terület helyi koordinálására, különösen a lakásgazdálkodás, közlekedés, távközlés és kereskedelem vonatkozásában. Emellett a teljes lakásállomány nyilvántartása és ellenőrzése is az önkormányzatok feladata lett, függetlenül a tulajdonformától. A településfejlesztés körében előírás lett az építési kataszter létrehozása, a rendezési dokumentumok betartásának ellenőrzése és jogsértő építkezések leállítása. Vitás esetekben az önkormányzat döntő szerepet kap. Az oktatás és egészségügy területén is bővültek a hatáskörök: az intézmények fenntartása, a gyermekek nyilvántartása, a tankönyvellátás biztosítása, valamint az állami gondozás szervezése immár önkormányzati feladat lett. A felsorolt feladatkörök többsége delegált jellegű, vagyis az állami hatáskörbe tartozó ágazatok helyi végrehajtását az önkormányzatokra bízzák. Ugyanakkor az önkormányzatok számos, törvényben rögzített saját feladatot és jogosultságot is kaptak. Az „A helyi önkormányzatról” szóló 1997-es törvény az idők során, különösen a 2014 utáni reformfolyamat alatt számos módosításon, kiegészítésem ment keresztül, amelyek kiterjesztették a települési önkormányzatok hatásköreit és megerősítették szerepüket a közhatalmi rendszerben.

A FORRÁSOK DECENTRALIZÁLÁSA, A HELYI KÖLTSÉGVETÉSI BEVÉTELEK SZERKEZETE

Sochka (2021) tanulmánya rávilágít, hogy míg 2010–2020 között az állami költségvetés 4,6-szorosára nőtt, addig a helyi mindössze 3,9-szeresére, miközben az állami részarány (75–80%) nem változott. A reform által vízionált pénzügyi autonómia helyett a források centralizációja erősödött. 2015-től a támogatások szerkezete is módosult: a szabad felhasználású transzferek aránya 50%-ról 3–4%-ra csökkent, a célzottaké 96%-ra nőtt. Ez korlátozta a helyi döntéseket, miközben teljesült a feladatdecentralizáció.

Hnydiuk (2020) szerint a 2015-ös reform óta működik egy horizontális kiegyenlítő rendszer, amely a közösségi költségvetések közötti egyenlőtlenségeket hivatott csökkenteni. Korábban hatékonysági ösztönzők nélkül a gazdagabb önkormányzatoktól elvont forrásokat az állam a szegényebbek támogatására fordította. Az új rendszer objektív alapon, az egy főre jutó SZJA-szint szerint három kategóriát különít el. Ahol ez az érték az országos átlag 90%-a alatt van, ott az önkormányzatok a 92%-os szint eléréséhez szükséges összeg 80%-át kapják meg. A 90–110% közötti sávba eső önkormányzatok nem részesülnek támogatásban, de befizetési kötelezettséggel sem rendelkeznek. 110% felett a többlet 50%-át vissza kell fizetni az államnak fordított támogatásként.

A 2. ábra szerint a reform első éveiben, 2015–2016 között az adóbevételek aránya 33,4%-ról 40,1%-ra nőtt, majd 2019-ig stagnált. 2019-ben meghaladta a 48%-ot, 2020-ban pedig, részben a pandémia miatt, közel 61%-ra emelkedett. Ezzel szemben az állami transzferek aránya 46,4%-ról 34%-ra csökkent, jelezve a saját bevételek növekvő szerepét (Sochka, 2021).

Ugyanakkor rögzíteni kell, hogy a Covid-19 jelentős nyomást gyakorolt a központi költségvetésre, korlátozva az önkormányzatok forrásellátását. Emiatt feltételezhető, hogy az adóbevételek arányának növekedése nem kizárólag a helyi adóalap tényleges bővüléséből, hanem az állami transzferek csökkenéséből fakadt. Az arányok eltolódása önmagában nem jelenti a helyi pénzügyi autonómia erősödését.

Érdemes kiemelni a jövedéki adóbevételek arányának dinamikus növekedését: míg 2014-ben mindössze 0,1%-ot tett ki, addig 2015-re ez az érték 2,6%-ra (több mint 2500%-os növekedés) ugrott. 2016-ban ez tovább növekedett (3,3%), majd 2020-ig kb. 2,5% körül stabilizálódott. 2020-ban aztán ismét 3% fölé emelkedett. A bővülés összefügghet bizonyos termékek adóterheinek növekedésével, pl. 2016-ban a cigarettára 40%-os fajlagos jövedéki adót vetettek ki (FCTC, 2016). 2015-től kezdődően többek között az alkohol, a dohánytermékek és az olajszármazékok kiskereskedelmi forgalma után 5 százalékos jövedéki adót vezettek be, amelynek bevétele a helyi önkormányzatok költségvetését gyarapította (Hnydiuk, 2020).

2. táblázat: A helyi költségvetési bevételek alakulása Ukrajnában 2014–2020 között, %-ban kifejezve
Table 2: The Structure of Local Budget Revenues in Ukraine, 2014-2020 (expressed as percentages)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Adóbevételek, ideértve:	37,7	33,4	40,1	40	41,3	48,3	60,6
SZJA	27	18,7	21,6	22	24,6	29,5	37,7
Társasági nyereségadó	0,1	1,5	1,6	1,3	1,7	1,8	2,1
Jövedéki adók	0,1	2,6	3,2	2,6	2,5	2,4	3,3
Földadó és földbérlet	5,2	0	0	0	0	0	0
Helyi adók és befizetések, ideértve:	3,5	9,2	11,5	10,5	10,9	13,1	16,1
Földbérlet és földdíj	0	5	6,4	5,3	4,9	5,9	6,7
Átalányadó	3,2	3,7	4,7	4,7	5,3	6,3	8,1
Nem adójellegű bevételek	5,3	6,8	6	5,2	5	4,7	4,6
Egyéb bevételek	0,6	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6	0,8
Kormányközi átutalások, ideértve:	56,4	59,1	53,4	54,3	53,2	46,4	34
Támogatások (adományok)	27,8	2,5	1,9	4,4	4,5	4,6	4,6
Segélyek-szubvenciók	28,6	56,6	51,5	49,9	48,7	41,8	29,4
Összesen	100	100	100	100	100	100	100

*Forrás: saját szerkesztés Sockha (2021:62.) alapján.
Source: own editing based on Sockha (2021:62.).*

TERVDOKUMENTUMOK VIZSGÁLATA ORSZÁGOS SZINTŰ HELYREÁLLÍTÁSI ÉS ÚJJÁÉPÍTÉSI TERVEK

A tanulmány a továbbiakban ukrán tervdokumentumok tartalmi áttekintésével és elemzésével foglalkozik. Célom bemutatni, hogy az előzőekben ismertetett keretek tükrében a tervezők milyen válaszokat adtak térségi kihívásokra. A dokumentumok tükrözik a területi tervezés aktuális gyakorlatát, és rávilágítanak arra, milyen célokat, cselekvési irányokat és lehetőségeket fogalmaz meg az állam vagy a helyi szereplő. Megismerhetővé válnak az önkormányzatok által érzékelt problémák, prioritások és fejlesztési irányok. A kiválasztás során fontos szempont volt, hogy a dokumentumok reprezentatívak legyenek az ukrán tervezési gyakorlatra és a háború utáni helyreállításra vonatkozó elképzelésekre. Emellett olyan tervek vizsgálatát kell előtérbe helyezni, amelyek a háború kitörését követően jöttek létre.

A Ministry of Economy of Ukraine (2024) tervdokumentuma képezi Ukrajna újjáépítési tervének tartalmi áttekintését, amely az ország egészére kiterjedő fejlesztési és rekonstrukciós irányokat határoz meg a 2024–2027 közötti időszakra. A dokumentum létrejöttét elsősorban az Európai Unió finanszírozta, de a Nemzetközi Valutaalap is a támogatók között szerepel. A terv célja, hogy segítse az ország háború utáni helyreállítását, valamint támogassa az EU-csatlakozás folyamatát. A terv átfogó: foglalkozik a közlekedés, oktatás, foglalkoztatás, gazdaságfejlesztés, környezetvédelem, agrárágazat, igazságügyi reformok és korrupcióellenes intézkedések kérdéseivel is. A terv helyzetfeltárást is tartalmaz, amely megvilágítja Ukrajna gazdasági, társadalmi és infrastrukturális állapotát. Az egyes témákat az átfogó célokhoz kapcsolódó alfejezetek mutatják be, amelyek a célok kifejtéséhez bevezetőként is szolgálnak. Hangsúlyt kap a háborús károk felmérése és számszerűsítése kvantitatív és kvalitatív módszertannal. A dokumentum három fő része közül az egyik a célkitűzéseket tárgyalja, egy-egy célhoz tematikusan rendelve a jelenlegi állapotok bemutatását és a javasolt intézkedéseket. A terv fő javaslatai között szerepel a közlekedési infrastruktúra fejlesztése, energetikai beruházások és a digitális modernizáció. A költségvetés kulcsszerepet játszik: Ukrajna teljes újjáépítési igénye meghaladja a 440 milliárd eurót. Az EU ehhez több, mint 38 milliárd euróval járul hozzá, támogatások és hitelek formájában. Ez is mutatja, hogy Ukrajna integrációja stratégiai cél az EU számára. A támogatás hozzájárulhat ahhoz, hogy az ország gazdasági állapota felkészült állapotba kerüljön a csatlakozási tárgyalásokra. Bár kritikus hangok szerint az EU ezen gyakorlata politikai indíttatású, a hozzájárulás azt mutatja, hogy a gazdasági szempontok is meghatározóak. Ha Ukrajna nem tud gazdaságilag megerősödni, az integrációs folyamat elhúzódhat, mivel az EU-tagság nem automatikusan biztosított. A terv kidolgozásában fontos szerepet kapott a monitoring és értékelés. A folyamatos nyomon követés biztosítja az átláthatóságot, teljesítménymutatók alapján féléves és éves jelentések készülnek (pl. megépített út hossza). A dokumentum közbenső, utólagos és előzetes értékeléssel is számol. Kiemelten kezeli az EU által előírt környezeti hatásvizsgálatot és a stratégiai környezeti vizsgálatot (SKV). Az SKV alkalmazása az európai normákhoz való igazodás jele, ahogy az a 2000-es években csatlakozott EU-tagállamok esetében is történt a 2001-es uniós irányelv alapján (Péti, 2011). Az SKV nem idegen Ukrajna számára sem, hiszen az ENSZ határon átnyúló környezeti hatásokhoz kapcsolódó SKV-ajánlását 2003-ban éppen Kijevben fogadták el, a Kijevi-jegyzőkönyv keretében (Péti, 2011).

A másodikként áttekintésre kerülő, országos jelentőségű dokumentum a National Council for the Recovery of Ukraine (2022). A dokumentum 2022 júliusában jött létre az Ukrajna Helyreállításáért Felelős Nemzeti Tanács közreműködésével, jelezve a helyreállításra irányuló kormányzati szándékot. A fő finanszírozó ugyan nincs nevesítve, azonban a támogatók között szerepel a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD), valamint az Európai Unió, elsősorban a RebuildUkraine Facility keretében. Ez a dokumentum 2032-ig tekint előre, amely leginkább a környezeti helyreállítással foglalkozik. Fő témái: környezetvédelem, klímaváltozás, klímaadaptáció és klímamitigáció. Projektszinten érinti a közlekedési infrastruktúrát, digitalizációt, hulladékgazdálkodást, nukleáris-vegyi biztonságot és a természeti erőforrások fenntartható használatát is. A helyzetfeltáró része rövid, azonban kitér a háború előtti és utáni állapotokra, az üvegházhatású gázok kibocsátására, a vízkészletek és az erdősültség alakulására. Röviden összegzi a háború környezeti hatásait, különösen az élővilág és az infrastruktúra vonatkozásában. Ezeknek a sérülése veszélyeztet-

heti a környezetet. SWOT-analízist nem tartalmaz, módszertana főként kvantitatív eszközökre épül. A fő hangsúly a javaslattevői részen van: 6 fejlesztési irányhoz 6 stratégiai cél és 15 konkrét elképzelés („Task”) tartozik. A célokat projektek konkretizálják, részletes táblázatos formában. A táblázatok tartalmazzák a projektleírást, a projekt melletti érveket, indikátorokat, felelős hatóságokat, költségvetést, finanszírozási forrást, jogi keretet, ütemezést és az EU-s joggal való összefüggéseket. Utóbbi kiemeli a jogharmonizáció hangsúlyosságát, mint az uniós integráció egyik alapfeltételét.

A tervben a költségvetés már projektszinten is megjelenik, emellett stratégiai célonként az összesített költségek is feltüntetésre kerülnek. A tervezett költségek összértéke meghaladja a 25 milliárd eurót. A célok költségigénye eltérő: a legalacsonyabb keretet az éghajlatváltozás kezelésére szánja kb. 23 millió euró, míg a legnagyobbat a környezeti biztonságra és hulladékgazdálkodásra irányozza, kb. 17,72 milliárd euró értékben. A dokumentumban hangsúlyt kap a monitoring és értékelés is: cél az uniós előírásoknak megfelelő környezetvédelmi nyomkövetési rendszer kiépítése. Emellett projektszinten is megjelenik az utókövetés szükségessége, az indikátorok következetes alkalmazása pedig megalapozza a hatékony értékelést.

Mind a két vizsgált dokumentum országos szintű keretet ad a helyreállítási folyamatokhoz. Bár nem tartalmaznak közvetlen előírásokat a települési önkormányzatok számára, több ponton kapcsolódnak a helyi fejlesztési és költségvetési gyakorlatokhoz. A monitoring- és indikátorrendszerek olyan végrehajtási feltételrendszert alkotnak, amelyek helyi szinten is adaptálандók lehetnek. Az olyan tématerületek, mint a közlekedési infrastruktúra, környezetvédelem, energetika, jellemzően a helyi tervekben is megjelennek, így a nemzeti dokumentumok kijelölhetik a fejlesztési irányt az önkormányzatok számára. Az EU-s jogharmonizációs szempontok szintén beépülhetnek a helyi tervezésbe, mivel az integrációs törekvések nemcsak állami, hanem önkormányzati szinten is relevánsak.

HELYI SZINTŰ TERVDOKUMENTUMOK

A területi közigazgatási reform egyik fő eredménye a nagyméretű, összevont önkormányzatok létrehozása volt, így érdemes feltérképezni, hogy ezek a közhatalmi egységek miképpen reagálnak a változásokra. A kutatás során kiderült, hogy az önkormányzatok többnyire foglalkoztak a fejlesztési tervek ukrán nyelvű kidolgozásával. Azonban több önkormányzat idegen nyelven is közölt terveket. Ebből választottam ki három tervdokumentumot, amelyek térségi elhelyezkedésükben, gazdasági potenciáljukban és szerkezetükben is eltérnek: van közöttük egyetlen várost magába foglaló és több mint 30 települést tömörítő önkormányzat is. A vizsgált tervek nemzetközi támogatással készültek, amelyek jellemzően európai háttérű szervezetek. A tervek elkészítői hasonlóan sokfélék, mint maguk a tervezés tárgyai.

Az első elemzett helyi szintű stratégiai dokumentum a Myrhorod City Council (2024), Myrhorod települési önkormányzat által készített fejlesztési terv, amely az USAID támogatásával készült. Ez egy középtávú, fejlődésorientált dokumentum, amely több területet – közlekedés, oktatás, gazdaságfejlesztés, foglalkoztatás, agrárium, turizmus, szociális infrastruktúra – érint. A turizmus különösen hangsúlyos, mivel Myrhorod országosan is ismert

fürdőváros. Myrhorod Poltava (Poltavska) megyében található, Myrhorod központtal és további 36 településsel (Myrhorod Portal, n. d.). A dokumentum kb. 40%-a helyzetfeltárással foglalkozik, amely számszerűsített adatokra épül. Gyakoriak a grafikonok, táblázatok, térképek és SWOT-elemzést is tartalmaz. A javaslattevési részben 4 stratégiai és kb. 5 operatív célt határoztak meg, ezek megvalósítása mintegy 15 projekt/feladat révén megy végbe. Bár a dokumentum elemzi a költségvetési helyzetet, konkrét pénzügyi tervezést nem tartalmaz. A monitoring rendszer önálló fejezetben szerepel: féléves jelentéseket, folyamatos adatgyűjtést, valamint cél és eredményindikátorokat ír elő, amelyeket évente kétszer kell értékelni. A terv elkészítését nem előzte meg környezeti hatásvizsgálat, de figyelembe veszi a stratégiai környezeti értékelésről szóló jogszabályokat. A dokumentum megfelel a nyugati típusú tervezési normáknak. Az önkormányzat weboldala az EU és a német kormány támogatásával készült és a terv idegen nyelven is elérhető, ami alátámasztja a települési önkormányzat EU-hoz való közeledési szándékát.

A következő dokumentumot (Chernihiv City Council, 2024) Chernihiv város települési önkormányzata hozta létre, amelyet egyetlen város, Chernihiv alkot. Ez jól mutatja az ukrán önkormányzatok eltérő méret és szerkezeti viszonyait. Chernihiv a róla elnevezett megye központja, 2022-ben több mint 270.000 fős lakossággal bírt (Cities4Cities-United4Ukraine, n. d.). A vizsgált dokumentum újjáépítési tervként különösen jelentős, mivel a település a háború elején 1-2 hónapig harcok színtere volt. A várost ért károk indokoltá tették a helyreállítást és fejlesztést. A 2024-ben készült tervet az EU Antikorrupciós Kezdeményezése finanszírozta, a megvalósításáért a Helyreállítási és Fejlesztési Ügynökség felel. Időbeli érvényessége ugyan nincs pontosan meghatározva, de rövid- vagy középtávú fejlesztési logika valószínűsíthető. A dokumentumban olyan területek fejlesztése jelenik meg, amelyeket a háború közvetve vagy közvetlenül érintett: közlekedés, oktatás, foglalkoztatás, környezetvédelem, egészségügy és népességváltozás. A helyzetfeltárással a dokumentum kb. 20%-át teszi ki, amely logikusan szerkesztett és kitér az időbeli változásokra. Az elemzéseket táblázatokkal és diagramokkal illusztrálja. A terv kvantitatív megközelítést alkalmaz, számszerűsített adatokkal dolgozik. A javaslattevési rész jól strukturált: külön fejezetben határozza meg az objektív célokat, melyekhez 6-8 tevékenységi kör kapcsolódik. Jelentős hangsúlyt fektet a projektekre: 118 projekt szerepel benne, táblázatos formában. A táblázat tartalmazza a projekt kezdő és záró időpontját, indikátorokat, várható eredményeket, költségeket és rövid leírást. A teljes tervezett költség 14.168.174 hrivnya, ami a 2024-es árfolyam alapján több, mint 326.000 euró (Wise, n. d.). A finanszírozás forrásai között helyi bevételek, állami támogatások és nemzetközi adományozók szerepelnek. A monitoring és értékelési rendszer kiemelt szerepet kap, megvalósítása várhatóan a Miniszteri Kabinet irányelveihez igazodik. Az indikátorok a projektek végrehajtásának kulcselemei, azonban előzetes értékelésre nem történik utalás.

A harmadik települési önkormányzat, Irpin Kijev vonzáskörzetében helyezkedik el, amely egy várost, valamint négy falut foglal magába. Ezáltal a kisebb önkormányzatok közé tartozik, lakossága kb. 70.000 fő (Cities4Cities-United4Ukraine, n. d.). Az Irpin települési önkormányzat által megrendelt terv (Irpin City Council, 2023) a közlekedés fejlesztésére koncentrál. A dokumentumot az ORESUND Kft. készítette az Irpin Újjáépítési Csúcs támogatásával, amely a fenntartható újjáépítésre fókuszál. Bár pontos időtávot nem jelöltek meg, az indikátorok alapján a stratégia kb. 2033-ig tervez. A terv elsősorban mobilitással és

közlekedési infrastruktúrával foglalkozik, kiemelve a közösségi és városi közlekedést. Gyakorlati megközelítése jól érzékelhető: számos jó gyakorlatot mutat be, például a tranzitorientált fejlesztést, valamint a policentrikus és vegyes területhasználat lehetőségeit. Közvetlen helyzetfeltárást nem tartalmaz, háttérinformáció csupán az előzetes kutatások révén jelenik meg. A módszertan vonatkozásában valószínűsíthető a kvantitatív és kvalitatív eszközök kombinált alkalmazása. A terv tartalmaz SWOT-elemzést, de kisebb hangsúllyal szerepel benne, mint a myrhorodi tervben. A javaslatétel külön fejezetet kapott: 5 stratégiai célt és 11 hozzájuk kapcsolódó alcélt határoz meg. A következő fejezetben konkrét stratégiai intézkedések és ajánlások olvashatóak. A terv nem tartalmaz költségvetési előirányzatot vagy külön monitoringfejezetet, de jelzi, hogy a megvalósítás nyomon lesz követve. Az indikátorok kiemelt jelentőségűek, a teljesítményértékelési rendszer külön fejezetben szerepel. A dokumentum előzetes értékelést is tartalmaz: hivatkozik korábbi mobilitási felmérésre, más települések stratégiáira, terepi úthálózati vizsgálatokra, valamint lakossági egyeztetésekre is.

A három fejlesztési terv eltérő földrajzi, társadalmi és gazdasági környezetből származik, mégis több tartalmi és formai hasonlóságot mutat. Ezek jól tükrözik az ukrán tervezési gyakorlat háborús körülményekhez és az EU-s integrációs törekvésekhez történő alkalmazkodását. Az időtáv jellemzően 2030-2032-ig terjed, közép- és hosszútávú célokkal. A jövőkép és a stratégiai célok minden tervben világosan azonosíthatóak, gyakran operatív célokkal és projektekkel kiegészítve. A vizsgált tervek témaválasztása átfedést mutat: a közlekedési infrastruktúra, az oktatás, a foglalkoztatás és a gazdaságfejlesztés szinte minden dokumentumban visszatérő elemek. A tervek többségénél megfigyelhető külső támogatók (EU, USAID,) és szakmai szervezetek (pl. ORESUND Kft., Recovery and Development Agency) bevonása, ami külső szakmai és pénzügyi támogatottságra utal. Az indikátoralapú értékelés, a nyomon követés és a rugalmas módosítás minden tervben megjelenik, eltérő részletettséggel. A SWOT-analízis, célhierarchia és projektlista megjelenése a nyugat-európai tervezési kultúrához való közeledést jelzi. A tervek között a helyzetfeltárást kidomborításában mutatkoztak a legnagyobb különbségek: Myrhorod esetében kiemelt szerepet kapott, Chernihivnél közepes, míg Irpin esetében gyengébb kidolgozottságú volt. Jelentős különbség mutatkozott a költségvetés tervezésében is: míg Chernihiv tervében részletes a pénzügyi előirányzás, addig Myrhorod és Irpin terveinél ez kevésbé hangsúlyos.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány Ukrajna területi tervezési rendszerével foglalkozott. A közelmúltban végrehozott területi közigazgatási reform kiindulópontot jelentett, mivel, ha nem is gyökeresen, de megváltoztatta a korábbi rendszert. Új téregységek, tervezési jogosultságot élvező települési önkormányzatok jöttek létre, amelyeknek alkalmazkodniuk kellett az új tervezési struktúrához. Számos települési önkormányzat van, amely nem rendelkezik kellő tervezési gyakorlattal. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy korábban nem volt döntéshozói szerepköre, másrészt azzal is, hogy nem volt rákényszerítve a tervezésre, mivel ezt a feladatot, a posztoszocialista hagyományok velejárójaként a hierarchia csúcsáról végezték el.

Válaszolva az első kutatási kérdésre, a területi közigazgatási reform valóban jelentős változásokat hozott az ukrán közigazgatásban és a területi tervezésben is. Az új téregységek

új tervezési feladata természetszerűleg hatott a rendszerre. Mindazonáltal gyökeres változásokról nem beszélhetünk, inkább csak a tervezési rendszer finomhangolásáról, nyugati normákhoz való közeledéséről és a korábbi lengyel reform ukrán közigazgatásba való emeléséről.

A második kutatási kérdés alapján a közigazgatási reform teljes mértékben nem tekinthető decentralizációnak. Az egyértelmű decentralizációs törekvések ellenére több strukturális és funkcionális ellentmondás is fennáll. Egyrészt, bár az önkormányzatokhoz számos feladat- és hatáskör került, de az ezen feladatok ellátáshoz szükséges pénzügyi önállóság nem valósult meg. A központi költségvetésből származó transzferek csökkenő mértéke és a saját bevételek korlátozott növekedése megnehezíti az új feladatok hatékony végrehajtását. Másrészt az államigazgatási és önkormányzati szervek között gyakran nem egyértelmű a funkciók és hatáskörök elosztása. Számos esetben funkcionális átfedések vagy felelősségi bizonytalanságok tapasztalhatóak, amelyek végső soron rontják a hatékonyságot és az elszámoltathatóságot is.

A folyamat beteljesülését elsősorban a háború következtében megjelenő központosítás, katonai közigazgatási jelenlét akadályozza. Ezen kívül olyan mélyen gyökeredző, szovjet időkből származó örökség nyomja a tervezési kultúra vállát, amely nem engedi a tervezés egyik pillanatról a másikra történő decentralizációját. Megítélésem szerint azonban nem ezek a legfontosabb érvek a kutatási kérdésre adott válasz vonatkozásában. Az európai integráció prioritása a kutatás számos, egymástól eltérő dimenziójában is megjelent, kezdve a tervezési gyakorlat európai normákhoz való közeledésével egészen a települési önkormányzatok által megalkotott tervekig. Az integrációs gondolat teljes mértékben meghatározza az ukrán politikát, a döntéshozatalt és a tervezési szisztémát. Kijelenthető, hogy a területi közigazgatási reform nem egy mélyről jövő, a döntéshozatalt a helyi közösségek kezébe átruházni kívánó gondolat volt, hanem inkább az uniós csatlakozás egyik 0. lépése, amelynél elengedhetetlen a korábbi struktúra átalakítása. A 2014-es kelet-ukrajnai háború és az elvesztett területek hatására Ukrajnában felerősödtek az EU-s integrációs gondolatok. Nem véletlen, hogy a közigazgatási reform a szakadár cselekményeket követően, 2015-től kezdődően indul el az országban.

A tanulmány rávilágít a nyugati integráció hangsúlyosságára. Konkrét példák segítségével érzékelteti a rendszer átalakulásának gyakorlati megnyilvánulásait is. A megállapítások mellett a kutatás kiindulópontként szolgálhat új kutatási kérdések megfogalmazásához és további cselekvési tervek kidolgozásához.

IRODALOMJEGYZÉK

- Anisimov, Oleksandr – Smirnova, Maria – Dulko, Ievgeniia: *Establishment of a new planning system in Ukraine: Institutional change between Europeanization and postsocialist path dependence*, Planning Theory and Practice, 2024/4, 482–501. <https://doi.org/10.1080/14649357.2024.2414973>
- Grudova, Vladyslava – Markuts, Yuliya – Darkovich, Andrii – Shymanskyi, Vladyslav – Litvinov, Valentyn – Prokopets, Dmytro – Lakhthonova, Liliia – Slyvynska, Olga – Uryvskyi, Vladyslav – Goriunov, Dmytro: *Local governments' legal, institutional, and financial landscape in Ukraine*, Kyiv School of Economics, 2024. Elérhető: https://kse.ua/KSE_for_BGK_Final_Report_July2024%20-%202020.11.2024.pdf

- Hnydiuk, Inna: *Reformatting Ukrainian budget system within the conditions of power decentralization*, World Science, 2020/1, 4–10. https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31012020/6897
- Horbliuk, Serhii – Brovko, Oleh: *The territorial and decentralization reform in Ukraine (2014–2020)*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 2022/2, 16–30. <https://doi.org/10.7366/1509499528802>
- Levitas, Anthony: *Local Government Reform as State Building: What the Polish Case Says About „Decentralization”*, *Studies in Comparative International Development*, 2017, 23–44. <https://doi.org/10.1007/s12116-015-9203-5>
- Nehara, Rodion – Kalchuk, Oleksii – Riabchenko, Olena – Kapitanets, Svitlana – Marusiak, Oleksandr: *System of public administration entities in times of war: the Ukrainian experience*, CERIDAP, 2025. <https://doi.org/10.13130/2723-9195/2025-2-20>
- Novakovsky, Leonid – Novakovska, Iryna – Bredikhin, O. – Stetsiuk, M. – Skrypnyk, L.: *Risk and problems of forming united territorial communities in Ukraine*, *Agricultural Science and Practice*, 2019/2, 66–75. <https://doi.org/10.15407/agrisp6.02.066>
- Okunovska, Yulia – Hyzhko, Andrii – Prymush, Mykola – Polovyi, Mykola: *Specifics of decentralization reform in Poland and Ukraine*, *European Journal of Transformation Studies*, 2020/2, 245–256. Elérhető: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/journal-transformation/article/view/5570> (Letöltés ideje: 2025.05.22.)
- Péti Márton: *A területi tervezés és fejlesztés a fenntarthatóság jegyében és Stratégia környezeti vizsgálataok földrajzi szemlélettel*, in: Mezősi Gábor (szerk.): *Földrajzi Tanulmányok*, Szeged, 2011, 9–52.
- Salamin Géza – Péti Márton – Czira Tamás: *Paradigmaváltás küszöbén, Az új Országos területfejlesztési koncepció és a területi tervezés*, *Területi Statisztika*, 2005/5, 423–439.
- Salamin Géza – Péti Márton: *Rugalmas földrajz vagy instabilitás?, Változó terek a magyar területi tervezésben*, *Comitatus*, 2023/246, 81–92. <https://doi.org/10.59809/Comitatus.2023.33-246.81>
- Salamin Géza – Péti Márton: *Tervkészítéstől a governance-ig: A térbeli tervezés európai fogalma, jelentései és lehetséges hazai kapcsolódásai*, *Tér és Társadalom*, 2019/3, 7–28. <https://doi.org/10.17649/TET.33.3.3175>
- Sobański, Piotr: *The concept of „landisation” of Poland, Selected aspects*, *Journal of International Legal Communication*, 2021/1, 47–54. <https://doi.org/10.32612/ujw.27201643.2021.1.pp.47-54>
- Sochka, Kateryna: *Local budgets in Ukraine: Current trends and issues*, *Scientific Collection Inter-Conf*, 2021/87, 56–65. <https://doi.org/10.51582/interconf.21-22.11.2021.007>

INTERNETES FORRÁSOK

- Centre of Expertise for Multilevel Governance: *Policy advice on the “Concept of the reform of local self-government and territorial organisation of power in Ukraine”*. Elérhető: <https://rm.coe.int/cemgpad-2024-6-ua-reform-concept-eng-final/1680b2b519> (Letöltés ideje: 2025.04.26.)
- Chernihiv City Council: *The restoration and development plan of the Chernihiv city territorial community*. Elérhető: <https://chernigiv-rada.gov.ua/storage/files/25/03/13/13/bb6e9bb26e7b6180b-007ca0be3ee9fb9.pdf> (Letöltés ideje: 2025.04.17.)
- *Chernihiv Territorial Community*. Elérhető: <https://cities4cities.eu/community/chernihiv-territorial-community/> (Letöltés ideje: 2025.04.17.)
- *Community’s history and interesting facts*. Elérhető: <https://myrhorodportal.com.ua/en/communitys-history-and-interesting-facts/> (Letöltés ideje: 2025.04.17.)
- Darkovich, Anrii – Savisko, Myroslava: *(De)Centralization? Challenges to local-level governance under martial law in Ukraine*, *PONARS Eurasia*. Elérhető: <https://www.ponarseurasia.org/decentralization-challenges-to-local-level-governance-under-martial-law-in-ukraine/> (Letöltés ideje: 2025.03.27.)
- Irpin City Council: *Strategy of mobility and development of transport infrastructure Irpin community*. Elérhető: <https://imr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/Strategy-of-mobility-and-development-of-transport-infrastructure-of-the-Irpin-community.pdf> (Letöltés ideje: 2025.04.17.)

- *Irpın Territorial Community*. Elérhető: <https://cities4cities.eu/community/irpin-territorial-community/> (Letöltés ideje: 2025.04.17.)
- Jackiewicz, Andrzej: *Unitarism and decentralization as a constitutional principles of the Republic of Poland*. Elérhető: https://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/tiesibas/Jackiewicz.pdf (Letöltés ideje: 2025.05.22.)
- Ministry of Economy of Ukraine: *Ukraine plan (2024–2027)*. Elérhető: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf> (Letöltés ideje: 2025.04.16.)
- Myrhorod City Council: *Development Strategy of the Myrhorod City Territorial Community until 2030*. Elérhető: https://drive.google.com/file/d/1BToNuVmmxdWzgZWnI3xHpSnulsk_rlnq/view (Letöltés ideje: 2025.04.17.)
- National Council for the Recovery of Ukraine: *Recovery plan of Ukraine*. Elérhető: https://cdn.prod.website-files.com/621f88db25fbf24758792dd8/62dacb5a1f01740ae90479d9_22.07.2022_Ecosafety_Eng.pdf (Letöltés ideje: 2025.04.16.)
- *Ukraine: continues to fight the tobacco industry by significantly increasing cigarette tax*. Elérhető: <https://extranet.who.int/fctcapps/fctcapps/fctc/implementation-database/news/ukraine-continues-fight-tobacco-industry-significantly> (Letöltés ideje: 2025.05.23.)

JOGSZABÁLYOK

- Ukrajna helyi önkormányzatokról szóló törvénye (1997. május 21.) 280/97-BP. 26. cikk. Elérhető: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80?lang=en#Text> (Letöltés ideje: 2025.05.23.)

GÓLIÁN RÓBERT – SZABÓ PÁL – JAKOBI ÁKOS

Az Európai Unió országainak és régióinak turisztikai látogatottsága a pandémiát követő reziliencia szempontjából

*Tourism arrivals in European Union countries and
regions in terms of post-pandemic resilience*

SZERZŐK:

GÓLIÁN RÓBERT, egyetemi hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem
Természettudományi Kar, golian.robert2002@gmail.com,
ORCID: 0009-0009-9109-7939

SZABÓ PÁL, egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Termé-
szettudományi Kar, Földrajz- és Földtudományi Intézet, Regionális Tudo-
mányi Tanszék, pal.szabo@ttk.elte.hu, ORCID: 0000-0002-2140-2223

JAKOBI ÁKOS, egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Ter-
mészettudományi Kar, Földrajz- és Földtudományi Intézet, Regionális
Tudományi Tanszék, jakobi.akos@ttk.elte.hu,
ORCID: 0000-0001-9624-7785

JEL kód: L83

Kulcsszavak: Európai Unió • turizmus • reziliencia

Absztrakt: A tanulmány célja, hogy bemutassa miként alakult az Európai Unió-
ban a turizmus jelensége országos és regionális szinten a 2020-as pandémia okozta
visszaesést és a megszorításokat követően. A munka első része a turisztikai rezilien-
cia elméleti oldalát tárja fel, kiemelve egyrészt, hogy a regionális gazdasági rezilien-
cia alapul vehető a szakmai nomenklatúrában a valamelyest később megfogalma-
zódott turisztikai reziliencia esetében, másrészt, hogy különböző pályák állnak a

régiók előtt (reziliens, kilábaló, hanyatló). A munka második részében az Eurostat turisztikai adatbázisát felhasználva az országok és a régiók tipizálásra kerültek a reziliencia tekintetében. Kiderült, hogy a legtöbb térség visszatért a pandémia előtti állapothoz, s különbségek inkább abban vannak, hogy ez mennyi idő alatt következett be (rugalmas vagy kilábaló). Magyarország a vizsgált adatok összesítése szerint az utolsó ezen a téren, s régiói közül Budapesten a turisztikai látogatottság egy komoly bezuhanás után lassan tért vissza az eredeti állapotába.

AUTHORS:

*RÓBERT GÓLIÁN, Student, Eötvös Loránd University, Faculty of Science,
golian.robert2002@gmail.com, ORCID: 0009-0009-9109-7939*

*PÁL SZABÓ, Associate Professor, Eötvös Loránd University, Faculty of Science, Institute
of Geography and Earth Sciences, Department of Regional Science,
szabopalphd@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2140-2223*

*ÁKOS JAKOBI, Associate Professor, Eötvös Loránd University, Faculty of Science,
Institute of Geography and Earth Sciences, Department of Regional Science,
jakobi.akos@ttk.elte.hu, ORCID: 0000-0001-9624-7785*

JEL code: L83

Keywords: European Union • tourism • resilience

Abstract: *The aim of this study is to present how the phenomenon of tourism evolved at national and regional levels within the European Union following the downturn and restrictions caused by the 2020 pandemic. The first part of the study explores the theoretical aspects of tourism resilience, highlighting, on one hand, that regional economic resilience can be taken as a basis for the somewhat later formulation of tourism resilience in professional nomenclature and, on the other hand, that regions face different trajectories (resilient, recovering, declining). In the second part of the paper, using Eurostat's tourism database, countries and regions were classified in terms of resilience. It turned out that most countries and regions returned to their pre-pandemic state, and the differences are more in how long it took (resilient or recovering). According to the data examined, Hungary is the last in this field, and among its regions, Budapest slowly returned to its original state after a serious fall.*

BEVEZETÉS

A 2020-ban kitört Covid-19 pandémia és az ezzel járó korlátozások számos térségre és gazdasági ágazatra hatással voltak. Az Európai Bizottság 2022-es Nyolcadik kohéziós jelentése kiemeli, hogy a világjárvány idején a gazdasági recesszió mélységét három fő tényező befolyásolta: egyrészt a vírus terjedésének korlátozása érdekében végrehajtott korlátozások hossza és szigorúsága, másrészt az eltérő hatókörű és intenzitású szakpolitikai reakciók, harmadszor, hogy bizonyos típusú gazdasági tevékenységek sokkal jobban érintve voltak, mint mások, és ezektől az ágazatoktól jobban függő tagállamok és régiók gazdasági tevékenységükben nagyobb visszaesést tapasztaltak. A konkrét térségtípusok esetében a dokumentum kiemeli, hogy egyrészt a határzárások miatt az országhatár menti régiók számos problémával néztek szembe, másrészt az otthonról dolgozók száma megemelkedett, főként a fővárosi régiókban, illetve külön kitér arra, hogy a járvány megfékezésére bevezetett korlátozások a turisztikai régiókban, településeken a GDP és a foglalkoztatás visszaesését eredményezték (Dijkstra, 2022). A WTTC adatai szerint az Európai Unióban a turizmusból származó GDP közel 40, míg a kapcsolódó foglalkoztatásban majd' 15% volt a visszaesés 2019-ről 2020-ra (WTTC, 2024).

A szigorítások és a vakcinák idővel elérték hatásukat, így, bár több járványhullámot még megélt a társadalom, a pandémia visszazorult, aminek hatására ismét fellendült a turizmus. Az Eurostat adatai szerint az Európai Unióban a turisztikai kereskedelmi szálláshelyekre érkezők száma 2022-ben már megközelítette, 2023-ban pedig meghaladta a 2019-es szintet. Viszont a területi bontású adatok azt mutatják, hogy ez nem volt egységes, különböző regionális mintázatok tárulnak fel a reziliencia tekintetében. A továbbiakban ezt vizsgáljuk, ám előtte elméleti keretként értelmezzük a turisztikai reziliencia fogalmát.

A TURISZTIKAI REZILIENCIA ELMÉLETI KERETE

A reziliencia fogalom népszerűvé válásának elindulását legtöbbször Holling ökológusnak egy 1973-as munkájához kötik, amelyben az ökológiai rendszerek rezilienciájáról és stabilitásáról írt (Holling, 1973). Ezt követően más szakterületeken (pszichológia, mérnöki tudományok stb.) is megjelent a kifejezés, ahol azt vizsgálták, hogy az egyének, a rendszerek hogyan reagálnak a zavarokra. Ezek nyomán a reziliencia jelensége a gazdaságföldrajzba is bekerült, s a regionális gazdaságok 2008-as recesszióra adott heterogén reakciói miatt széleskörűen elterjedt a vizsgálata a kutatók körében (Sutton et al., 2023). A szakterületi körben regionális gazdasági rezilienciaként kikristályosodott fogalomra adott meghatározások azonban többfélék, amelyeket Sutton et al. (2023) úgy foglalt össze, mint a regionális gazdaságok azon képessége, hogy ellenállnak, alkalmazkodnak vagy átalakulnak a megrázkódásokkal szemben, és a sokkot követően talpra állnak, s így megteremtik vagy akár javítják a sokk előtti gazdasági teljesítményüket.

A rezilienciának négy típusa van (Martin – Sunley, 2020; Sutton et al., 2023):

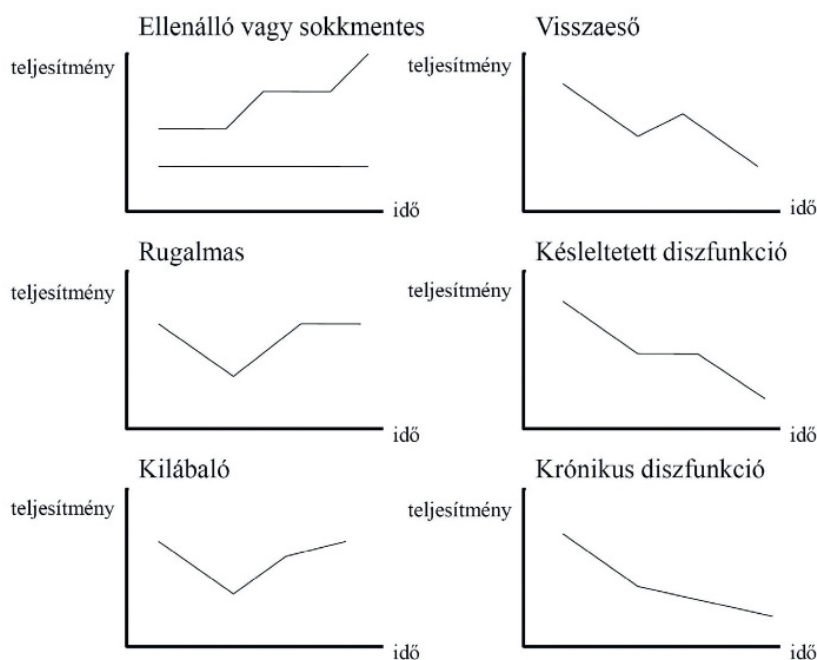
- mérnöki: a régiók (regionális gazdaságok) „visszapattannak” a sokkokból a sokk előtti egyensúlyba,

- ökológiai: képesek elnyelni a sokkhatásokat és fenntartani jelenlegi egyensúlyukat minimális szerkezeti és/vagy funkcionális változáson keresztül,
- evolúciós: az a képesség, hogy a sokk hatására „előre ugorjanak” szerkezetük és funkcióik egyes részeinek alkalmazkodásával, és így a régiók vagy megtartják növekedési pályájukat, vagy új, kedvezőbb növekedési pályát alakítanak ki,
- transzformatív: a sokk hatására a régiók képesek struktúrájuk és funkcióik átalakítására, s a régiók kedvezőbb növekedési pályát alakítanak ki a sokk utánra.

Egy régió, illetve gazdasági teljesítménye pedig a sokknak vagy ellenáll (rezisztens), vagy felépül (reziliens), vagy lassan kilábal belőle, vagy hanyatlik (fokozatosan, illetve folyamatosan zuhan) (Tóth, 2012) (1. ábra).

1. ábra: A regionális teljesítmény változásának alapesetei

Figure 1: Cases of changes in regional performance

Forrás: Tóth, 2012.

Source: Tóth, 2012.

A reziliencia fogalma később került be a turizmustudományba, mint más területeken (Hall, 2017). Gonda (2022) szerint a vonatkozó szakirodalmak alapján a reziliencia turizmus szempontjából releváns értelmezése: „egy adott rendszer azon képessége, amely bizto-

sítja a sokkhatás elviselését, és a lényeges funkciók gyors helyreállítását. Egyszerre jelenti tehát az adott rendszer védekezőképességét, valamint öngyógyító és önfejlesztő mechanizmusát, melyek különösen fontosak a rendszer létét veszélyeztető csapások túléléséhez.” (Gonda, 2022:28.) Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy a turisztikai reziliencia úgy értelmezhető, hogy a desztináció (mint rendszer) képessége arra, hogy egy őt ért sokkhatás után fenn tudja tartani, illetve meg tudja újítani turisztikai vonzerejét, kínálatát és működési rendszerét. Ehhez kapcsolhatjuk, hogy a működés visszaállása megtörténhet önerőből, de megjelenhet a külső (állami, regionális, lokális) támogatás is (anyagi vagy egyéb formában), egy válság túlélése érdekében. Hall (2017) a szakirodalmi elemzés alapján pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a turizmus kutatások többsége a reziliencia mérnöki koncepcióját alkalmazza, amely a zavarás előtt fennálló egyensúlyt feltételezi célként, ezzel szemben a rugalmasság azon felfogása, amely hangsúlyozza a komplexitást és a számos lehetséges többszörös állapotot (amelyben a rendszer létezhet), bár több munkában nyilvánvaló, a szerzők általában nem utalnak rá.

A regionális gazdasági reziliencia mintájára a regionális turisztikai reziliencia is értelmezhető: a régió turizmusának mint egy gazdasági ágazatnak azon képessége, hogy ellenáll, alkalmazkodik, átalakul a megrázkódtatásokkal szemben, vagy nem, s akkor bezuhan, és akkor reziliens, ha idővel megteremti vagy akár javítja a sokk előtti teljesítményét. Ennek mérése e téren kétoldalú: egyrészt mérhető a régióban található desztinációk, másrészt a régióba látogató turisták adatai révén. Hall (2017) szerint is az ilyen kutatásokban az alapvető megközelítés a desztinációk és a közösségek rezilienciájának előtérbe helyezése. A kettő közötti összefüggés kapcsán fontos kiemelni, hogy lehet egy desztináció alullátogatott, vagy épp túllátogatott, és a szállás és egyéb szolgáltatások pedig próbálják követni a turisták számát és érdeklődését, ami azt jelenti, hogy igazából a turisták adatai az, ami közvetlenül kifejezi a turizmust, annak változását, akár rezilienciáját. Munkánkban mi is erre fókuszálunk.

A turizmust érő sokkhatások, amelyek válságot idéznek elő az ágazatban, sokfélék. Két legfontosabb attribútuma a szélesen értelmezett biztonság és a pénzügyi stabilitás, és „előbbi központi témája a közbiztonság (terrorakciók, fegyveres konfliktusok), az egészségbiztonság (járványok), a műszaki biztonság (emberi mulasztásra visszavezethető katasztrófák), környezetbiztonság (természeti katasztrófák) regionális és/vagy globális veszélyeztetettségé ..., míg utóbbi az utazásra fordítható diszkrecionális jövedelem tartós felhalmozódását gátló gazdasági környezeti vizsgálatát helyezi előtérbe ...” (Michalkó et al., 2023:14.). Egy külön típus ebben a körben a járványok és az ezzel járó megszorítások. Ilyenek korábban is voltak, világszinten (spanyolnátha, H1N1) és makrorégiókban (SARS, MERS), a legutóbbi pedig, amelyet e munkában vizsgálunk, a Covid-19 koronavírus okozta tömeges megbetegedések miatti, 2020 márciusában hivatalosan kinyilvánított világjárvány volt.

Itt térünk ki röviden arra, hogy mi is történt a turizmus korlátozásával a legutóbbi pandémia idején. Az UNWTO 2020. áprilisi jelentése szerint az országok akár 96%-a is hozott intézkedéseket a Covid-19 vírus terjedésének megakadályozására, és a nemzetközi utazással kapcsolatos globális intézkedések négy területen nyilvánultak meg. Az első a határok lezárását vagy részleges lezárását jelentette a turisták előtt. A második intézkedés egy adott úti célra vonatkozó utazási korlátozásra vonatkozott, amikor az utasok csak áthaladhattak egy adott területen. A harmadik intézkedés a repülőjáratok felfüggesztését jelentette. A ne-

gyedik korlátozás a karantén, az elkülönítés, a vízumintézkedések bevezetése és az utazási tilalom volt bizonyos területekről érkező turisták számára (Petrikovičová et al., 2023). Ezek differenciáltak voltak országokként, mint ahogy ezek részleges vagy teljes feloldása is. Ezek a lépések befolyásolták egyrészt a turizmus időbeli és területi alakulását, másrészt a desztinációk és szolgáltatásainak megszűnését vagy talponmaradását (lásd pl. Rastegar et al., 2023; Jesus et al., 2026), harmadrészt pedig magának a társadalomnak a pandémia utáni hozzáállását a turizmushoz (lásd pl. Behringer et al., 2023a; Aschauer – Egger, 2023).

A KUTATÁS MÓDSZERTANI HÁTTERE

A következőkben megvizsgáljuk az Eurostat turisztikai adatai alapján, hogy egyes EU országok, régiók esetében miként figyelhető meg a turisztikai reziliencia. A kutatási kérdéseink: milyen országos és regionális differenciák, illetve tendenciák tárhatók fel a turisztikai (a turistákhoz és a szálláshely kapacitás-kihasználtságához kötődő) adatok változása esetében a pandémia időszakában és az azt követő években az Európai Unióban, valamint milyen, a turisztikai teljesítmény változásához (látogatottság alakulása) kötődő típusokba (rezisztens, reziliens stb.) sorolhatók be a vizsgált területi egységek?

Az Európai Unióban az Eurostat a turisztikai statisztikák két fő összetevőjéről nyújt információkat: adatokat a szálláshelyekről, nevezetesen a turisztikai kereskedelmi szálláshelyek kapacitásáról és kihasználtságáról, valamint adatokat a lakosság által tett turisztikai utazásokról. Konkrétabban: országos és regionális adatok állnak rendelkezésre a szálláshelyek, férőhelyek, szobák számára, ezek kihasználtságára, szállástípus szerint, valamint a turistaérkezések számára, vendégéjszakák számára a szállásokon, szállástípus szerint (Eurostat: Tourism). Az adatok különböző területi szinteken a területi egységek összevetésére és a jelenségek időbeli változásának vizsgálatára adnak lehetőséget.

A reziliencia szempontjából a 2019–2023-as időbeli keretet vettük, mivel 2020 márciusában jelentette be a WHO a világjárványt, így 2019 a Covid-19 világjárvány mentes bázisév, és 2022-ben zajlott le a 7., utolsó hulláma a járványnak, s így 2023 az első Covid-19 világjárvány mentes év, bár több tekintetben (például átoltottság, korlátozásmentesség) 2022 is számba vehető. A három év alatt megjelent hét hullám miatt az éves bontású adatok persze nem tárják fel az egy-egy éven belüli differenciákat, de átfogó képet adnak az egész folyamat lezajlása előtti, alatti és utáni három helyzetről.

Ami a területi szintet illeti, több Eurostat adat csak országos és NUTS 1 és 2 szinten érhető el, így két szinten folytattuk le a vizsgálatot: a 27 EU tagállam és a 244 NUTS 2 régió szintjén. (Mindkét szint értelmezhető a turizmusban, főleg intézményi, jogi és statisztikai oldalról, bár tény, hogy egyes kiterjedtebb desztinációk nem igazodnak közigazgatási határokhöz, sőt, akár külön kijelölt turisztikai térségek is vannak, ám EU szinten érdemi területi összehasonlítás ilyen módon tehető az adatok jellege miatt.) Az összeurópai kép vizsgálata miatt nem fogunk részletekbe menően elemezni különböző desztinációkat, ez lokális esetek feldolgozását jelentenék, és esetünkben a reziliencia magasabb területi szintű összevetését céloztuk meg, amely viszont olyan intézményrendszerrel bírhat, amely akár generális lépéseket tehet a reziliencia erősítése szempontjából. Az okok feltárását is csak pár kiugró esetben, kifejezetten Magyarországnál tesszük meg.

A térségtípusok megállapításához azt vettük alapul, hogy ellenálló vagy sokkmentes egy térség, ha lényegében nem csökkent az érték, vagyis nem mutatható ki sokkhatásra utaló jel. Reziliens, ha a vizsgált időtáv végére (2023) elérte az adat a kiindulási (2019) érték legalább 95%-át. Kilábaló, ha elszenvedett visszaesést, és még nem érte el a kiindulási értéket, de a visszaesés óta már elkezdett nőni az érték. Hanyatló, ha az érték nem, vagy csak időlegesen nőtt a válság évéhez képest. Ezen belül beszélhetünk visszaeső és diszfunkcionáló térségekről, a visszaeső mutat egy kis javulást a további hanyatlás előtt, míg a diszfunkcionálóké nem. A Tóth-féle ábra konkrét időtávokat nem ad meg, mivel az az adat jellegétől függ, s lehet a két állapot közötti időtáv (regionális gazdasági teljesítmény esetén) akár pár hónap, egy év vagy akár több év is. A világjárvány esetében a hét hullám három évet, s eltérő mértékben érintett, így emiatt vehető a reziliencia értelmezés akár úgy, hogy 2019 a kezdet, 2023 a vég és van harmadikként a köztes időszak.

A TURISZTIKAI SZÁLLÁSHELYEK VÁLTOZÁSÁNAK FŐBB JELLEMZŐI

Tanulmányunk fókuszában a turistaszám-változások állnak, így csak röviden térünk ki a turisztikai szálláshelyekre. A szállásszolgáltatásnak többféle típusa van a NACE és a CPA besorolás szerint (I. Csoportos idegenforgalmi szálláshelyek [szállodák, üdülőkázak, kempingek, üdülőtáborok stb.] és II. Idegenforgalmi magán szállások [bérelt nyaraló, családi házban bérelt szoba stb.]). Ezek a turisztikai elemzések tárgyai lehetnek: egyrészt létük/hiányuk és területi sűrűségük, másrészt minőségi jegyeik, működésük jellemzői (kapacitás, szállóvendégek száma, pénzügyi forgalom, foglalkoztatottak stb.) alapján. Mivel a válságok kiemelt indikátorai az adataik, így a 2020-ban kitört pandémia esetében is számos tudományos vizsgálat alanyai voltak. Ezek egy részét például Nekova (2023) foglalta össze. Az ügyfelek szeretnék, hogy a szálláshelyeken kevés legyen az érintkezés az alkalmazottakkal és minél nagyobb legyen a szállodai tisztaság, illetve megváltoztak a szálláspreferenciák, és a biztonságos és egészséges helyeket (távolságtartás, higiéniai szabályok stb.) kezdték előnyben részesíteni a szállóvendégek (ld. pl. Çetin – Coşkuner, 2021). Nekova kiemeli azt is, hogy a Covid-19 világjárvány előtt a turisták többnyire szállodai szobákban és közös házakban/lakásokban szálltak meg, míg a világjárvány miatt az utazók egyre gyakrabban választják egy különálló teljes lakás/ház bérletét.

Ami a turisztikai szálláshelyek (létesítmények) számát illeti az EU-ban, a 2019-es állapothoz (100%) viszonyítva 2020-ban 96,2%, 2021-ben 97,0%, 2022-ben 100,7% és 2023-ban 103,0% volt az érték. A tagállamok fele döntött úgy, hogy a pandémia idején teljesen bezárja a szálláshelyeket, vagy azokat csak üzleti célra, üzleti utazók számára teszi elérhetővé (Kaszás – Keller, 2022); ez időlegesen bezárás volt, és később több újra nyitott. Az adatok EU szinten nagy kilengést nem mutatnak, de országos szinten komolyabb (több mint 10%-os) visszaesést produkáltak 2020 és 2021-re Litvánia, Lettország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország és kifejezetten jelentős mértékben (majd' 40%-kal) Görögország. 2023-ra a 27 tagállamból csak 11 esetben nem állt helyre a 2019-es érték, és közülük is csak öt (Észtország, Lengyelország, Ciprus, Görögország és Magyarország) nem érte el a válság előtti év 95%-át.

A TURISZTIKAI SZÁLLÁSHELYEKRE ÉRKEZŐ VENDÉGEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

Az Eurostatnál a turisztikai kereskedelmi szálláshelyekre érkező vendégek száma országos, NUTS 1, NUTS 2 szinteken érhetőek el, évekre bontva és a vendég kiindulóországa szerint. Az EU-nál az adat, ha 2019: 100%, akkor 2020: 46%, és 2023-ban haladta meg a 2019-es szintet. Minden uniós ország esetében visszaesett az indikátor értéke 2020-ra, de a visszaesés mértéke eltérő, s arányait tekintve a legnagyobb visszaesést Görögország, Spanyolország, Portugália, Horvátország, Ciprus és Málta produkálták, ahol a 40%-át sem érte el adatuk az előző évnek. Ezen tagállamokban a turizmus kiemelt ágazat, a lakosságszámmra vetített turisták száma, a turizmus GVA-hoz, GDP-hez való hozzájárulása szerint az uniós tagállami lista élmezőnyében voltak (Eurostat, OECD). A legkevésbé bezuhant országok Svédország, Finnország, Hollandia és Dánia, ahol az előző évi vendégek számának 58-60%-át tudták hozni. Magyarország a kárvalloatok első harmada végén volt (42%-os értékkel a 9. volt a sorban). Bár a 2021. évben javult a helyzet, de egyetlen ország sem érte el a 2019-es értékét, és csak három tudta hozni a 2019-es érték kb. 75%-át, sőt, öt ország esetében (Írország, Szlovákia, Lettország, Ausztria, Németország) még tovább csökkent az érték 2020-hoz képest. Magyarországon kismértékben emelkedett az érték. 2022-re már három ország elérte a 2019-es évi adatát, viszont két ország annak csak kb. háromnegyedét (Szlovákia, Lettország), a többi tagállam értéke pedig 80-99% között volt, Magyarország pedig 84%-on állt. A 2023-as év hozta el a visszaállást számos ország esetében (a csúcson Dánia: 114%, Málta 111%, Portugália 110% volt), Magyarország értéke azonban 91% volt, így az utolsó államok közötti pozíciója volt.

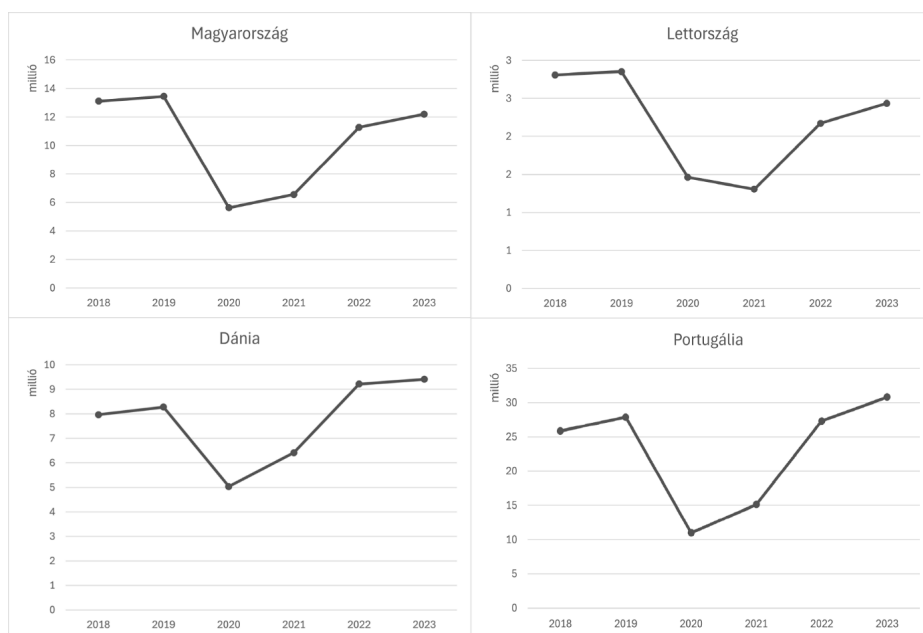
A Tóth (2012) szerinti csoportosítás alapján ellenálló (vagy sokkmentes) országot nem találunk, öt ország a kilábaló (ahol 2023-ra sem tért vissza ez eredeti érték 95%-a), a többi, huszonzét ország pedig a rugalmas kategóriába esett (utóbbinál 2022-re kilenc ország érte el a 2019-es szintet, 2023-ra már mindegyik). Az EU egészére vonatkozó adatsor is ilyen (rugalmas) tendenciát mutat. A további kategóriákra, mint visszaeső és krónikusan, illetve késleltetetten diszfunkcionáló országok, az EU tagállamai között nem találunk példát. A világjárvány bár alapjaiban rengette meg az egész szektort, mutatta meg sérülékenységét (utazási korlátozások, teljes lezárások, járványtól való félelem stb.), de már az első enyhítések és később a korlátok feloldása követhető az adatok változásában, s ezek tükrözik, hogy a társadalom nem szeretne lemondani szabadidős utazásairól, a fogyasztók igen nehezen viselik a mozgásuk korlátozását (Behringer et al., 2023b).

Az öt kilábaló ország Írország, Észtország, Lettország, Szlovákia és Magyarország. A balti államok esetében a 2022. év elején kirobbant orosz-ukrán háború miatt maradnak el némileg jobban a külföldi vendégek és a beutazási korlátozás miatt pedig kifejezetten az orosz turisták. Írországban volt Európa egyik legszigorúbb kijárási korlátozása a világjárvány nagy részében, de 2022 márciusában feloldották az összes Coviddal kapcsolatos utazási korlátozást, közte a külföldi látogatókra vonatkozókat is (akik körében a korábban kivándorolt írek leszármazottjai is nagy számban vannak, akik családi, baráti látogatásra utaznak „haza”), ám a dinamikus emelkedés ellenére sem tért vissza a 2019-es érték. Szlovákiában is a gazdaság „bezárásának” hatása számos üzleti és nem üzleti szervezet pénzügyi

helyzetének és jövedelmezőségének romlásában nyilvánult meg, s mivel a vírus terjedésének korlátozását és az emberi egészség védelmét célzó korlátozó intézkedések súlyosan érintették a turisztikai ágazat összes szolgáltatását, ezt az ágazatot azonosították a kijárási korlátozások legnagyobb negatív hatásával járó ágazataként Szlovákiában (Petrikovičová et al., 2023). A magyarországi forgalom bezuhanására komoly hatással volt a kormány 2020. novemberétől 2021. júniusig érvényes rendelete, mely kimondta, hogy az éttermek vendégeket nem fogadhatnak, csak az étel elvitele lehet, s a szállodák turistákat nem, csak üzleti, gazdasági vagy oktatási célból érkezett vendégeket fogadhatnak, és mindennemű rendezvény megtartása tilos (Palkovics, 2022). Budapest kiemelt szerepű a hazai turizmusban (érkező vendégek több mint egyharmada, érkező külföldi vendégek közel kétharmada), s mivel a főváros nehezen talált magára a pandémia után (lásd később), így ez az országos értékre is komolyan kihatott. (Ugyanakkor a legújabb adatok alapján a 2024. év rekordot hozott hazánkban: az előző évhez képest 12,2%-kal több vendég érkezett a kereskedelmi szálláshelyekre (KSH adat), azaz hazánkban csak lassabb volt a kilábalás, mint máshol.)

2. ábra: A szálláshelyekre érkező vendégek számának (millió fő) alakulása két kilábaló és két rugalmas ország esetében (2018–2023)

Figure 2: Arrivals of tourist accommodation establishments (million person) in two recovering and two resilient country (2018–2023)

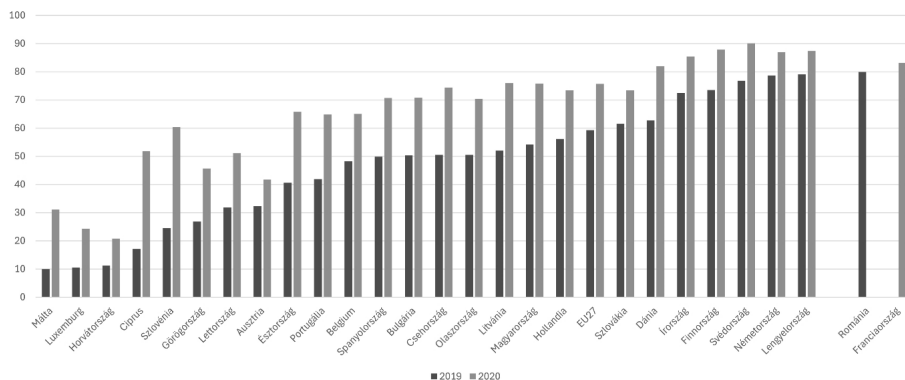
Forrás: saját szerkesztés Eurostat adatai alapján.

Source: own editing based on Eurostat database.

Megállapíthatjuk azt is adatok alapján, hogy a pandémia és a korlátozások, s így a külföldi turisták elmaradása hatására arányaiban nagyobb volt a belföldi turizmus az EU or-

szágaiban a korábbi időszakhoz képest (3. ábra). 2019-ről 2020-ra átlag 20,8 százalékponttal nőtt meg a belföldről érkezett vendégek aránya. Ez leginkább ott látványos, ahol kifejezetten magas volt korábban a külföldi turisták száma, illetve ahol erős korlátozások voltak. Az adatokból az is kiderül, hogy míg 2021-ben összességében közel az egy évvel azt megelőző szinten volt a belföldiek aránya, viszont 2022-ben jelentősen csökkennek az értékek, s az egyes országokban a pandémia előtti arányok figyelhetők meg nagyjából. Magyarországon, ahol uniós viszonylatban közepes volt a belföldi turizmus aránya (50% körüli, 2019), hasonló volt az érték alakulása, mint az általános tendencia. A hazai belföldi turizmus a járvány kitörése előtt is számottevő volt, de a járvány hatására még tovább nőtt, mivel mind egészségügyi, mind biztonsági, mind mobilitási szempontból előnyösebb volt (Behringer et al., 2023b). Ugyanakkor a járvány és a korlátozások visszaszorulása után ismét megugrott a külföldre irányuló turizmus.

3. ábra: A belföldről érkezett vendégek aránya (%) országonként 2019-ben és 2020-ban
Figure 3: Percentage of domestic guests in 2019 and 2020

Forrás: saját szerkesztés Eurostat adatai alapján.

Megjegyzés: nincs adat Romániából 2020-as külföldi vendégekre vonatkozóan és Franciaország esetében 2019-ből.

Source: own editing based on Eurostat database.

Note: no data about Romanian foreign guests in 2020 and about French guests in 2019.

Alacsonyabb területi szinten is megvizsgálhatjuk a jelenséget. NUTS 2 területi szinten 244 régió van az Európai Unióban, ezekből kiemeljük a leginkább érintett régiókat, valamint külön tekintettel vagyunk a magyar régiók helyzetére. A Baleár-szigetekre 2019-ben 12,4 millió turista érkezett, egy évvel később 1,7 millió, így vezeti a listát a maga több mint 85%-os zuhanásával. Ezt követi a Dublint magába foglaló Eastern and Midland nevű régió csaknem 80%-os visszaeséssel. Meglepő, de Budapest a harmadik az Európai Unióban ezen a téren: 2019-ben 4,6 millió látogató, 2020-ban pedig alig több mint egymillióan érkeztek a magyar fővárosba, így 78,4%-os visszaesést produkált. Budapest ráadásul viszonylag ne-

hezen állt talpra, 2021-ben a 2019-es szint 29,7%-át, 2022-ben annak csupán 68%-át sikerült elérnie. A 10 legnagyobb visszaesést mutató régió vagy fővárosi terület (Nekova [2023] kiemeli a munkájában, hogy a járvány terjedése szempontjából a városi területek nagyobb kockázatot jelentettek a turisták számára, mint a vidéki területek) vagy turisták által kedvelt szigetek, és az adatok alapján találunk köztük – az országoknál leírt szempontok tekintetében felállított kategóriák szerint – rugalmasakat (Baleár-szigetek, Jón-szigetek, Kréta, Brüsszel) és vannak csak kilábalók (Lazio [Rómával], Budapest, Bécs, Eastern and Midland [Dublinnal], Zágráb, Észak-Égei-szigetek).

Budapest esetében a nagy visszaesés oka, hogy nagyon kitett a külföldi turistáknak. Több szempontból vonzó fővárosunk, köztük a magánszálláshelyek széleskörű és kedvező árú felhozatala, melyek száma főleg 2014-től, az Airbnb-piac megjelenésével drasztikusan emelkedik. Emellett a hotelek, szállodák forgalma is dinamikusan nőtt. A bulituristák száma is emelkedik, ugyanis a külföldi vendégek legény- és leánybúcsúikhoz Budapest kifejezetten jó helyszín ár-érték arányban (Pinke-Sziva – Boros, 2022). Mindezekre a korlátozások drasztikus hatással voltak.

Ezzel szemben a többi magyar NUTS 2 régió nem esett vissza akkora mértékben, így a vidéki régióink az európai uniós középmezőnyben végeztek. A kisebb visszaesésnek több oka van. Először is, hogy kevésbé vonzóak európai dimenzióban, s a belföldi turizmus erősebb ezekben a térségekben, mely arány a korlátozások miatt meg inkább nőtt. Másodszor, a természetjárás és az aktív turizmus fellendült ebben az időszakban (Benkhard, 2023), amelynek ideális helyszínei. Ezeken túl fontos, hogy a második legnagyobb forgalmú magyar desztináció, a Balaton turisztikai térsége három régióban is jelen van, így a Balatonra érkező turisták száma (és annak változása) eloszlik Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl és Dél-Dunántúl közt. Ugyanakkor a balatoni térség kisebb visszaesést produkált, mivel a turisztikailag fontos nyári időszak nagyjából egybeesett a járványhullámok lecsengésének időszakával, mely egyben a mobilitási korlátozások enyhítésével is járt. 2022-re és 2023-ra az ágazat szinte minden indikátorában a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben is visszatért a 2019-es számokhoz és visszatérnek a korábbi trendeknek megfelelő adatok (Dombi et al., 2024).

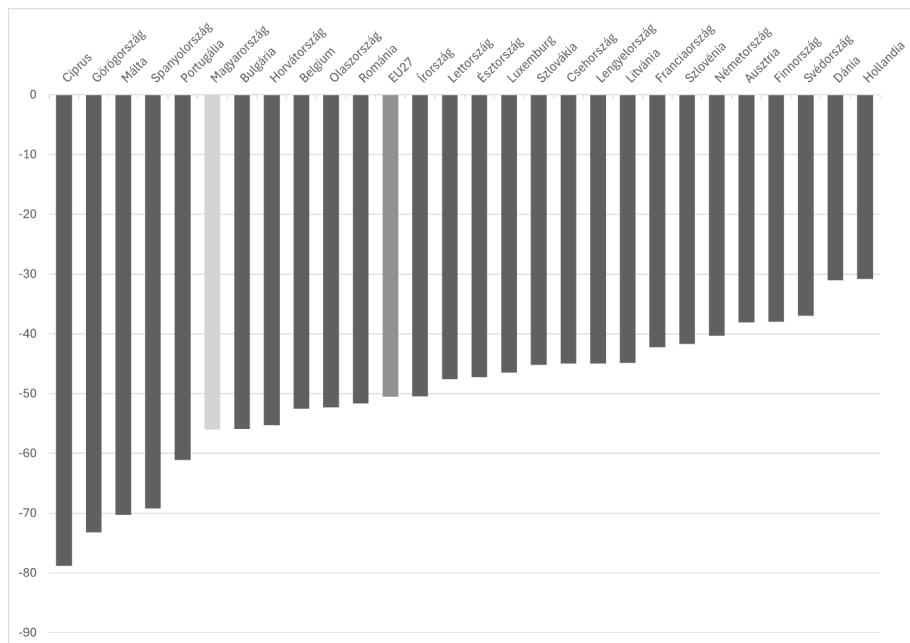
Visszatérve a teljes Európai Unióra, megállapítható, hogy 2021-ben egy régió sem érte el a 2019. évi adatot és csak kilenc régió haladta meg a 2019-es szint 90%-át. 2022-ben 67 régió (az összes mintegy negyede) haladta meg a 100%-ot. 2023-ban 240 régióból pedig már 140 tudta meghaladni a 2019-es szintet, s annak 95%-át pedig összesen 186, azaz a régiók valamivel több mint háromnegyede reziliens volt, míg egynegyede kilábaló.

VENDEGÉJSZAKÁK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

A turisztikai kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött éjszakák (Nights spent at tourist accommodation establishments) száma a másik fontos indikátora az ágazatnak. A vendégéjszakák száma is csökkent 2020-ban az Európai Unióban és minden tagállamában az egy évvel azt megelőző szinthez képest. Országos szinten (4. ábra) az Európai Unióban 60%-ot meghaladó visszaesés volt Görögország, Spanyolország, Portugália, Ciprus és Málta esetében. Magyarország a hatodik a sorban az előző öt országot követve. A Tóth (2012) beosztása szerinti típusok esetében ezen indikátor szerint sem találunk sokkmentes országot, mint

ahogy visszaeső és diszfunkciós sincs. Kilábaló államok Ciprus, a Balti államok, Szlovákia és Magyarország, míg a többi ország pedig rugalmasnak mondható (előbbieik nem, utóbbiak elérték 2023-ra a 2019. évi szintet). A kedvezőtlen magyar érték magyarázata az előző indikátornál olvasható, de kiemelhető, hogy e téren még rosszabb helyzet volt.

4. ábra: Vendégéjszakák számának csökkenése országonként 2020-ban 2019-hez képest (%)
Figure 4: Decrease in the number of nights spent by country in 2020 compared to 2019 (%)

Forrás: saját szerkesztés Eurostat adatai alapján.
Source: own editing based on Eurostat database.

A NUTS 2 régiókat tekintve kiderül, hogy mindenhol visszaesett a mutató értéke 2019-ről 2020-ra, de ennek mértéke 3,59 és 88,75% között változott. A tíz legrosszabbul teljesítő régiók (>75%-os visszaesés) itt is fővárosok, fővárosokat magukba záró nagyobb régiók (közte Budapest, 5. a sorban, illetve Dublin és Róma térsége, Brüsszel, illetve Thesszaloniki térsége), illetve szigetek (Ciprus, Kréta, Égei-tengeri és Jón-tengeri szigetek, Baleár). Budapest esetében elmondható, az elmúlt 10 év külföldi vendégéjszakáinak többsége (tízből hat) a fővárosban került eltöltésre (Pinke-Sziva – Boros, 2022), így a visszaesés emiatt volt igazán nagy. A tíz legnagyobb visszaesést produkáló régió közül 2022-re egy sem tudta hozni a 2019-es szintet, viszont 2023-ra négy régió értéke meghaladta azt, sőt a 95%-os küszöböt véve pedig hét régió volt reziliens és Dublin térsége, Ciprus és Budapest (92,7%) volt kilábaló.

A teljes régiókört nézve megállapítható, hogy 2022-ben és 2023-ban minden régióban magasabb volt az érték, mint 2020-ban, így hanyatló típust nem találunk, ugyanakkor az is igaz, hogy a régiók csak majd' 60%-a esetében haladta meg az érték 2023-ban

a 2019. évit, azaz elég nagy az aránya a lemaradóknak. Ha viszont a 95%-os küszöböt vesszük, akkor ez már valamivel több mint 80%, azaz dominál a reziliens típus, szemben a 20%-nyi kilábalóval.

TURISZTIKAI SZÁLLÁSHELYEK KIHASZNÁLTSÁGI MUTATÓINAK ALAKULÁSA

A kereskedelmi szálláshelyek kihasználtságának elemzésére a nettó szobakapacitás- és férőhelykapacitás-kihasználtság (Net occupancy rate of bed-places and bedrooms) nevű mutató áll rendelkezésünkre. A szobakapacitás-kihasználtsági rátát egy vizsgált időszakban úgy kapjuk meg, hogy az időszakban használt szobák számát elosztjuk a rendelkezésre álló szobák számával és megszorozzuk 100-zal, hogy százalékban fejezzük ki. A férőhelyek kapacitásának kihasználtságát egy vizsgált időszakban úgy kapjuk meg, hogy az időszakban eltöltött éjszakák számát elosztjuk a kínált férőhelyek számával és az eredményt megszorozzuk 100-zal, hogy százalékban fejezzük ki (Eurostat, Glossary: Net occupancy rate).

2019-ben a férőhelyek kihasználtsága az EU országokban 36 és 72% között volt. A legkisebb rátájú országok közé tartozott Szlovákia (36,2%), Luxemburg (39%), Románia (39,7%), Lengyelország (41,7%) és Magyarország (41,9%). A legnagyobb rátával pedig a turisztikailag közkedvelt országok rendelkeztek, mint Ciprus (71,8%), Málta (66,2%), Spanyolország (61,5%) és Horvátország (60%). Ezek a Covid hatására jelentősen visszaestek, egész a 15-31%-os intervallumba. Az EU átlag 49,9% volt 2020-ban. A leginkább visszazuhanó országoknak magas, a legkevésbé érintett országoknak alacsonyabb volt a rátája a pandémia előtt.

A férőhelykapacitás-kihasználtság tekintetében több kilábaló országot találunk, ilyen például Németország, Málta, Luxemburg és Magyarország. Kevesebb rugalmas ország van ezen mutató szerint, mint a vendégéjszakákat tekintve. Rugalmas országok közé sorolhatjuk például Ciprust, Görögországot, Olaszországot, Spanyolországot.

A szobakapacitás-kihasználtság változása hasonló recessziót mutat. 2019-ben a szobákra vonatkozó ráta 42 és 76% között voltak. A 2019-ben legjobb és a legrosszabb rátával rendelkező országok listája némileg eltér az előző indikátor szerinti listától. Románia (42,2%), Szlovákia (42,3%), Görögország (47,3%), Luxemburg (47,3%) és Lettország (48,2%) rendelkezik a legrosszabb, míg Spanyolország (67,2%), Ciprus (68,6%), Írország (72%), Hollandia (72%) és Málta (75,4%) a legmagasabb rátával. Az EU átlag 60,1%, melytől Magyarország kissé elmaradt 2019-ben, 56,8%-ot produkálva. Szintén elmondhatjuk, a leginkább visszazuhanó országoknak magas, a legkevésbé érintett országoknak alacsonyabb volt a rátája a pandémia előtt.

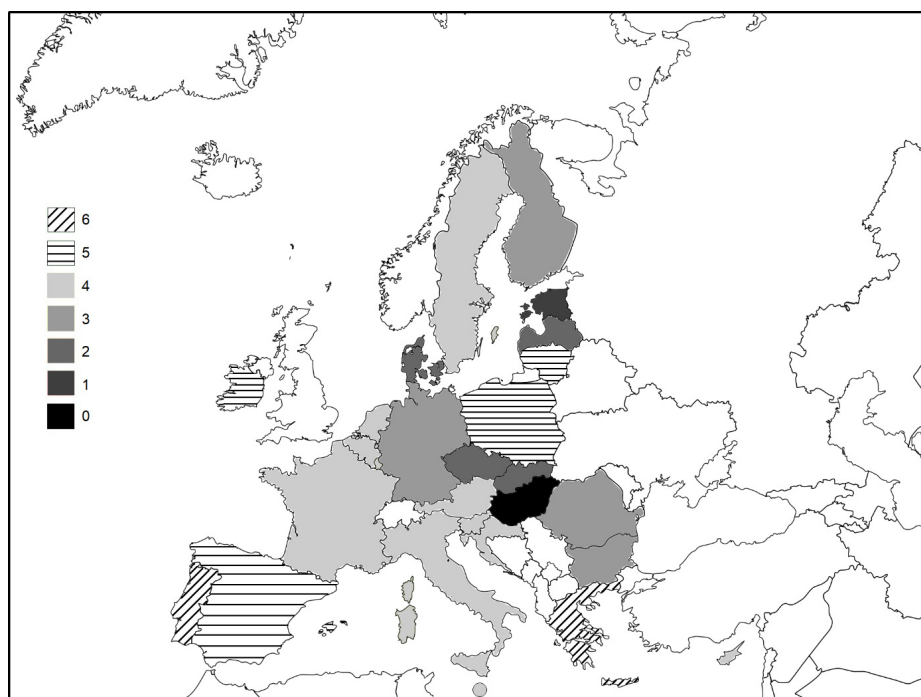
A szobakapacitás kihasználtságának alakulása esetében találunk rugalmas országokat, mint például Görögország, Spanyolország, Írország, Olaszország és kilábaló országokat, mint például Horvátország, Málta, Németország és Magyarország. Ennél a mutatónál találunk egy újabb kategóriába eső országot: Románia a sokkhatás okozta visszaesés utáni rövid javuló tendenciát követően 2023-ban kisebb kihasználtsági rátát ért el, mint 2022-ben. Ezzel egy diszfunkcionáló országot is találtunk.

A REZILIENCIÁK ÖSSZEGZÉSE

Az 5. ábra azt mutatja be, hogy hány vizsgált, turistákra vonatkozó mutatóból kerültek a rugalmas besorolásba az egyes európai uniós országok. A hat indikátor: vendégérkezések száma, összes vendégéjszakák száma, 1–3 közt eltöltött éjszakák száma, 3-nál több eltöltött éjszakák száma, férőhelykapacitás- és szobakapacitás-kihasználtság. (Megjegyzés: Franciaország esetében az utolsó 2 indikátor nem áll rendelkezésre 2019-ből.) Azon országokban, ahol a turizmus gazdaságban betöltött szerepe számottevő, így a turizmus újraindulása fontos volt, mint a déli tagállamokban, ott a helyreállítás gyorsabban végbement. A kormányzati döntések, mint a korlátozások gyors feloldása, a turizmusból érintett vállalkozások támogatása vagy a belföldi aktív turizmus segítése is hozzájárulhatott egyes országok kilábalásának elősegítésében. Sajnos ki kell emelni, hogy van egy ország, amely egyik vizsgált turisztikai mutató esetében sem volt képes 2023-ra visszatérni a 2019-es értékekhez, s így kilábalni a járvány okozta visszaesésből: Magyarország.

5. ábra: Hat turisztikai indikátor alapján vizsgált reziliencia különbségei az uniós országok között – a számok azt mutatják, hány indikátor tekintetében volt reziliens az ország

Figure 5: Differences in resilience between EU countries based on six tourism indicators – the figures show the number of indicators for which the country was resilient

KONKLÚZIÓ

A reziliencia napjaink egyik kiemelt és sokat kutatott jelensége, valamint az elmúlt időszak eseményei miatt a fejlesztéspolitika is zászlajára tűzte. Mind a társadalom, mind a gazdaság érintett benne, ám a reziliencia elmélete és egyes modelljei különbözőképpen érvényesülhetnek egyes jelenségeknél. Tanulmányunkban a turizmust vizsgáltuk a pandémia idején és azt követően, főként a turisták száma és a fogadóhely térsége (ország, régió) oldaláról, és egy egyszerű elméleti modellt néztünk, ahol egy térség esetében a rezisztens, a reziliens, a kilábaló és a hanyatló kategóriákat vettük. Megállapítást nyert, hogy a kiemelt indikátorok (szálláshelyekre érkezők száma, eltöltött vendégéjszakák száma, szálláshely kapacitás-kihasználtsága) alapján mind az uniós tagállamok, mind a NUTS 2 régiók esetében nem volt olyan, hogy sokkmentes, azaz minden egységet elért a visszaesés, csak eltérő mértékben. Különbség pedig abban volt, hogy a reziliensek esetében a válságos 2020-as évet követően 1-2 éven belül visszatért a mutató értéke a 2019-es szintre, azaz a válság előtti időponthoz, míg a kilábalók esetében ez, az elérhető adatok tükrében még nem következett be. A turizmus tehát olyan gazdasági ágazat, ahol elég trendszerűen zajlott le a válság és a kilábalás országos és regionális szinten az Európai Unióban, de mérhető területi különbségekkel. Előbbi a járvány egységesebb kezeléséből ered (akár a turisták, akár a megszigorításokat bevezető intézmények részéről), míg utóbbi a földrajzi s így turisztikai többszínűségéből.

Azt is kiemelhetjük, hogy bár országonként differenciáltan, de a gazdaság, benne a turizmus gazdasági szereplői is különböző lokális, regionális, állami támogatásokhoz juthattak, hogy túléljék a válságot. Ez kihatott a vizsgált adatokra is, amelyek feltárása országonként, akár régióként külön tanulmányokat jelent, jelentett. (A hatékonyság miatt is, mivel például Szlovákiában és Romániában is volt ilyen támogatás, mégis a turizmus nem tért vissza a régi kerékvágásba; vagy például Franciaországban idővel torzította a piacot [olyan cég is talpon maradt, amely a pandémiától függetlenül is tönkrement volna], így a kamarák jelezték, hogy ideje megszüntetni az állami támogatást.) Emellett sokféle saját túlélési stratégia volt a különböző szolgáltatók részéről, de így is több tönkrement.

Az is látható az adatokból, hogy ma már kevésbé nyomozható a pandémia hatása a mutatókban (és a szerzők terepi tapasztalatai pedig azt mutatják, hogy a desztinációknál már csak egy-egy ott maradt matrixa [„tartsd a biztonságos távolságot”], vagy egy-egy kézfertőtlenítő emlékeztet a pandémiára Nagyváradtól Firenzéig, Athéntől Párizsig), és a turizmus újbóli fellendüléséig kitartó gazdasági szereplők már ismét komoly és egyre komolyabbá váló kereslettel néztek szembe az elmúlt években. Sőt, helyenként új turisztikai rekordok születnek, ami már a túlturizmus (overtourism) jelenségét hozta el. (Több kutatás is rávilágított, hogy az emberek nem mondanak le az utazásról, és a növekvő szabadidő, átlagkereset, fejlettségben felzárkózó új országok turistái pörgetik fel az adatokat. De az már kevésbé hangsúlyos, hogy gyakorlatilag eltűntek a maszkok a túlszűfolt desztinációkban, és a turisták próbálják elfelejteni, mint egy rossz álmot, a pandémiát.) Tanulmányunk ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy Magyarország esetében a turizmus a leglassabban áll, illetve állt helyre az EU-ban, aminek üzenete, hogy célszerű lenne alaposabban megvizsgálni ezt a kérdést, mivel egy esetleges újabb, a turizmust súj-

tó válságból újólág is csak lassú kilábalást prognosztizálhatunk majd Magyarországon, illetve a külföldi turistákat koncentrálni Budapesten, ha nem történik érdemi elmozdulás a turizmus rezilienciájának erősítésében.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A 146833 és 147032 számú projektek a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az „OTKA” Kutatási témapályázat (K_23) pályázati program finanszírozásában valósultak meg.

IRODALOMJEGYZÉK

- Aschauer, Wolfgang – Egger, Roman: *Transformations in tourism following COVID-19? A longitudinal study on the perceptions of tourists*, Journal of Tourism Futures, 2023. <https://doi.org/10.1108/JTF-08-2022-0215>
- Behringer Zsuzsanna – Kulcsár Noémi – Hinek Mátyás – Tevelly Titanilla: *Changes in tourist decisions in the shadow of the global crisis – how travel preferences and consumer priorities evolved during COVID-19 and beyond*, Marketing & Management, 2023(a)/2, 61–70. <https://doi.org/10.15170/MM.2023.57.02.06>
- Behringer Zsuzsanna – Kulcsár Noémi – Hinek Mátyás – Tevelly Titanilla: *Turisztikai mobilitás-változás a Covid19-pandémia alatt és után, különös tekintettel a közlekedési eszköz- és desztinációválasztásra*, Turizmus Bulletin, 2023(b)/3, 26–36. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2023v23n3.3>
- Benkhard Borbála: *Növekedés és terjeszkedés, avagy a természetjárás a világjárvány alatt*, in: A turizmus válságjelenségei, Turizmus Akadémia (12), Kodolányi János Egyetem; CSFK Földrajztudományi Intézet; Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár, Budapest, 2023, 103–116. <https://doi.org/10.15201/TA12-8>
- Çetin, Altan – Coşkun, Mustafa: *New Practice in Accommodation Facilities After Covid-19: Safe Tourism Certification Program*, Journal of Hospitality and Tourism Issues, 2021/1, 16–22. <https://doi.org/10.51525/johti.933071>
- Dijkstra, Lewis (ed.): *Kobézió Európában 2050-ig – Nyolcadik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kobézióról*, Publications Office of the European Union, 2022. <https://doi.org/10.2776/075>
- Gonda Tibor: *Turizmus és reziliencia*, Turizmus Bulletin, 2022/2, 27–36. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2022v22n2.3>

- Hall, Colin Michael: *Resilience in tourism: Development, theory, and application*, in: Joseph M. Cheer – Alan A. Lew (eds.): *Tourism, resilience and sustainability: Adapting to social, political and economic change*, Routledge, 2017, 16–32.
- Holling, Crawford Stanley: *Resilience and Stability of Ecological Systems: Annual Review of Ecology, Evolution and Systematics*, 1973/4, 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
- Kaszás Nikolett – Keller Krisztina: *A nemzeti turisztikai desztináció menedzsment szervek válság-kommunikációja a koronavírus-járvány előtt és alatt*, in: Michalkó Gábor – Németh József – Birkner Zoltán (szerk.): *Turizmusbiztonság, járvány, geopolitika*, Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú Nonprofit Kft., 2022, 7–52.
- Martin, Ron – Sunley, Peter: *Regional economic resilience: Evolution and evaluation*, in: Gillian Bristow – Adrian Healy (eds.): *Handbook on regional economic resilience*, Edward Elgar Publishing, 2020, 10–35. <https://doi.org/10.4337/9781785360862.00007>
- Jesus, Carina Ramos – Coelho, Luís Miguel Serre – Ramos, Célia Maria Quitério: *Building resilience in tourism firms: Evidence from COVID-19*, *International Journal of Hospitality Management*, 2026. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2025.104395>
- Michalkó Gábor – Rátz Tamara – Szalai Katalin: *A válságproblematika felértékelődése a totális turizmus korában*, in: *A turizmus válságjelenségei*, Turizmus Akadémia (12), Kodolányi János Egyetem; CSFK Földrajztudományi Intézet; Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár; Budapest, 2023, 9–16. <https://doi.org/10.15201/TA12-1>
- Nekova, Mariela: *The impact of COVID-19 on the accommodation sector in tourism – a bibliometric analysis*, *Journal of the Bulgarian Geographical Society*, 2023/48, 55–64. <https://doi.org/10.3897/jbgs.e102519>
- Palkovics Krisztina: *A turizmus és a gazdaság alakulása Magyarországon és az Európai Unióban a Covid-19 árnyékában*, *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 2022/3, 76–89. <https://doi.org/10.15170/TVT.2022.07.03.06>
- Petrikovičová, Lucia – Petrikovič, Jozef – Kurilenko, Viktoria – Taraj, Martin – Kholov, Saidmukhidin – Azizi, Mahmoud: *Impact of the Global COVID-19 Pandemic on the Slovak Economy (Tourism and Education)*, *Journal of Education Culture and Society*, 2023/2, 468–483. <https://doi.org/10.15503/jecs2023.2.468.483>
- Pinke-Sziva Ivett – Boros Kitti: *A belföldi turizmus ereje – Budapest vonzereje a belföldi látogatók véleményének tükrében*, *Marketing & Menedzsment*, 2022/1, 55–68. <https://doi.org/10.15170/MM.2021.56.01.05>
- Rastegar, Raymond – Siamak, Seyfi – Tahereh, Shahi: *Tourism SMEs' Resilience Strategies amidst the COVID-19 Crisis: The Story of Survival*, *Tourism Recreation Research*, 2023/2, 428–434. <https://doi.org/10.1080/02508281.2023.2233073>
- Sutton, Jesse – Arcidiacono, Alessia – Torrisi, Gianpiero – Nutifala Arku, Robert: *Regional economic resilience: A scoping review*, *Progress in Human Geography*, 2023/4, 500–532. <https://doi.org/10.1177/03091325231174183>
- Tóth Balázs István: *Regionális rugalmasság – rugalmas régiók*, *Tér és Társadalom*, 2012/2, 3–21. <https://doi.org/10.17649/TET.26.2.2013>

INTERNETES FORRÁSOK

- Dombi Gábor – Fekete Károly – Horváth Csanád – Kulics Beatrix – dr. Csákváriné Joó Zsuzsanna: *2023. évre vonatkozó területi monitoring jelentés*, Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Nonprofit Kft., Balatonfüred–Siófok, 2024. Elérhető: https://www.balatonregion.hu/msite/190/bku_2023_monitoring_jelentes.6.pdf (Letöltés ideje: 2025.03.22.)

- Eurostat Glossary: *Net occupancy rate*. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Net_occupancy_rate (Letöltés ideje: 2025.03.16.)
- Eurostat: Tourism. Elérhető: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism> (Letöltés ideje: 2025.03.16.)
- World Travel & Tourism Council: European Union Travel & Tourism Economic Impact 2024 Fact-sheet. Elérhető: https://cdn.prod.website-files.com/6329bc97af73223b575983ac/66585111467e718a-bab823bd_EuropeanUnionLCU2024_.pdf (Letöltés ideje: 2025.02.10.)

STEINBACHNÉ HAJMÁSY GYÖNGYI

A hazai szállodák ESG-központú vizsgálata

ESG-Focused Analysis of Hungarian Hotels

SZERZŐ:

STEINBACHNÉ HAJMÁSY GYÖNGYI, adjunktus, Pannon Egyetem Veszprém, Gazdaságtudományi Kar, Üzleti tudományok Intézete, Turizmus Intézeti Tanszék, hajmasy.gyongyi@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0009-0005-8728-7757

JEL kód: M00, Q01, Z32

Kulcsszavak: ESG • fenntarthatóság • szállodaipar

Absztrakt: A tanulmány célja a hazai felsőkategóriás szállodák közép- és felsővezetőinek ESG-vel kapcsolatos tudásának feltérképezése, valamint annak vizsgálata, hogy milyen mértékben alakítottak ki fenntarthatósági politikát. Az ESG (Environmental, Social, Governance) alapú működés jelentősége egyre nagyobb figyelmet kap a szállodaszektorban, tekintettel az ágazat magas erőforrásigényére, valamint környezeti és társadalmi hatásaira.

A kutatás kérdőíves felmérés segítségével vizsgálja a hazai négy- és ötcsillagos szállodák közép- és felsővezetőinek ismeretét, illetve véleményét. Az eredmények azt mutatják, hogy a vezetők többsége tisztában van az ESG alapelveivel, ugyanakkor az ismeretek gyakorlati alkalmazásában hiányosságok mutatkoznak. A legfőbb kihívást az új jogszabályoknak való megfelelés és az energetikai átállás jelenti, és úgy vélik, e területeken lesz szükségük az ESG-ismeretek bővítésére is. A kutatás rávilágít arra is, hogy a vezetők szerint az ESG-tudás bővítésének legjobb módja a képzések és a gyakorlati tapasztalatok megosztása. Az ESG alkalmazás legfőbb motivációjának pedig a márka hírnevének erősítését tartják.

AUTHOR:

GYÖNGYI STEINBACHNÉ HAJMÁSY, Senior Lecturer, University of Pannonia Veszprém, Faculty of Business and Economics, Institute of Business Studies, Department of Tourism, hajmasy.gyongyi@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0009-0005-8728-7757

JEL code: M00, Q01, Z32

Keywords: ESG • sustainability • hotel industry

Abstract: *The aim of the study is to explore the ESG (Environmental, Social, Governance) knowledge of middle and senior managers in upscale hotels in Hungary and to examine the extent to which they have developed sustainability policies. The importance of ESG-based operations is gaining increasing attention in the hotel sector due to the industry's significant resource demands and environmental and social impacts.*

The research employs a questionnaire survey to gather insights from middle and senior managers of four- and five-star hotels in Hungary regarding their ESG knowledge and perceptions. The findings indicate that the majority of managers are familiar with ESG principles, but there are notable gaps in the practical implementation of this knowledge.

The primary challenges identified are compliance with new regulations and the transition to sustainable energy, with managers acknowledging the need to enhance their ESG knowledge in these areas. The study also reveals that managers consider training and the exchange of practical experiences to be the most effective methods for increasing ESG expertise. Furthermore, the primary motivation for adopting ESG practices is perceived to be the improvement of brand reputation.

BEVEZETÉS

A fenntarthatóság figyelembevétele napjainkban elkerülhetetlen eleme az üzleti működésnek (Tarmuji et al., 2016). A környezettudatos és fenntartható működés és vállalatirányítás, valamint ezzel karöltve a társadalmi felelősségvállalás egyre tudatosabban építi be magát a vállalati stratégiába és működésbe, valamint a vállalatok közötti növekvő versenynek köszönhetően a cégekkel szemben mindinkább elvárássá válik, hogy a gazdasági érdekeiken túlmenően és túlmutatva a jogi elvárásokon különféle, környezeti és társadalmi megfontolásokat is beépítsenek működésükbe (Benavides-Velasco et al., 2014; Martínez et al., 2016; Carroll, 2016; Kim et al., 2017). Az utóbbi időben napvilágot látott ESG (E – Environmental, környezeti; S – Social, társadalmi; G – Government, kormányzati) szempontok pedig tovább erősítik mindezt (Sun et al., 2024). Tarmuji et al. (2016) és Shaikh (2022) rámutatott arra, hogy a fenntarthatósági jelentések előnyösek a stakeholderek számára, a fokozott átláthatóság növeli a cég értékét és javítja a működési hatékonyságot.

Az utóbbi időszakban mind Európában, mind pedig hazánkban egyre nagyobb érdeklődés övezi a fenntarthatóságot és az ESG-t, illetve tudatos lépések történnek e területeken. Az Európai Parlament 2022 novemberében fogadta el a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati jelentéstételről szóló irányelvet (Corporate Sustainability Reporting Directive, röviden CSRD), mely az Európai Unió ESG szabályozása. A CSRD célja, hogy a vállalatok ne csak a pénzügyi eredményeikről számoljanak be, hanem részletes tájékoztatást nyújtsanak a fenntarthatóság terén tett lépéseikről is, mely kiterjed a környezetvédelemre, a társadalmi felelősségvállalásra, valamint a vállalatirányítási gyakorlatokra. Az így megkövetelt jelentéstétel növeli az átláthatóságot és segíti a befektetőket is abban, hogy megalapozott döntéseket hozzanak a fenntarthatósági szempontok figyelembevételével.

Ezt követően 2023 nyarán jelentek meg az EU ESG jelentésének szabványai, a European Sustainability Reporting Standards, röviden ESRS¹. Az EU ESG csomagja 2024-ben vált teljessé, amikor elfogadták a Vállalati Fenntarthatósági Átvilágítási Irányelvet (Corporate Sustainability Due Diligence Directive, röviden CSDDD). A CSDDD szorosan kapcsolódik a CSRD-hoz és az ESG szempontrendszerhez. Míg a CSRD a fenntarthatósági teljesítmény és ESG-adatok átlátható és standardizált jelentéstételét írja elő, addig a CSDDD ennél továbbmegy és konkrét kötelezettséget ró a vállalatokra – beleértve a szállodaipar szereplőit és beszállítóit – hogy azonosítsák, megelőzzék, mérsékeljék és nyomon kövessék tevékenységük és üzleti kapcsolataik környezeti és emberi jogi kockázatait.

A keretrendszer az értéklánc egészére kiterjed, így a szállodaiparban nemcsak a közvetlen működésre (például: energiafelhasználás, hulladékgazdálkodás, munkafeltételek), hanem a beszállítói és alvállalkozói kör fenntarthatósági megfelelésére is hat. A szabályozás a vállalatvezetés felelősségét is erősíti: a vezetőknek be kell építeniük a fenntarthatósági szempontokat az üzleti döntéshozatalba.

A szállodaipar számára ez jelentheti többek között a beszerzési folyamatok átalakítását (például helyi, etikus forrásból származó termékek előnyben részesítése) vagy a szolgáltatásnyújtás során keletkező környezeti terhelés csökkentését. Összességében mindez elősegítheti a fenntarthatóbb, átláthatóbb működést, de egyúttal új adminisztratív és megfelelési kötelezettségeket is ró a szállodákra és partnereikre.

Magyarországon 2024. január 1-jén lépett hatályba az úgynevezett „ESG törvény”, mely a hazai fenntarthatósági jelentéstételi kultúra meghonosítását ösztönzi összhangban az EU-s szabályozással.¹

A turizmusban, illetve szállodaszektorban az ágazat jellegénél fogva a fenntarthatóság különösen fontos szerepet játszik. „A szállodaipar ugyanis, csakúgy, mint a turizmus általában jelentős hatást gyakorol a természeti, a társadalmi és a gazdasági környezetre, beleértve a klímaváltozást, a légszennyezést, a zajszennyezést, a hulladékgazdálkodást és egyéb társadalmi, valamint gazdasági kérdéseket” (Steinbachné, 2020:61.). Mindemelllett növekvő tendenciát mutat a környezettudatos utazók számának növekedése, akik számára fontos, hogy az általuk választott szálláshely mennyire környezettudatos (Berezan et al., 2013).

Az ESG keretrendszer mindazonáltal a fenntarthatóság és a felelős működés egyik kulcselemévé vált a szállodaiparban. Az ESG sikeres alkalmazásához azonban elengedhetetlen a szállodavezető aktív részvétele és elkötelezettsége. A szállodavezető mellett kulcsszerepük van az egyes részlegek vezetőinek is, hogy miként közvetítik az ESG irányelveket a dolgozók felé.

Mindezek fényében a kutatás célja a hazai szállodai közép- és felsővezetők ESG-vel kapcsolatos tudásának feltérképezése.

A tanulmány először a szakirodalmi háttérrel tekinti át, érintve az ESG fogalmának tisztázását, az ESG szerepét a szállodaszektorban, valamint a vezetők szerepét a vállalati működésben és ezzel összhangban a fenntarthatósági szerepvállalásban. Ezt követően kerül bemutatásra a kutatás módszertana, illetve a kérdőíves felmérés főbb megállapításai, eredményei. Az összegzést követően a kutatás korlátai kerülnek bemutatásra, majd felvázolásra kerülnek a kutatás további lehetséges irányai is.

AZ ESG FOGALMA

Az ESG fogalma a vállalati társadalmi felelősségvállalás tudatosításában gyökerezik. Az ESG fogalmát először az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) által 2004-ben létrehozott „Who Cares Wins” jelentés határozta meg, 2006-ban pedig előkészítették a felelős befektetés alapelveit, hogy azokat a befektetési döntésekben is érvényesíthessék a befektetők (Chen et al., 2023; Sun et al., 2024). Az ESG tulajdonképpen egy mozaikszó, mely az Environmental (E), Social (S), and Governance (G) (környezeti, társadalmi és vállalatirányítási szempontok) szavak rövidítése és egy olyan keretrendszer jelöl, mely a vállalatok működésének fenntarthatósági és társadalmi hatásait értékeli (Lee et al., 2023; He et al., 2024; Zahari et al., 2024). A környezetvédelmi pillér leginkább az ökológiai lábnyom csökkentését, a hulladékgazdálkodás fejlesztését, valamint az energiafelhasználás optimalizálását érintő kérdéseket öleli fel. A társadalmi pillér középpontjában a munkavállalók, a munkavállalói jólét, valamint a helyi közösségek és az esélyegyenlőség állnak. A vállalatirányítás pedig a vezetési struktúrára, az etikai normákra, valamint a döntéshozatali folyamatokra fókuszál (Agyeiwaah et al., 2017; Sun et al., 2024).

Az ESG mutatók így a környezeti, társadalmi teljesítményre és vállalatirányításra vonatkozó nem pénzügyi adatok szélesebb körét foglalják magukban, melyek a vállalati pénzügyi kimutatásokkal ellentétben képesek tájékoztatni a vezetést és a befektetőket a hírnév, a minőség, a márkaérték, a biztonság, a munkahelyi kultúra, a stratégiák, a know-how és számos más olyan eszköz értékéről, amelyek a tudásalapú globális gazdaságban minden eddiginél jelentősebbek (Tarmuji et al., 2016).

Az ESG-alapú vállalati szemlélet célja a hosszú távon fenntartható és társadalmilag felelős üzleti működés biztosítása, mely növeli a vállalat értékét, valamint hozzájárul a fenntartható fejlődéshez és a cégek pozitív társadalmi hatásának növeléséhez. Az ESG keretrendszer számszerűsíthatósága miatt jól tükrözi, hogy egy vállalat mennyire teljesít jól a fenntarthatóság terén és mennyire elkötelezett a környezetvédelem és a társadalmi felelősségvállalás mellett (Chen et al., 2023).

ESG A SZÁLLODASZEKTORBAN

Az ESG kérdése egyre nagyobb figyelmet kap a turizmus, illetve a szállodaszektor területén is, mely elsősorban annak tulajdonítható, hogy a turizmus számos pozitív gazdasági

hatása mellett, például: munkahelyteremtés, infrastruktúra fejlesztése – jelentős környezeti és társadalmi hatással bír (Putzer – Posza, 2024a).

A szállodák víz- és energiafelhasználása rendkívül magas, miközben a turizmus intenzitása befolyásolja a helyi közösségek életterét és kulturális értékeit (Choi – Sirakaya, 2006; Lozano-Oyola et al., 2012; Lochman – Vágner, 2022; Back, 2024; Legendere et al., 2024). A szektorban működő vállalkozások számára így elengedhetetlen, hogy környezetbarát gyakorlatokat alkalmazzanak, melyek mérsékelhetik a szén-dioxid kibocsátást, csökkenthetik a hulladéktermelést és a vízfelhasználást. Putzer – Posza (2024a) is rávilágít arra, hogy a fenntartható és felelősségteljes turizmus a környezeti és természeti fenntarthatóságot helyezi előtérbe.

A turizmus tekintetében tehát az E (környezeti) pillér magában foglalja a szén-dioxid-kibocsátás csökkentését, valamint az alternatív és ökoturizmust. Az S (társadalmi) pillér a kultúrához és a közösséghez kapcsolódó elemeket tartalmazza, míg a G (irányítási) pillér olyan „új típusú” gazdasági modelleket foglal magában, mint például a körforgásos gazdaság (Putzer – Posza, 2024a).

A fenntartható működés megvalósításában tehát kulcsfontosságúvá vált az ESG-szemlélet. A szállodaszektor számos globális jelentőségű vállalata különféle kampányokkal demonstrálja elkötelezettségét a fenntarthatóság iránt. Az Accor Planet21 koncepciója például a víz- és energiafogyasztás csökkentését tűzte ki célul. A Marriott International fenntarthatóság iránti elkötelezettségét a Serve 360 program demonstrálja, mely a világ leg-sűrűtöbb társadalmi, környezeti és gazdasági problémáinak megoldásához kíván hozzájárulni. A Hilton „Travel with Purpose” programjának célja a felelősségteljes és fenntartható utazás előmozdítása világszerte. A program a környezeti hatások minimalizálására, a pozitív társadalmi hatások előidézésére és a közösségek megerősítésére összpontosít. A stratégia ambíciózus célokat tűz ki, mint például a Hilton környezeti lábnyomának felére csökkentését és társadalmi hatással járó beruházásainak megduplázását 2030-ig.

Az egyes fenntarthatósági célok felkarolásával a vállalatok versenylőnyre tehetnek szert riváisaikkal szemben (Hwang et al., 2024).

He et al. (2024) rávilágított arra is, hogy a szállodaipari cégek egyre inkább előtérbe helyezik az ESG-teljesítményt mint stratégiai intézkedést, tekintettel a különböző bizonytalanságokból eredő sebezhetőségére, hogy ezáltal erősítsék kapcsolataikat a különböző érdekeltekkel. Ez a szállodaszektorban kiemelten fontos, hiszen az, hogy például a vendégek hogyan ítélik meg az adott szállodát, kulcsfontosságú. Mindezek következtében egyre több turisztikai vállalkozás tesz közzé ESG-jelentéseket, hogy ezáltal növelje márkáértékét, valamint kézzel foghatóan is demonstrálja elkötelezettségét a befektetők, a vendégek, valamint az alkalmazottak felé (Legendere et al., 2024). A kínálati oldal mellett fontos szerep hárul a keresleti oldalra, vagyis a fogyasztókra, azaz az utazókra is. Kupi – Szemerédi (2022) kutatása a hazai utazók környezettudatosságát vizsgálta és felhívja a figyelmet a felelősebb utazási viselkedés ösztönzésére. Ehhez elengedhetetlen, hogy a kínálati oldal lehetőséget biztosítson a turistáknak a környezettudatos fogyasztásra. Formádi et al. (2024) ugyanakkor a fogyasztói oldal szemléletformálására, a zöld kérdésekkel kapcsolatos attitűdök kialakítására hívja fel a figyelmet.

VEZETŐK SZEREPE A FENNTARTHATÓ VÁLLALATI MŰKÖDÉSBEN

Rabiul – Yean (2021) vezetés alatt azt a folyamatot érti, melynek során a vezetők hatékonyan befolyásolják és motiválják az alkalmazottakat a szervezeti célok elérése érdekében. Az egyes szervezetek jelenlegi működése és jövőbeli fejlődése nagyban függ a vezetők jellemzőitől és szemléletmódjától. Az üzleti környezet változásai jelentősen befolyásolják, hogy miként kell „megfelelően” vezetni egy vállalatot. Az egyik globális volumenű változás a fenntarthatóság felé történő elmozdulás, melynek következtében a kizárólag profitorientált vezetés egyre inkább háttérbe szorul, a jelenlegi vezetőknek pedig egyensúlyt kell találniuk a környezeti, társadalmi és gazdasági pillérek között (Piwowar-Sulej – Iqbal, 2023). Putzer – Posza (2024b) úgy véli, hogy a turizmusban is elkerülhetetlen, hogy a szektor igazodjon az ESG-kritériumokhoz, melyhez elengedhetetlen, hogy a szervezet minden szinten elkötelezett legyen a fenntarthatósági célok iránt. A szerzők kiemelik, hogy rendkívül fontos, hogy a felsővezetés határozott elkötelezettséget tanúsítson az ESG-elvek és a fenntarthatóság iránt, mely magában foglalja a világos jövőkép kialakítását, az erőforrások elkülönítését, valamint az útmutatást és támogatás nyújtását a fenntarthatóság felé vezető úton.

A szállodákban a legmagasabb pozíció a szállodaigazgató (General Manager, azaz GM). Egy szálloda tipikusan napi huszonnégy órás nyitvatartással üzemel, a hét minden napján, így folyamatos vezetői figyelmet igényel (Sandstrom – Reynolds, 2020).

Az ESG-alapú működésben és annak szállodaszektorbeli alkalmazásában kulcsszerepet játszanak a szállodavezetők, valamint a középvezetői pozíciót betöltők. Ahhoz, hogy a vezetők sikeresen alkalmazzák az ESG alapelveket, elengedhetetlen, hogy tisztában legyenek az ESG jelentésével, illetve jelentőségével. Zheng et al. (2025) például a transzformatív vezetés (transformational leadership, TFL) és a munkavállalók környezetbarát viselkedése (pro-environmental behavior, PEB) közötti kapcsolatot vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy az inspiráló motiváció erősíti a dolgozók elkötelezettségét és a szervezeti kötődését. A kutatás továbbá alátámasztotta, hogy a transzformatív vezetés pozitív hatással van a munkavállalók környezetbarát viselkedésére. Gyurácz-Németh et al. (2021) rámutatott, hogy a magyar szállodák esetében a fenntarthatósági törekvések gyakorlati megvalósítása elsősorban a vezetői szemléletmódon múlik. A szerzők rávilágítanak arra, hogy amennyiben a szálloda vezetője rendelkezik tapasztalattal a fenntarthatósági stratégia terén, az jelentősen előmozdítja annak megvalósulását az adott szállodában. Megállapították azt is, hogy a hazai szállodákban általában ugyanaz a személy felelős a fenntarthatósági stratégia megalkotásáért és betartásáért, mely rendkívül hasznos a szállodai működés szempontjából. A szállodavezetők mellett a részlegvezetők szerepe is fontos, különösen a társadalmi pillért érintő kérdések esetén.

MÓDSZERTAN

A kutatás célja, hogy feltárja a magyarországi négy- és ötszillagos szállodák felső- és középvezetői milyen szintű ESG-ismeretekkel rendelkeznek, valamint azt is, hogy az említett kategóriába tartozó szállodák milyen mértékben alakítottak ki fenntarthatósági politikát,

mely témák élveznek prioritást, milyen ESG-kihívásokkal kell szembenéznük és véleményük alapján milyen területeken lesz szükségük nagyobb ESG-ismeretekre. A kutatás során fény derül arra is, hogy a vezetők véleménye alapján a szállodákban kik rendelkeznek a legtöbb ESG-tudással, szerintük elsősorban ki a felelős az ESG-tudás fejlesztéséért és mi a legjobb módja az ESG-ismeretek továbbfejlesztésének. A kutatás továbbá választ keres arra is, hogy a felsőkategóriás szállodák miért tartják fontosnak az ESG alkalmazását.

Kucukusta et al. (2013) kiemelte, hogy főként a magasabb kategóriába tartozó szállodák hajlamosak különféle környezetvédelmi és társadalmi kezdeményezéseket integrálni működésükbe, hogy ezáltal versenyelőnyre tegyenek szert. Ennek függvényében a kutatás a hazai szállodák szűkebb csoportját, vagyis a négy- és ötszillag minősítéssel rendelkező szállodákat vizsgálja. A kutatásba bevont szállodák köre a Magyar Turisztikai Minőségtanúsító Testület² weboldalán található „minősített szálláshelyek” lista segítségével került meghatározásra. A minta meghatározását követően a kutatás alapjául szolgáló kérdőív 324 e-mail címre lett elküldve. A kérdőíves kutatás 2025 márciusában zajlott, a kérdőívet összesen 62 fő töltötte ki, mely 19,1%-os válaszadási hajlandóságot jelent, amely Finn et al. (2000) megállapítására hivatkozva elfogadható. Finn et al. (2000) szerint ugyanis a válaszadási arány 10-40% közöttire tehető a kérdőíves megkérdezések esetében. A kérdőív a Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar kérdőívkészítő programjával (Lime Survey) készült. A válaszok pedig összevontan kerültek elemzésre. A válaszadók demográfiai jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze, mely alapján elmondható, hogy a kitöltők többsége (54,8%) férfi. Az életkort tekintve a válaszadók kb. fele (54,9%) 1966–1979 között született. Iskolai végzettség terén pedig az egyetemet/főiskolát végzettek vannak többségben (72,6%).

1. táblázat: A válaszadók demográfiai jellemzői
Table 1: Demographic characteristics of respondents

	Válaszadók száma (fő)	Válaszok megoszlása (%)
Nem		
Férfi	34	54,8 %
Nő	28	45,2 %
Életkor		
1946–65 között született	3	4,8 %
1966–79 között született	34	54,9 %
1980–95 között született	22	35,5 %
1995 után született	3	4,8 %
Iskolai végzettség		
Középiskola/érettség	6	9,7 %
Felsőfokú szakképzés	10	16,1 %
Egyetem/főiskola	45	72,6 %
PhD	1	1,6 %

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

A 2. táblázat a kitöltők munkahelyi jellemzőit foglalja össze. A kitöltők döntő többsége (74,2%) vezető/felsővezető pozícióban dolgozik jelenlegi munkahelyén és több mint a fele (63%) a Menedzsment/üzemeltetés területén dolgozik. A válaszadók közel fele (42%) 1-5 éve dolgozik jelenlegi munkahelyén, ugyanakkor a többség (27,4%) több mint 25 éve dolgozik a szállodaiparban.

2. táblázat: A válaszadók munkahelyi jellemzői
Table 2: Respondents' job characteristics

	Válaszadók száma (fő)	Válaszok megoszlása (%)
A válaszadók jelenlegi munkahelyén betöltött pozíciója		
Vezető/felsővezető	46	74,2 %
Középvezető	16	25,8 %
A válaszadók megoszlása aszerint, melyik részlegen dolgoznak		
Menedzsment/üzemeltetés	39	63 %
Marketing és értékesítés	7	11,3 %
Front Office	5	8 %
Housekeeping	1	1,6 %
F&B	4	6,5 %
Beszerezés	1	1,6 %
HR	2	3,2 %
Gazdasági tevékenység, adminisztráció	2	3,2 %
Egyéb	1	1,6 %
A válaszadók megoszlása aszerint, mióta dolgoznak a szállodaiparban		
Kevesebb, mint 1 éve	4	6,5 %
1–5 év	26	42 %
6–10 év	12	19,4 %
11–15 év	10	16 %
16–20 év	4	6,5 %
21–25 év	1	1,6 %
Több mint 25 éve	5	8 %
A válaszadók megoszlása aszerint, mióta dolgoznak a szállodaiparban		
Kevesebb, mint 1 éve	0	0 %
1–5 év	7	11,3 %
6–10 év	8	12,9 %

11–15 év	13	21 %
16–20 év	8	12,9 %
21–25 év	9	14,5 %
Több mint 25 éve	17	27,4 %

Forrás: saját szerkesztés.

Source: own editing.

A válaszadók demográfiai jellemzői mellett a munkahelyükre, vagyis a szállodákra vonatkozó jellemzőket a 3. táblázat foglalja össze, mely alapján megállapítható, hogy a válaszadók többsége (51,6%) kis szállodában dolgozik. A mintában közel fele-fele arányban vannak a szállodalánc, illetve a független szállodák képviselői. Minősítést tekintve a válaszadók 41,94%-a négycsillagos szállodában dolgozik. Elhelyezkedést tekintve a válaszadók többsége (41,94%) a Budapesti régióból érkezett, ezt követi a Balaton régió (27,4%).

3. táblázat: A kutatásban résztvevő szállodák jellemzői
Table 3: Characteristics of the hotels included in the study

	Válaszadók száma (fő)	Válaszok megoszlása (%)
Szobaszám		
kis szálloda (10–150 szoba)	32	51,6 %
közepes szálloda (151–300 szoba)	17	27,4 %
nagy szálloda (301–600 szoba)	13	21 %
Szálloda tulajdonviszonya		
Szállodalánc tagja	28	45,2 %
Független szálloda	34	54,8 %
A szálloda minősítése		
****	26	41,94 %
**** superior	13	20,97 %
*****	16	25,8 %
***** superior	7	11,3 %
Szállodák földrajzi megoszlása		
Balaton régió	17	27,4 %
Budapesti régió	26	41,94 %
Dél-alföldi régió	2	3,2 %
Dél-dunántúli régió	4	6,5 %
Északi régió	7	11,3 %

Keleti régió	1	1,6 %
Nyugati régió	5	8 %
Szálloda elhelyezkedése		
Fővárosi szálloda	19	
Városi szálloda	21	
Vidéki szálloda	22	

Forrás: saját szerkesztés.

Source: own editing.

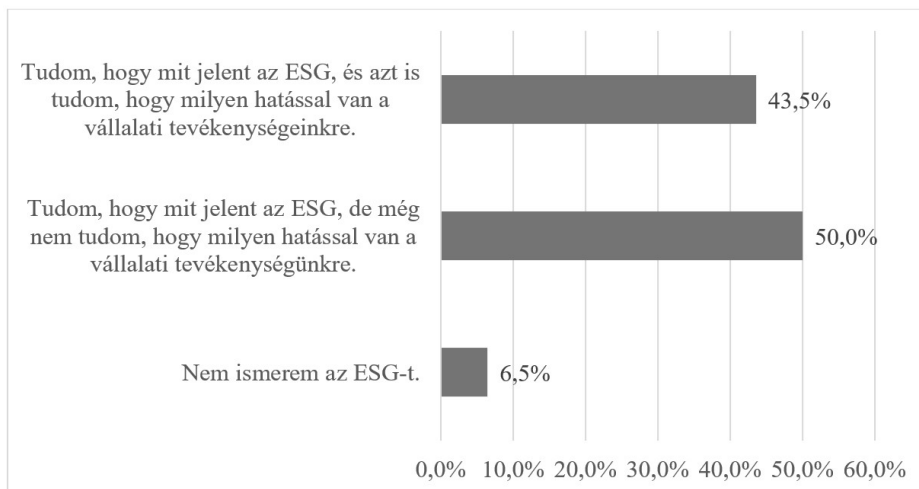
EREDMÉNYEK

ESG-ismeretek és első lépések

A kutatás során elsőként az került feltárára, hogy a válaszadók ismerik-e az ESG fogalmát és tisztában vannak-e annak a vállalati működésre gyakorolt hatásával. A válaszadók többsége ugyan ismeri az ESG jelentését, azonban a válaszadók fele nincs tudatában annak, hogy az milyen mértékben befolyásolja szervezeti tevékenységüket (1. ábra).

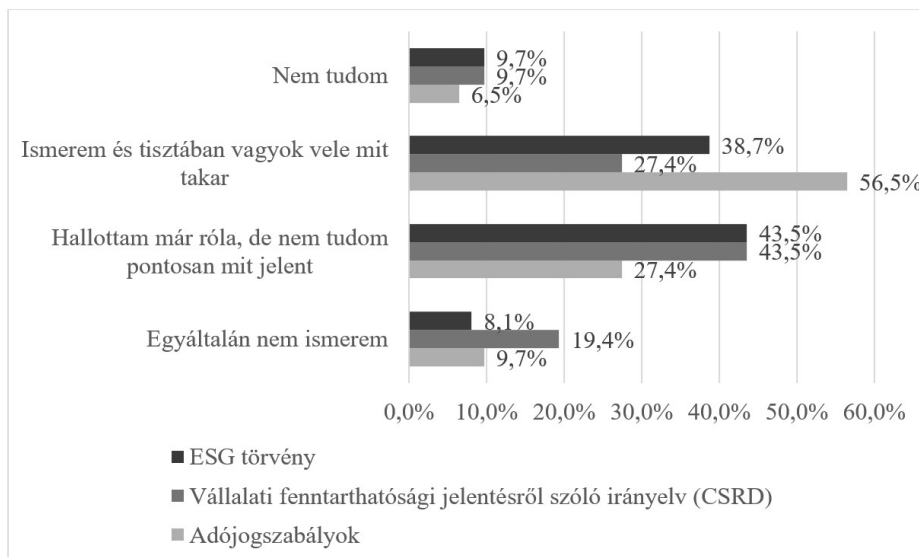
Az ESG-ismeretek mellett a kutatás feltárja azt is, hogy konkrétan az ESG törvényt, valamint a vállalati fenntarthatósági jelentésről szóló irányelvet (CSRD), illetve a hatályos adó jogszabályokat mennyire ismerik a válaszadók. A válaszok alapján elmondható, hogy a kérdőívet kitöltők több mint a fele (56,5%) leginkább az adó jogszabályokat ismeri és tisztában van vele, hogy mit takar. A válaszadók többsége (43,5%) hallott már az ESG törvényről és a fenntarthatósági jelentésről szóló irányelvről, de nem tudják pontosan, azok mit is takarnak (2. ábra). Ugyanakkor a válaszadók többsége (56,5%) egyetért azzal a kijelentéssel is, miszerint „Hiányzik a tudás a szervezetek fenntarthatóságára vonatkozó törvények és rendeletek helyes végrehajtásához”.

1. ábra: Az ESG jelentésnek és hatásának ismerete
Figure 1: Comprehending the ESG and Its Impact

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

2. ábra: Az ESG-bez kapcsolódó szabályok és törvények ismerete
Figure 2: Knowledge of ESG-related regulations and laws

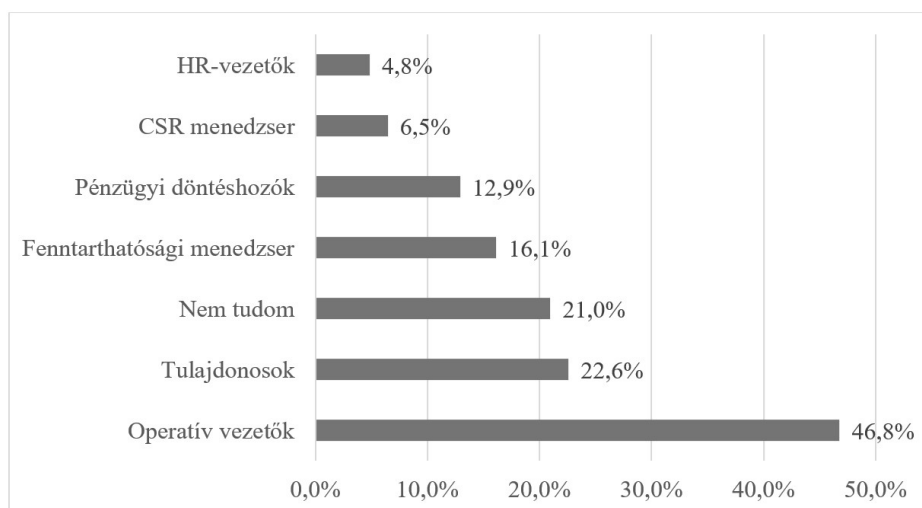

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

A következő lépésben arra kértem a válaszadókat, hogy egy 1-től 10-ig terjedő skálán értékeljék, saját megítélésük szerint milyen mértékben rendelkeznek ESG-ismeretekkel. Az értékek azt mutatják, hogy a válaszadók többsége (38,7%) nem érzi magát jártasnak az ESG-vel kapcsolatos ismeretek területén, mivel 1–4 közötti értékelést adtak maguknak. A válaszadók mindössze 11,3%-a értékelte 9-10-re saját tudását.

Mindemellett a kitöltők közel fele (46,8%) úgy véli, az operatív vezetők rendelkeznek a legtöbb ESG-tudással a szállodákban, őket követik a tulajdonosok (22,6% szerint). A válaszadók közel negyede (21%) azonban nem tudja pontosan megítélni, hogy a szervezetben kik a leginkább járatosak az ESG témában (3. ábra).

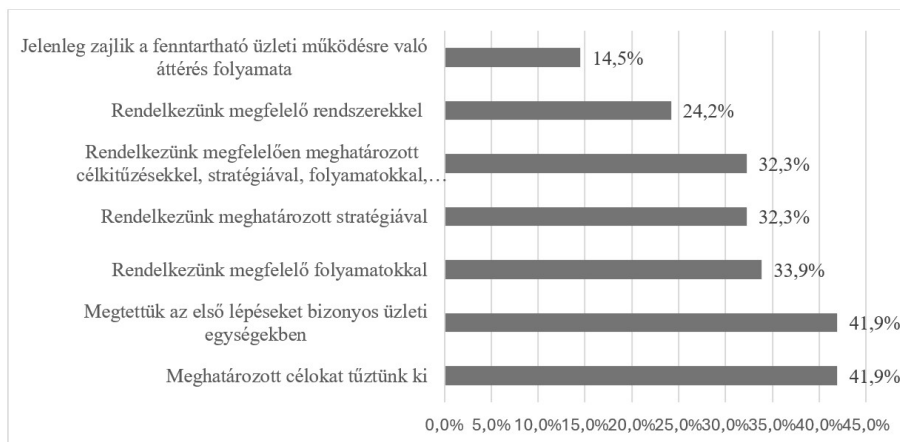
3. ábra: Az ESG-tudás birtokosai a hazai szállodákban a válaszadók véleménye alapján
 Figure 3: ESG knowledge holders in domestic hotels according to the respondents

Forrás: saját szerkesztés.
 Source: own editing.

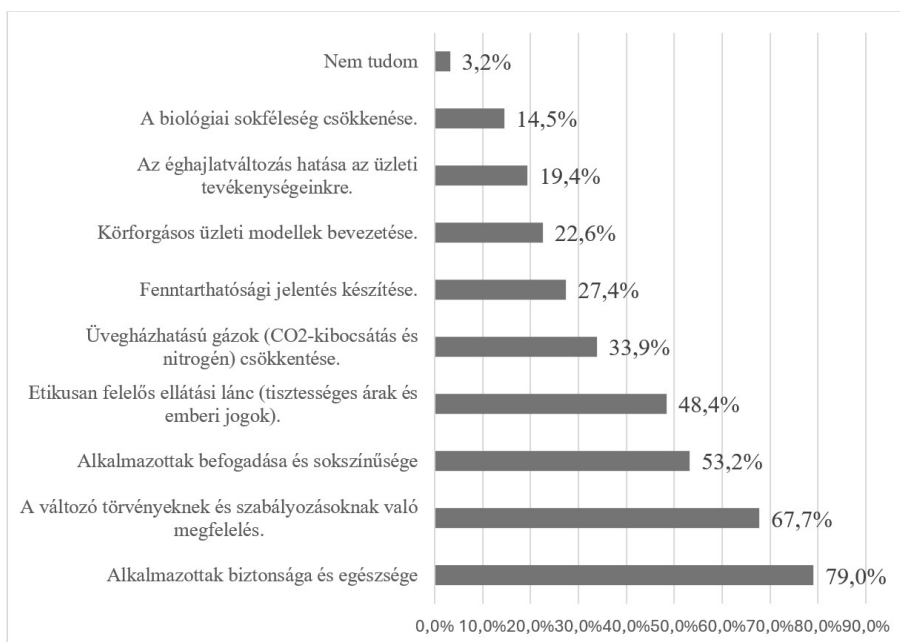
Az ESG-tudásszint felmérését követően a válaszadóknak arra kellett választ adniuk, hogy az általuk képviselt szálloda milyen mértékben alakított ki fenntarthatósági politikát, történtek-e kezdeti lépések e téren. A válaszadók közel 42%-a nyilatkozott úgy, hogy már megtették az első lépéseket és konkrét fenntarthatósági célokat tűztek ki. A válaszadók közel 1/3-a nyilatkozta, hogy rendelkeznek megfelelő stratégiával és folyamatokkal, de sok esetben még szükséges a munkaerő továbbképzése, hogy mindez megfelelően tudjon működni (4. ábra).

4. ábra: Fenntarthatósági politika a kutatásban résztvevő szállodákban
Figure 4: Sustainability policy in the hotels surveyed

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

5. ábra: A legfontosabb fenntarthatósági témák a kutatásban résztvevő szállodákban
Figure 5: Key sustainability issues in the hotels surveyed

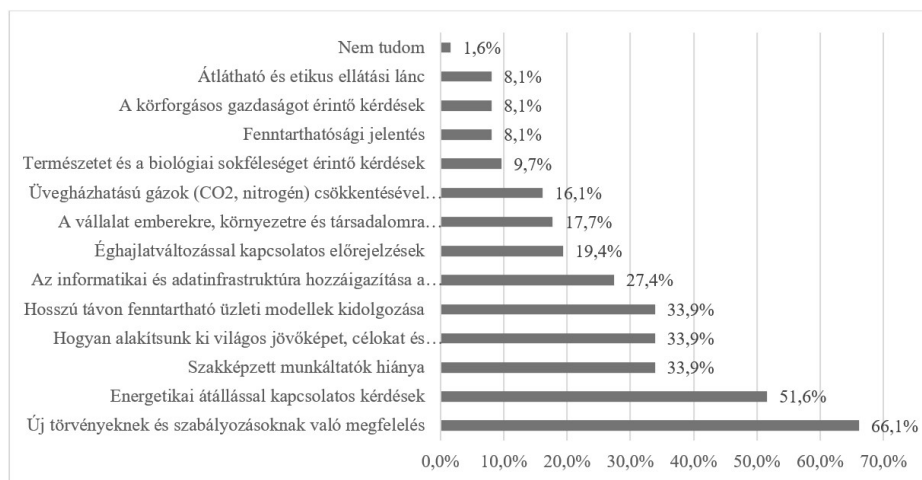
Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

A fenntarthatósági témák közül leginkább a társadalmi pillérhez kapcsolódóan az alkalmazottak biztonsága és egészsége élvez fő prioritást (79%). Ugyancsak az alkalmazottakhoz kapcsolódik a képzetbeli dobogó harmadik fokán álló tényező: az alkalmazottak befogadása és sokszínűsége (53,2%). Ugyanakkor a változó törvényeknek és szabályozásoknak való megfelelés is nagyban foglalkoztatja a válaszadókat (67,7%), ahogy azt az 5. ábra is szemlélteti.

ESG-kihívások a szállodákban

A szállodai felső- és középvezetők, hasonlóan más vállalati döntéshozókhoz, számos ESG-vel kapcsolatos kihívással szembesülnek mindennapi munkájuk során. A szakirodalmi háttér alapján összeállított „kihíváslista” segítségével a válaszadók megjelölhették, hogy saját pozíciójukból adódóan mely tényezők jelentik számukra a legnagyobb kihívást (6. ábra). A válaszadók többségét (66,1%) leginkább az új törvényeknek és szabályozásoknak való megfelelés aggasztja. Ugyanakkor az energetikai átállással kapcsolatos kérdések is foglalkoztatják a válaszadók felét (51,6%). A válaszadók harmada a szakképzett munkáltatók hiányát, a világos jövőkép, célok és stratégia kialakítását és a hosszú távon fenntartható üzleti modellek kidolgozását is jelentős kihívásnak tartja. A legkevésbé megterhelő kihívásnak a fenntarthatósági jelentéskészítést, a körforgásos gazdaságot érintő kérdéseket és az átlátható, valamint az etikus ellátáslánc működtetését tartották.

6. ábra: ESG-kihívások a kutatásban résztvevő szállodákban
Figure 6: ESG challenges in hotels participating in the research

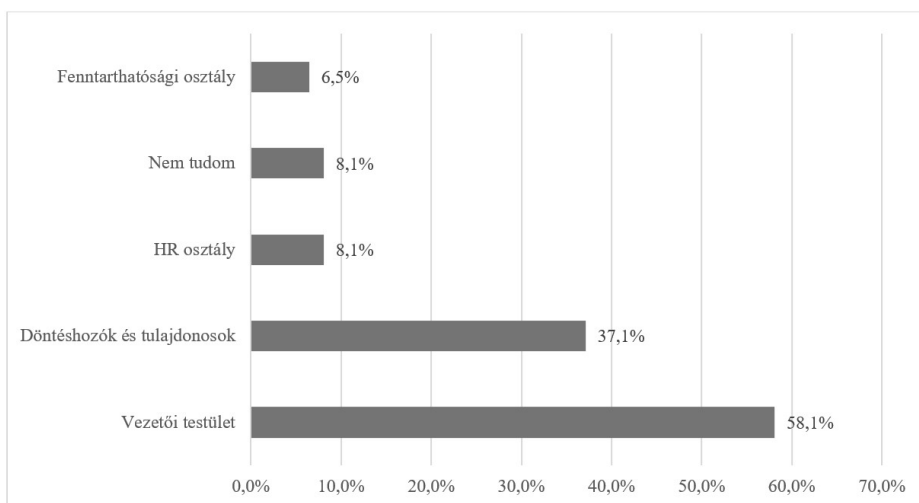

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

Az ESG-tudás fejlesztése

Mivel a szállodaszektorban is többféle kihívással szembesülnek a közép- és felsővezetői pozícióban dolgozók, a folyamatos fejlődéshez és a változások nyomon követéséhez elengedhetetlen az ESG-tudás fejlesztése. A megkérdezettek többsége (58,1%) úgy véli, hogy a szállodákban az ESG-tudás fejlesztéséért leginkább a vezetői testület a felelős, ugyanakkor a döntéshozóknak és a tulajdonosoknak is meghatározó szerepet tulajdonítanak ebben (37,1%). A válaszadók kevesebb mint 10%-a véli úgy, hogy ez a HR osztály, illetve a fenntarthatósági osztály hatáskörébe tartozna (7. ábra).

7. ábra: Az ESG-tudás fejlesztéséért felelősök köre a hazai szállodákban
Figure 7: Department responsible for developing ESG knowledge in domestic hotels

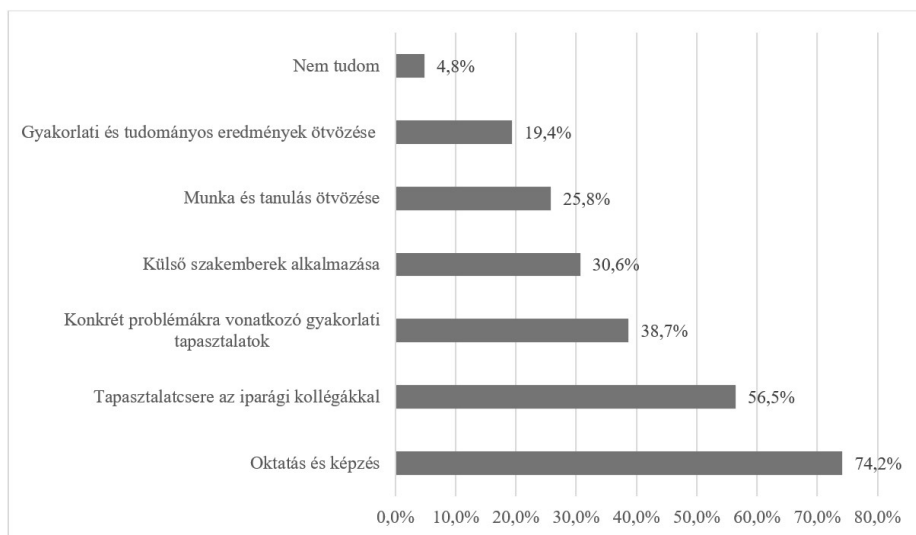
Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

A megkérdezettek jelentős többsége (74,2%) úgy véli, az ESG-ismeretek bővítésének legjobb módja az oktatás, illetve a képzés, ugyanakkor fontosnak vélik az iparági kollégákkal történő tapasztalatcserét is (56,5%). Szintén a gyakorlati tudást, illetve tapasztalatcserét tartja hatékonynak a válaszadók 38,7%-a, mivel véleményük szerint a konkrét problémákat érintő gyakorlati tapasztalatok megosztása a leginkább célravezető. Külső szakemberek alkalmazását csak a kitöltők közel harmada tartja eredményesnek (8. ábra).

A szállodavezetőknek, illetve középvezetőknek mindazonáltal azonosítaniuk kellett, hogy várhatóan mely területeken lesz szükségük nagyobb ESG-ismeretekre (9. ábra). Az elemzések azt mutatják, hogy a korábban legnagyobb kihívásként azonosított területek – új törvényeknek és szabályozásoknak való megfelelés, valamint az energetikai átalállással kapcsolatos kérdések – azok, melyek esetén nagyobb ESG-ismeretekre lenne szükség a válaszadók szerint. Ugyanakkor a válaszadók harmada szerint a fenntarthatósági jelentéské-

szítés területén is szükség lenne az ismeretek bővítésére, hogy segítse annak összehangolását a vonatkozó törvényekkel, rendeletekkel. Az üzleti hatások mérése és a hosszú távú üzleti modellek kidolgozása szintén tudásbővítést igényel.

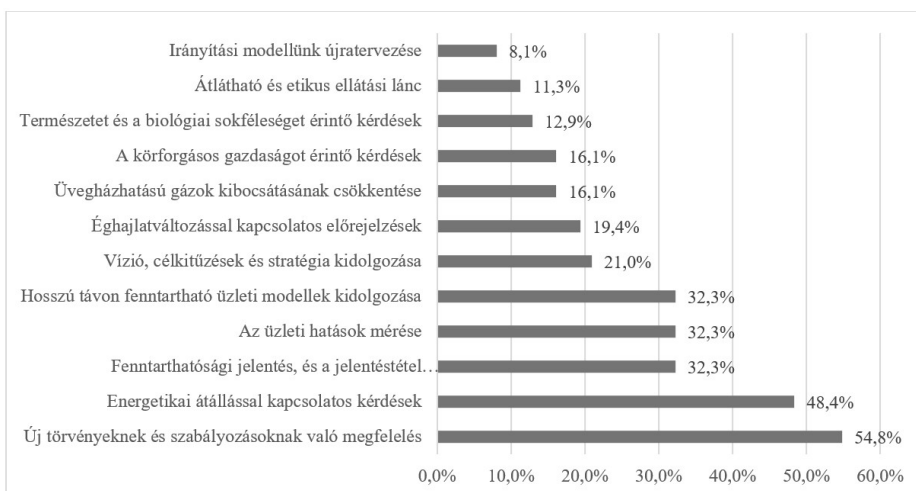
8. ábra: Az ESG-ismeretek továbbfejlesztésének legjobb módja
Figure 8: Optimal approaches to enhancing ESG knowledge

Forrás: saját szerkesztés.

Source: own editing.

9. ábra: Területek, ahol a legnagyobb ESG-ismeretekre lesz szükség
Figure 9: Areas where ESG knowledge will be most needed

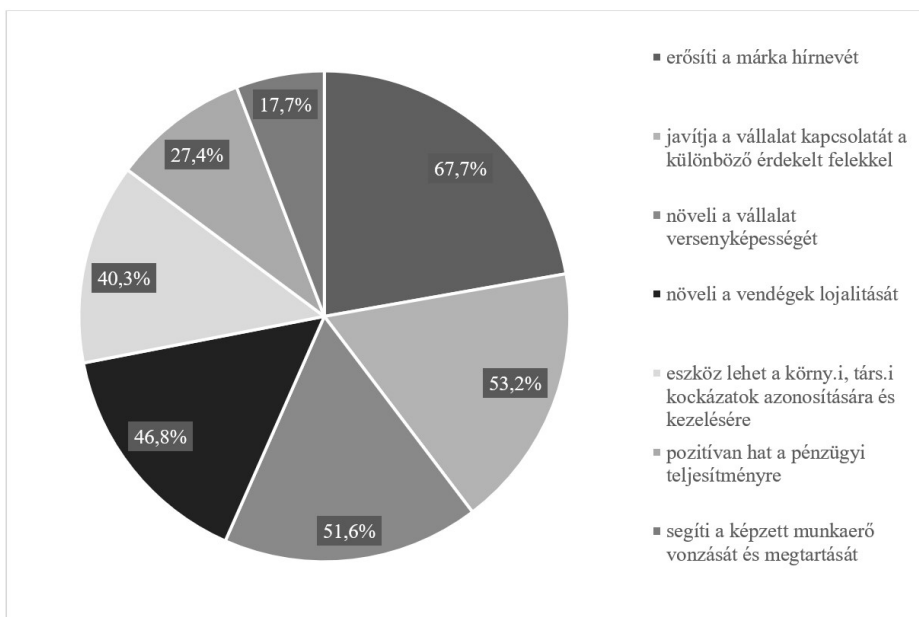
Forrás: saját szerkesztés.

Source: own editing.

Motiváció az ESG alkalmazására

A kérdőív utolsó kérdése arra kereste a választ, hogy a hazai felsőkategóriás vezetők szerint, melyek az ESG alkalmazásának főbb mozgatórugói. Ennek tükrében a válaszlehetőségek közül többet is megjelölhettek a résztvevők aszerint, hogy melyik az a tényező, mely leginkább motiválja őket az ESG beépítésére az üzleti stratégiába és a mindennapi működésbe. A válaszok alapján elmondható, hogy a válaszadók jelentős többsége (67,7%) a márka hírnevének erősítését tekinti a legfőbb motivációnak. Ezzel összefüggésben a vezetők kb. fele (51,6%) úgy véli, az ESG alkalmazása növeli a szálloda versenyképességét. A kitöltésben résztvevők közel fele (53,2%) gondolja úgy, hogy az ESG-szempontok figyelembevétele javítja a vállalat kapcsolatát a különböző érdekelt felekkel (például munkavállalók, befektetők, helyi közösség). 46,8% kiemelte, hogy az ESG növeli a vendégek lojalitását. 40,3% szerint az ESG-eszköz lehet a környezeti, valamint a társadalmi kockázatok azonosítására és kezelésére. A kitöltők kisebb arányban (27,4%) vélik úgy, hogy az ESG pozitívan hat a pénzügyi teljesítményre és csupán 17,7% vélekedik úgy, hogy segíti a képzett munkaerő vonzását és megtartását.

10. ábra: Motiváció az ESG alkalmazására
Figure 10: Motivation for implementing ESG

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

ÖSSZEGZÉS

A kutatás a magyarországi négy- és ötcillagos szállodák közép- és felsővezetőinek ESG-vel kapcsolatos ismereteit térképezte fel, illetve azt vizsgálta, hogy a kutatásban résztvevő szállodák milyen mértékben alakítottak ki fenntarthatósági politikát. Az ESG-szempontok egyre nagyobb szerepet kapnak a turizmusban, azon belül a szállodaszektorban is tekintve, hogy a számos pozitív hatás mellett, több negatív hatás is azonosítható. Ide sorolhatók a szállodaszektor által okozott környezeti és társadalmi hatások, mint például a jelentős víz- és energiafelhasználás vagy a helyi közösségek életterének befolyásolása.

A kutatás eredményei rávilágítanak arra, hogy a vezetők többsége tisztában van az ESG alapelveivel, de az új jogszabályoknak való megfelelés és az energetikai átállás azonban jelentős kihívás elé állítja őket. Úgy vélik, a közeljövőben e területeken szükség lesz az ESG-tudás bővítésére, melynek legjobb módja szerintük az oktatás és a képzéseken való részvétel, valamint a gyakorlati tapasztalatok megosztása. Az ESG alkalmazásának legfőbb motivációját a márka hírnevének erősítésében látják.

Összességében megállapítható, hogy a fenntarthatósági politikák fejlesztése és az ESG-vel kapcsolatos tudás bővítése kulcsfontosságú a szállodaszektor hosszú távú versenyképessége szempontjából.

Jelen tanulmány korlátai közé tartozik ugyanakkor a válaszadók kis mintanagysága, amely nem tette lehetővé a fejlettebb statisztikai elemzéseket. A kutatás további fejlesztési irányként kvalitatív módszertan alkalmazása javasolt, melynek során mélyebben is betekintést nyerhetnénk az ESG területén élenjáró szállodák jó gyakorlataiba, legyen az szállodalánc tagja vagy független szálloda. A kvantitatív megközelítést erősítve – a minta bővítésével – további információk és összefüggések tárhatók fel a szállodák földrajzi megoszlásának mélyebb vizsgálatával, ami rávilágíthat a városi, azon belül a fővárosi és vidéki szállodák közötti eltérésekre és hasonlóságokra.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A Kulturális és Innovációs Minisztérium 2024-2.1.1-EKÖP kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

JEGYZETEK

- 1 2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2300108.tv> (Letöltés ideje: 2024.07.10.)
- 2 Magyar Turisztikai Minőségtanúsító Testület „minősített szálláshelyek” lista. Elérhető: <https://szallashelyminosit.es.hu/minositett-szallashelyek1> (Letöltés ideje: 2025.02.16.)

IRODALOMJEGYZÉK

- Agyeiwaah, Elisabeth – McKercher, Bob – Suntikul, Wantanee: *Identifying core indicators of sustainable tourism: A path forward?*, Tourism Management Perspectives, 2017/24, 26–33. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.07.005>
- Back, Ki-Joon: *ESG for the hospitality and tourism research: essential demanded research area for all*, Tourism Management, 2024/105, 104954. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2024.104954>
- Benavides-Velasco, Carlos A. – Quintana-García, Cristina – Marchante-Lara, Macarena: *Total quality management, corporate social responsibility and performance in the hotel industry*, International Journal of Hospitality Management, 2014/41, 77–87. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2014.05.003>
- Berezan, Orie – Raab, Carola – Yoo, Michelle – Love, Curtis: *Sustainable hotel practices and nationality: The impact on guest satisfaction and guest intention to return*, International Journal of Hospitality Management, 2013/34, 227–233. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijhm.2013.03.010>
- Carroll, Archie B.: *Carroll's pyramid of CSR: taking another look*, International Journal of Corporate Social Responsibility, 2016/3. <https://doi.org/10.1186/s40991-016-0004-6>
- Chen, Simin – Song, Yu – Gao, Peng: *Environmental, social, and governance (ESG) performance and financial outcomes: Analyzing the impact of ESG on financial performance*, Journal of Environmental Management, 2023, 345, 118829. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2023.118829>
- Choi, HwanSuk Chris – Sirakaya, Ercan: *Sustainability indicators for managing community tourism*, Tourism Management, 2006/6, 1274–1289. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.05.018>
- Farrukh, Muhammad – Rafiq, Muhammad – Karatape, Osman M. – Raza, Ali: *Unleashing the Pygmalion's nudge: The roles of leadership styles and leader expectations in driving employees' pro-environmental behaviors*, International Journal of Hospitality Management, 2025/124, 103999. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2024.103999>
- Finn, Mick – Elliott-White, Martin – Walton, Mike: *Tourism&Leisure Research Methods, Data collection, analysis and interpretation*, Pearson Education, 2000.
- Formádi, Katalin – Kővári, Edit – Banász, Zsuzsanna: *Úton a fenntarthatóság felé?, Négy Európa Kulturális Főváros ifjúságának környezeti attitűdje*, Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 2024/1, 40–61. <https://doi.org/10.15170/TVT.2024.09.01.03>
- Gyurácz-Németh, Petra – Hiezl, Kitty – Németh, Marietta – Búr, Renáta: *A fenntarthatóság gyakorlati működésének összefüggései a magyar szálloda szektorban*, Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 2021/2, 25–37.
- He, Yueying – Qi, Rui – So, Kevin Kam Fung – Li, Yangen: *Which ESG dimensions matter in the hotel industry? Evidence from the cost of debt*, International Journal of Hospitality Management, 2024, 122, 103866. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2024.103866>
- Hwang, Da Hyun – Song, Hyoung Ju – Lee, Seoki – Kang, Kyung Ho: *The moderating role of national economic development on the relationship between ESG and firm performance in the global hospitality industry*, International Journal of Hospitality Management, 2024/120, 103788. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2024.103788>
- Kim, Hyelin Lina – Rhou, Yinyoung – Uysal, Muzaffer – Kwon, Nakyung: *An examination of the links between corporate social responsibility (CSR) and its internal consequences*, International Journal of Hospitality Management, 2017/61, 26–34. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2016.10.011>
- Kucukusta, Deniz – Mak, Amy – Chan, Xavier: *Corporate social responsibility practices in four and five-star hotels: Perspectives from Hong Kong visitors*, International Journal of Hospitality Management, 2013/34, 19–30. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2013.01.010>
- Kupi Marcell – Szemerédi Eszter: *A magyarok környezettudatos utazással kapcsolatos attitűdjének és egyes magatartásformáinak vizsgálata a Covid-19 járvány tükrében*, Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 2022/2, 49–71. <https://doi.org/10.15170/TVT.2022.07.02.04>

- Lee, Seoki – Yeon, Jihwan – Song, Hyoung J.: *Current status and future perspective of the link of corporate social responsibility–corporate financial performance in the tourism and hospitality industry*, Tourism Economics, 2022/7, 1703–1735. <https://doi.org/10.1177/13548166221140505>
- Legendre, Tiffany S. – Ding, Anni – Back, Ki-Joon: *A bibliometric analysis of the hospitality and tourism environmental, social, and governance (ESG) literature*, Journal of Hospitality and Tourism Management, 2024/58, 309–321. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2024.01.003>
- Lochman, Josef – Vágner, Jifi: *The Impact On Environmental Sustainability Of Catering Facilities For Tourists*, Folia Geographica, 2022/1, 5–26.
- Lozano-Oyola, Macarena – Blancas, Francisco Javier – González, Mercedes – Caballero, Rafael: *Sustainable tourism indicators as planning tools in cultural destinations*, Ecological Indicators, 2012/18, 659–675. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2012.01.014>
- Martínez, Jesús Barrena – Fernández, Macarena López – Fernández, Pedro Miguel Romero: *Corporate social responsibility: Evolution through institutional and stakeholder perspectives*, European Journal of Management and Business Economics, 2016/25, 8–14. <https://doi.org/10.1016/j.re-dee.2015.11.002>
- Piwowar-Sulej, Katarzyna – Iqbal, Qaisar: *Leadership styles and sustainable performance: A systematic literature review*, Journal of Cleaner Production, 2023/382, 134600. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.134600>
- Putzer, Petra – Posza, Alexandra: *Goodbye CSR? - Environmental, Social and Governance (ESG) Factors in Tourism*, in: Polona, Šprajc – Damjan, Maletič – Nataša, Petrović – Iztok, Podbregar – Andrej, Škraba – Daniel, Tomić – Anja, Žnidaršič (eds.): 43rd International Conference on Organizational Science Development Green and Digital Transition – Challenge or Opportunity Maribor, Szlovénia, University of Maribor Press 1, 2024a 130, 805–817. <https://doi.org/10.18690/um.fov.3.2024.58>
- Putzer, Petra – Posza, Alexandra: *Transition from CSR to ESG in Tourism – A Bibliometric Analysis*, Organizacija, 2024b/3, 249–259. <https://doi.org/10.2478/orga-2024-0018>
- Rabiul, Md Karim – Yean, Tan Fee: *Leadership styles, motivating language, and work engagement: An empirical investigation of the hotel industry*, International Journal of Hospitality Management, 2020/92, 102712. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102712>
- Sandstrom, Jennifer K. – Reynolds, Dennis E.: *Leading a successful hotel: A look at the general manager's ability to utilize multiple leadership styles*, International Journal of Hospitality Management, 2020/89, 102399. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2019.102399>
- Shaikh, Imlak: *Environmental, social, and governance (ESG) practice and firm performance: an international evidence*, Journal of Business Economics and Management, 2022/1, 218–237. <https://doi.org/10.3846/jbem.2022.16202>
- Steinbachné, Hajmási, Gyöngyi: *A dolgozói elégedettség vizsgálata a belső CSR tevékenységek tükrében a Balaton régió négy- és ötszallagos szállodáinak bevonásával*, Doktori értekezés, 2020.
- Sun, Qiang – Li, Yannan – Hong, Ahreum: *Integrating ESG into Corporate Strategy: Unveiling the Moderating Effect of Digital Transformation on Green Innovation through Employee Insights*, Systems, 2024/12, 148. <https://doi.org/10.3390/systems12050148>
- Tarmuji, Indarawati – Maelah, Ruhanita – Tarmuji, Nor Habiba: *The Impact of Environmental, Social and Governance Practices (ESG) on Economic Performance: Evidence from ESG Score*, International Journal of Trade, Economics and Finance, 2016/3, 67–74. <https://doi.org/10.18178/ijtef.2016.7.3.501>
- Zahari, A. Indarawati – Said, Jamaliah – Muhamad, Nurisyal – Ramly, Suhaily Mohd: *Ethical culture and leadership for sustainability and governance in public sector organisations within the ESG framework*, Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity 10, 2024, 100219. <https://doi.org/10.1016/j.joitmc.2024.100219>

- Zheng, Yuheng – Gao, Yixing (L.) – Thomas, Nicholas: *Enhancing tourism and hospitality organizations' ESG via transformational leadership and employee pro-environmental behavior: The effect of organizational culture*, International Journal of Hospitality Management, 2025/124, 103970. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2024.103970>

INTERNETES FORRÁSOK

- *Accor Planet21 koncepció*. Elérhető: https://accorhotelscomms.com/newsletter/luxe/2019/issue_02/spotlight-pdfs/Accor-Planet21.pdf (Letöltés ideje: 2025.08.10.)
- *Marriott International Serve 360 program*. Elérhető: <https://serve360.marriott.com/> (Letöltés ideje: 2025.08.10.)
- *Hilton „Travel with Purpose” program*. Elérhető: <https://travelwithpurpose.hilton.com/> (Letöltés ideje: 2025.08.10.)

Feketi Vera: Volt egyszer egy Zsófia Gyermekszanatórium

CSAJBI LÍVIA – RÁCZ SZILÁRD – HORECZKI RÉKA

Sikerértelmezések Észak- és Dél-Dunántúlon. Differenciák és egyezőségek a településvezetők és a lakosság véleménye alapján

Success interpretations in North and South Transdanubia. Differences and similarities according to the opinion of mayors and the citizens

•

SZERZŐK:

CSAJBI LÍVIA, jegyző, Bői Közös Önkormányzati Hivatal; hallgató, Pannon Egyetem Humántudományi Kar, 8200 Veszprém, Egyetem u. 10., csajbi.livia@gmail.com

RÁCZ SZILÁRD, tudományos főmunkatárs, ELTE Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, 7621 Pécs, Papnövelde u. 22.; egyetemi docens, Pannon Egyetem Humántudományi Kar, 8200 Veszprém, Egyetem u. 10., racz.szilard@krtk.hu, ORCID: 0000-0002-9397-2620

HORECZKI RÉKA, tudományos főmunkatárs, ELTE Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, 7621 Pécs, Papnövelde u. 22., horeczki.reka@krtk.hu, ORCID: 0000-0003-3131-681X

JEL kód: R11

Kulcsszavak: településfejlesztés • siker • élhetőség • polgármester • Dunántúl

Absztrakt: A településfejlesztés során egyre gyakrabban előforduló és több szempontból megközelíthető a siker fogalma, amely a legtöbb esetben inkább szubjek-

tív jellemzők alapján értékelhető. Más gondol a sikerről egy külső szemlélő, a településen élő és az azt vezető személy. A polgármesterek állásfoglalása a településről, illetve a személy érdemeinek megítélése egyéni sikertényezőnek tekinthető, amely attól függően változhat, hogy a település milyen földrajzi adottságokkal, milyen helyi/helyzeti erőforrásokkal, humán tényezőkkel rendelkezik vagy éppen milyen térségben helyezkedik el.

A tanulmány két dunántúli járásban elvégzett kutatás (40 interjú, 4 fókuszcsoport, 2 kérdőív) alapján azt vizsgálja, hogy milyen különbségek jelentkezhetnek alapvetően hasonló, aprófalvas térségek között elsősorban abból kifolyólag, hogy az egyik egy periférikus déli megyében, míg a másik egy dinamikusnak tartott északi megyében helyezkedik el.

A két térség polgármestereinek véleménye a sikerről bár alapvetően meglehetősen hasonló, ugyanazon problémákkal küzdenek a mindennapokban, ugyanazokra a forrásokra pályáznak; a különbségek is kirajzolódnak: a prosperálóbb gazdasági helyzetű településeken a lakossági vélemények hangsúlyosabbak a polgármester számára, míg a periférikusabb helyzetű falvak esetében inkább a megtartás, stabilitás, alpinfrastruktúrák biztosítására helyezik a hangsúlyt.

AUTHORS:

LÍVIA CSAJBI, Clerk, Bőli Joint Municipal Office; Student, Faculty of Humanities, Pannon University, 8200 Veszprém, Egyetem u. 10., csajbi.livia@gmail.com

SZILÁRD RÁCZ, Senior Research Fellow, ELTE Centre for Economic and Regional Studies, Institute for Regional Studies, 7621 Pécs, Papnövelde u. 22.; Associate Professor, Faculty of Humanities, Pannon University, 8200 Veszprém, Egyetem u. 10., racz.szilard@krtk.hu, ORCID: 0000-0002-9397-2620

RÉKA HORECZKI, Senior Research Fellow, ELTE Centre for Economic and Regional Studies, Institute for Regional Studies, 7621 Pécs, Papnövelde u. 22., horeczki.reka@krtk.hu, ORCID: 0000-0003-3131-681X

JEL code: R11

Keywords: *rural development • success • liveability • mayor • Transdanubia*

Abstract: *The notion of success is an increasingly common and multi-dimensional concept in municipal development, which in most cases is assessed on the basis of rather subjective characteristics. Success is perceived differently by an outside observer, by the person living in the municipality and the person who manages it. The mayors' view of the municipality and their perception of its individual merits can be seen as an internal success factor, which may vary depending on the municipality's geographical location, local/situational resources, human factors or the area in which it is located.*

Based on research (40 interviews, 4 focus groups, 2 questionnaires) conducted in two Transdanubian districts, the study investigates the differences that may exist between basically similar

rural (small village) areas, mainly due to the fact that one is located in a peripheral southern county and the other in a county considered to be dynamic in the north.

The mayors of the two regions have a fundamentally quite similar view of success, they face the identical problems on a day-to-day basis, they are applying for the same funds and resources; the differences also become apparent that in the more prosperous villages, the public's opinion is more pronounced for the mayor, while in the more peripheral villages, the emphasis is more on retention, stability and the maintenance of basic infrastructure.

BEVEZETÉS: A SIKER MEGHATÁROZÁSA A TELEPÜLÉSEK ÉLETÉBEN

A siker jelentése rendkívül sokrétű és szubjektív: a kutatók szakterületüktől függően változó értékrenddel, vizsgálati elemekkel ruházzák fel. Barabási (2018) a „siker” fogalmát elsősorban hálózat kutatási és tudományos teljesítmény szempontból közelíti meg. A siker természetét öt törvényben nevesíti, melyből a IV. törvénye az, amely a települések létre leginkább hatást gyakorolhat. A csapatmunka, a kollektív intelligencia és együttműködés fontosságára figyelmeztet ez a szabály, és arra is, hogy vezető nélkül nem működnek jól a csapatok. Ehhez kapcsolódóan a települési sikerességre alkalmazható legfontosabb megállapítása: „a siker rólunk szól, és arról, hogy mi hogyan látjuk a teljesítményedet” (Barabási, 2018:28.). Ez rávilágít arra a fontos tényezőre, hogy a sikerességet általában mindig másokhoz mérten állapítják meg, valamilyen szinten versenyre ösztönzi ezáltal a településeket; összemérhetővé, rangsorolhatóvá válnak ezáltal (Horeczki – Póla, 2022). A legtöbb települési sikerességgel foglalkozó szakirodalom a sikert értékkategóriaként kezeli (Enyedi, 1997; Mezei, 2006). Ezen értelmezés szerint a sikert elsősorban a jövedelmek növekedése határozza meg, ugyanakkor egy település akkor is sikeresnek tekinthető, ha a helyi lakosok vonzóknak találják, és képesek azonosulni vele.

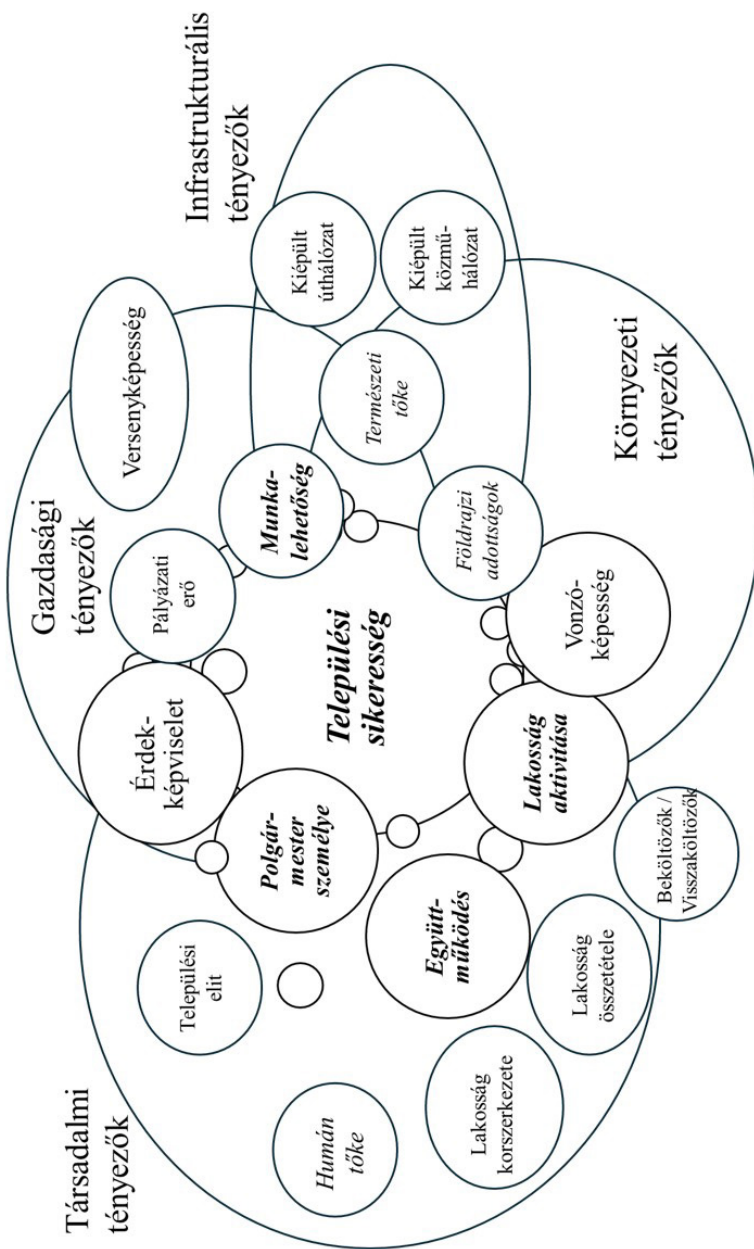
A vidéki sikeresség meghatározására több kutató is kísérletet tett, akik bár hasonló értékek mentén, mégis eltérő nézőpontokból közelítették meg a kérdést. Lukács (2008) szerint a siker alapja a versenyképesség növelése és fenntartása. Glatz (2005) elképzelése alapján a vidéki sikeresség három fő tényezőtől függ: kedvező földrajzi adottságoktól, a természeti erőforrások gazdagságától, valamint a megfelelő humán erőforrás meglététől. Szörényiné (2010) értelmezésében a vidék sikerének célja az, hogy a helyi lakosság életminősége javuljon. Nevesíti a sikeresség látható, fizikai és kevésbé látható tényezőit. Előbbiek a „kemény”, utóbbiak a „puha” tényezők. A fizikai, kemény tényezőkhöz sorolhatjuk a földrajzi fekvést, a település természeti tőkéjét, az infrastruktúrát mint infrastrukturális tőkét, és a helybeli gazdasági erőket. Ezek a tényezők valamennyien mérhetők, szemben a puha tényezőkkel, nem (vagy nehezen) számszerűsíthetők. Kevésbé látható és kevésbé mérhető tényezők között a társadalmi tőkét, a humán tőkét, a kulturális tőkét, a szimbolikus tőkét, a tudás tőkét, a kreativitást és a kapcsolati tőkét jelöli meg. Böhm és Bódi (2000), valamint Bársony és Horeczki (2018:75.) kutatásuk során a siker feltételeként több kedvező tényező párhuzamos meglétét azonosították, a következők szerint: „polgármester (befolyásos személy), aki a település érdekeit komolyan veszi és védi azokat; véleményformáló réteg, ők azok, akik

támogatják a polgármestert (befolyásos személyt); a település ismerete, felmérni az értéket és kihasználni azokat; identitás, empátia, szolidaritás, adaptációs képesség és innovációs hajlam”.

A másik igen értékes vélemény szerint a települések sikerességének értékelése során a területi sajátosságokat sem szabad figyelmen kívül hagyni, hiszen egy térség esetében elsősorban az a mérvadó, hogy önmagához képest mennyire sikeres, nem pedig más, eltérő helyzetű településekkel összevetve (Horváth, 2014). A településekre vonatkozó tudatosság – a sikeresség egy aspektusa – tekintetében Jósai és szerzőtársai (2018), valamint Mezei (2019) általában tudatos, tervezett beavatkozások összességét, a térbeli, társadalmi, gazdasági és környezeti viszonyok jobbítását célzó intézkedéseket tekinti elsődlegesnek. László és Pap (2007) egy összetett társadalmi-gazdasági, műszaki és környezetalakító tevékenységnek tekintik a sikerességet a települések működésénél, amelynek célja a falvak működőképességének fenntartása, valamint hosszú távú, kiegyensúlyozott fejlődésének biztosítása. A települések sikerességét tehát egy összetett, több tényezőből álló jelenségként értelmezhetjük (1. ábra), amelyben fontos szerepet játszanak az infrastrukturális adottságok, a szolgáltatások elérhetősége, a helyi erőforrások kiaknázása, a lakosság aktivitása, valamint a polgármester személyisége is (Horeczki – Póla, 2022). A hátrányos helyzetű települések és a népességszámuk szempontjából 500 (vagy egyre inkább az 1000) lakos alatti falvak számára kiemelten értékes, hogy meghaladják a hagyományos tevékenységeiket, valamint helyi adottságaikra építve, a lakosság összefogásával kell törekedniük a gazdasági fejlődésre, ami hosszabb távon javíthatja az ott élők életminőségét, és megállíthatja az elvándorlást is (szinten tartva a falvak népességét).

A helyi fejlesztések csak akkor lehetnek sikeresek, ha rendelkezésre áll egy innovatív szemléletű, kezdeményező személy, aki mögött támogató közösség áll. Fontos, hogy felismerje a településben rejlő lehetőségeket, és képes legyen azokat hasznosítani (lásd. 1. ábra társadalmi tényezői). Emellett nélkülözhetetlen, hogy a lakosság az újításokat sajátjának érezze, és ne akadályként, hanem lehetőségként tekintsen rájuk. Ebben kiemelkedő szerepe van a helyi közösség társadalmi tőkéjének és összetartó erejének (Bársony – Horeczki, 2018). Napjainkra a települési sikeresség mérése átalakult, a versenyképességi kutatások mellett felértékelődtek a társadalmi értékeket bemutató, azokat fókuszba helyező tanulmányok. Bérczi (2022) falufejlesztés alatt elsősorban a személyi feltételek jelentőségét emeli ki, amely a helyi közösség megerősítését szolgálja; célja az adott településen élők életminőségének javítása, maga a népességmegtartás. E célok eléréséhez szükséges eszközök között megjelennek a településfejlesztés általánosan ismert eszközei, mint az infrastruktúrafejlesztés, de ezek mellett kiemelten fontos eszköz – és egyben cél is – a közösségfejlesztés és megtartás. Az inkább alulról szerveződő falufejlesztésben a „falufejlesztő” jellemzően kisebb mozgástérrel rendelkezik, mint a nagyobb pénzügyi, szakmai stb. erőforrásokkal bíró városvezetés a településfejlesztési törekvései során (Miklóssy, 2008). Ebből is ered, hogy a falufejlesztésben a települési sikeresség „kemény” tényezői mellett kiemelt a „puha” tényezők jelentősége. Kovách (2012) olyan objektív faktorokat határoz meg, amellyel a falufejlesztés gazdasági hasznát is hozhat: például az infrastruktúra és az alapellátás fejlesztése, közösségfejlesztés és a társadalmi megtartóerő erősítése, fenntartható és környezettudatos fejlesztések, klímaadaptációs intézkedések.

1. ábra: A sikeresség értelmezési körei
Figure 1: Interpretations of success

Forrás: a szerzők saját szerkesztése.
Source: authors' own editing.

A települési sikerességre vonatkozóan számos országban található jó gyakorlat, amelyvel a falvak egy-egy jellemzőjére fókuszálva határoznak meg egy rangsort vagy emelik ki a település erősségeit. A falufejlesztéssel, a falvak sikerességének vizsgálatával kapcsolatban érdekes eset a brnói Mendel Egyetem kutatása, amelyben a 21. századi falvak jellemzőit vizsgálták, különös tekintettel a „Év faluja” csehországi versenyre benevezett települések fotóanyagaira. A beküldött fotók elemzése révén arra a kérdésre keresték a választ, milyen tényezők alkotják egy sikeres falu arculatát. Vizsgálatukban meghatározó a szubjektív tényezők szerepe. Az elemzés alapján a leggyakrabban megjelenő, kiemelt fontosságú elemek a falumegújítás, a közösség és a gyermekprogramok lettek. Ezeket követték a hagyomány, a kultúra és az infrastruktúra tényezői. A siker kulcsa az aktív, élő közösségekben rejlik; furcsa, hogy a mezőgazdaság szerepét nem értékeli hangadónak ezekben a sikeres falvakban, és a turizmus is csupán mellékszereplőként jelenik meg a pályázatok alapján. A felmérés szerint a csendes, nyugodt település helyett az élhető falut az aktív falu jelenti, amit a helyi kezdeményezések és a közösségi összefogás jellemez (Pospěch et al., 2015 – idézi Bérczi, 2022:9). Ezt a típusú sikerességet a vonzóképeség fogalmával szemléltettük (1. ábra).

A sikerességet Magyarországon többféle mérce alapján lehet értékelni, ezek egyik lehetséges típusa a különféle programok, díjak nyújtotta elismerés: pl. a Falumegújítási Díj Pályázat (kormány. hu) vagy a Zöld út Falufejlesztési Program – ahol Nagypáli esete igen meggyőző eredményekkel szolgált a közösség fejlesztésének gazdasági hasznosulására vonatkozóan (Kovács S. Zs., 2022).

A tanulmány az alábbi kutatási hipotézisekre keresi a választ:

- az aprófalvas településstruktúrájú járásokban a sikertényezők tekintetében meghatározó súlya van az infrastrukturális ellátottságnak (a járások fejlettségi szintjétől függetlenül);
- a települési vezetők a sikerességet leginkább a munkahelyek meglétében és a népesség helyben maradásával azonosítják;
- a települési sikerességet gátló tényezők tekintetében a legfőbb súlya a forráshiánynak van.

MÓDSZERTAN ÉS VIZSGÁLT TÉRSÉGEK BEMUTATÁSA¹

A két közigazgatási egységben történt primer adatfelvételekre 2023 és 2025 tavaszán került sor. A 2023-ban Baranya vármegyében lezajlott felmérés egy nagyobb kutatás része volt, amelyben a periférikus térségek kormányzati kihívásainak beazonosítása volt a fő cél. A 2025-ben lezajlott felmérés egy szakdolgozathoz kötődően készült, amely a 2023-as szubjektív sikerességi kérdéselemek lekérdezését valósította meg egy Vas vármegyei járásban. A felmérések célja a kiválasztott települések fejlődési pályájának szubjektív, a helyi elit (többségében a települési vezetők) által meghatározott karakterisztikájának megismerése, a település fejlődésében szerepet játszó hátrányok és előnyök elemzése, a sikeresség értelmezése, okainak vizsgálata. A polgármesterekkel készült interjúk a szubjektív sikeresség kérdéskörét járták körül: településfejlesztési mérföldkövekre, a forrásfelhasználásra és annak mikéntjére, az akadályok leküzdésének módszereire, a települési élhetőség tényezőire fókuszáltak. A tanulmány célja a szubjektív sikerességhez kötődő tényezők eltérőségének és hasonlóságainak feltárása a két elemzett térségben, az objektív (statisztikai adatokkal alátámasztható) sikeresség vizsgálata

nem képezi jelen tanulmány tárgyát. Mindkét járásban húsz-húsz interjú készült a települési vezetőkkel, ezen kívül két-két fókuszcsoportos interjú zajlott intézményvezetők, településvezetők közreműködésével. A lakosság megkérdezése online kérdőív segítségével valósult meg a két térségben kontroll jelleggel. A lakossági kérdőív a dél-dunántúli járásban településtípusra, népesség-korcsoportokra, nemekre reprezentatíván valósult meg, azonban az észak-dunántúli járásban nagyon kevés kitöltés érkezett, így ezeket az eredményeket nem tudjuk teljeskörűen felhasználni, csupán igazolni vagy elvetni a polgármesterek által közölt véleményeket. Így a lakossági kérdőíveket a településvezetőkkel készült interjúkra való refleksióként használjuk fel, kiemelve a hasonlóságokat a két térségben élők véleménye között. A fókuszcsoportos beszélgetések személyes jelenléttel zajlottak a közös önkormányzati hivatal székhelyein, és körülbelül 90 percig tartottak. A félig strukturált interjúkra az észak-dunántúli járásban személyes beszélgetés keretében, a dél-dunántúli járás esetében hibrid (személyes és online) formában valósult meg. Az interjúk és fókuszcsoportos beszélgetések eredményeit komparatív szemléletben kezeljük, a két járás településeinek társadalmi, gazdasági és környezeti viszonyait sikerként azonosító településvezetők hasonló gondolkodásmódjára, a településfejlesztés párhuzamaira kívánunk rávilágítani.

A hasonló településszerkezet és népességszám mellett azért esett a fókuszunk erre a két járásra, mivel a természeti kincsek, földrajzi jellegzetességek rendkívül hasonlóak a két járásban. Mindkét esetben országos jelentőségű a térségben található termálvízkincs. A turisztikai kínálat számottevő mértékben épít a gyógyfürdői, rekreációs funkcióhoz kötődő kapacitásokra, a Natura 2000 besorolású és a természetvédelmi oltalom alatt álló helyszínekre, a vallási zarándok- és kegyhelyekre. Az egyik vizsgált térségünk egy periférikus helyzetű régió része, amely az elmúlt tizenöt évben mind a társadalmi, mind a gazdasági mutatókat tekintve hanyatló térségnek tekinthető. Egyéni sikertényezők, versenyképes települések megtalálhatóak a régióban, azonban a települések döntő többsége a kevésbé vagy objektív mutatók alapján számítva egyáltalán nem tekinthető prosperáló településnek. A dinamikus centrumtérségektől távol eső vizsgált járás Baranya vármegyében két kisvárossal rendelkezik, az országos átlagot meghaladó településszámmal, országos átlag alatti népsűrűséggel, jellemzően aprófalvakkal. A falvak esetében egyre inkább megfigyelhető a társadalmi erőzión: a lakosság az országos átlagnál alacsonyabb életszínvonalon él, a helyi hatalmi bázis szerepe meghatározó, az érdekérvényesítési képességük gyenge, leggyakoribb csatornáit az országgyűlési képviselők (Ragadics, 2021; Pámer et al., 2023; Pálné et al., 2023).

A másik Vas vármegyei vizsgált járás prosperálóbb külső környezetet tudhat magáénak; a lakosságváltozás az országos tendenciákhoz képest kedvezőbben alakult, az országos átlagnál alacsonyabb a népesség csökkenése, két fejlett kisváros és eltérő fejlettségű falvak laza hálózata jellemzi. A járás fontos közlekedési folyosó mellett fekszik, magas a könnyűipari és elektronikai cégek aránya, amelyek elsősorban alacsony bérű, betanított munkaerőt alkalmaznak. Ez azt is vonzza magával, hogy a foglalkoztatottság és a munkanélküliség aránya gyorsan és érzékenyen változik a járásban (Bajmócy – Balogh, 2002; Enyedi, 1977). A munkaerő nagy részét a járási központ vonzza, ahol jelentős ipari park működik. A vándorlási egyenlegben az északi járás pozitív, míg a déli negatív, mindkettő felfogható a határok okozta közelségnek, mivel az észak-dunántúli járás lakói az osztrák és szlovák határok közelsége miatt számos munkalehetőséggel számolhatnak, addig a dél-dunántúli járás lakói a horvát határ túloldalán tapasztalható hasonló fejlettség miatt nagyobb ingázás nem tapasztalható.

Mindkét járásban jelentős arányban találhatóak külföldről beköltöző letelepedők, a járásokban található fürdővárosok és népesebb községek vonzó letelepedési célpontként jelentkeztek (Beluszky et al., 2021; Beluszky – Sikos T., 2007). A munkanélküliség az elemzésbe bevont észak-dunántúli járásban kedvezőbb, mint a dél-dunántúli járásban. A munkalehetőségek jóval szélesebb skálája áll rendelkezésre az északi járás lakosainak (pl. a 100 főre eső vállalkozások száma közel duplája). A kormány családpolitikájának köszönhetően sok fiatal költözik a vizsgált járások kisvárosaiba (csalad.hu adatai alapján), mindezek mellett jelentősnek tekinthető a regionális központokba ingázók száma. A terepi tapasztalatok azt mutatják, hogy az észak-dunántúli járás falvaiban a korábban megüresedett és hosszú éveken át vevőre váró családi házak nagy része új, fiatal lakókra talált.

A vizsgálatba bevont járások közlekedésföldrajzi helyzete átlagon felüli, pozitívnak tekinthető, mind az országhatár közelségét (mint lehetőséget), mind a nagyobb regionális központok nyújtotta munkalehetőségeket tekintve. Az épített, illetve a természeti örökség rendkívül gazdag a járásokban, amelynek állagmegóvására és a környezeti elemek fenntartására is odafigyelnek a helyben élők és a településvezetők is, így a turisztikai potenciál is kiemelkedő. Természetesen a népesség csökkenése felveti az ingatlanállomány kiüresedésének, valamint a humán erőforrás, a szakemberhiány veszélyét, azonban az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy mindkét járásban mind a kisvárosokat, mind a falvakat tekintve a közösség megtartó ereje kiegyensúlyozott (1. táblázat).

1. táblázat: A vizsgált két járás leginkább karakterisztikus jellemzői*
Table 1: Most characteristic features of the two districts surveyed

Erősségek	Észak-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Gyengeségek	Észak-Dunántúl	Dél-Dunántúl
Kedvező gazdaságföldrajzi helyzet	+++	+++	Előregedő lakosság	+	+++
A természeti erőforrások meghatározó jellege: termálvízkincs, természetes vizek	+++	+++	Az alsórendű úthálózat minőségi problémái	++	+++
Gazdasági szerkezete diverzifikált	+++	++	Elhagyott ingatlanok	+	++
Gazdag épített és kulturális örökség	+++	+++	Szakemberek hiánya	++	++
Jelentős idegenforgalom	++	++	Érdeklentétek	+	++
Tapasztalt, sikeres településvezetés	+++	+++	Motiválatlan közösek	++	+++

* +++ a járás legtöbb településére jellemző a települési vezetők véleménye alapján; ++ a járás néhány településére jellemző a települési vezetők véleménye alapján; + alig vagy egyáltalán nem jellemző a járásra a települési vezetők véleménye alapján

Forrás: a szerzők saját szerkesztése az interjúk alapján.
Source: authors' own editing based on interviews.

A két járás jellemzői arra engednek következtetni, hogy az objektívnek tekinthető gazdasági-társadalmi-infrastrukturális helyzetkép a települések többségében meglepően hasonló. Az aprófalvas (zsáktelepülésekkel tarkított) településstruktúra, a szétaprózott önkormányzati rendszer lehetőséget teremtene az együttműködések megerősödésére – azonban az érdekérvényesítés és a települési önállóság megtartása sok esetben gátként jelentkezik. A kisvárosok mindkét járásban – anyagi lehetőségeik és szakembergárdájuk miatt – nagyobb mértékű külső forrásra támaszkodhatnak. A járáson belüli identitástudat erősítése a Vas vármegyei járásban felmerült közös lehetőségként, amelyhez már tematikus utakat, gasztronómiai fesztiválokat is szerveznek. Baranya vármegyében is működnek az ilyen jellegű kezdeményezések, azonban a vizsgált járásban inkább szigetekként, mintsem jól működő modellként.

A SZUBJEKTÍV SIKERESSÉG ÉRTELMEZÉSI KERETEI A KÉT VIZSGÁLT JÁRÁS ESETÉBEN

A polgármesteri interjúk megerősítették, hogy az elmúlt években a kormány a falvak „védelme”, lakosságmegtartó erejének növelése érdekében tett intézkedéseit a településvezetők jellemzően eredményesnek értékelik. Az elkészült interjúk visszatükrözik azt a szemléletet, mely szerint a település fejlesztésének célzott eredménye az adott téregység valamennyi tekintetben történő mennyiségi és minőségi gyarapodása, jobbítása – ahogyan Mezei (2019) is fogalmaz. A fiatal családok lakáshoz jutásának elősegítése érdekében tett intézkedések – kiemelten a falusi CSOK – eredményeképp a (nem zsák-) településeken az üresen álló, eladó ingatlanok száma minimálisra csökkent, a beköltöző, gyermekes, vagy gyermeket vállalni szándékozó családok száma és a külföldi betelepülők aránya is nőtt (KSH, 2024). A két járást és a benne található településeket vizsgálva az ingatlanok árszínvonala tekintetében jelentős különbség mutatkozik. A terepi tapasztalatok azt mutatják, hogy számos esetben az 500 lakos alatti falvak még vonzó alternatívát jelentenek és helyben maradnak a fiatalok (ingáznak vagy helyben találhatnak munkalehetőséget); a vizsgált települések egyharmadában jelentősen megnőtt a külföldiek száma a településen található munkalehetőségek miatt vagy már fennálló történelmileg kialakult tényezők is szerepet játszottak ebben. A legtöbb falu – hasonlóan a magyar átlaghoz – elöregedő társadalmat mutat, azonban a települési közösség aktív szereplői ezek a személyek, az alapvető közszolgáltatások minőségével elégedettek, így számukra megfelelő életminőséget biztosítanak ezek a települések. Bérczi (2022) tanulmányához hasonlóan a baranyai polgármesterek véleménye a falvak esetében: a foglalkoztatás fejlesztésének igénye jelentkezik a legfontosabb tényezőként (2. táblázat). Az észak-dunántúli települések polgármesterei körében végzett felmérés szerint a foglalkoztatás növelése kevésbé jelent prioritást a településvezetők fejlesztési elképzelései között. Ugyanakkor a nem települési vezetők (intézményvezetők, lakossági vélemények) szerint a helyi munkalehetőségek növelése a leginkább kívánatos fejlesztési szükségletként jelentkezik. A gazdaság ereje mindkét járás esetében átlagosnak tekinthető, kiemelt üzemek (jelentősen az országos átlagot meghaladó foglalkoztatotti létszámmal) az észak-dunántúli járásban találhatók meg, míg a dél-dunántúli járás településein inkább kis- és középvállalkozások működnek. A gazdasági aktivitás és a jövedelemtermelő képesség az országos átlagnál magasabb értéket

mutat az észak-dunántúli járás településeinek egyharmadánál, az egy lakosra jutó SZJA-alapot képező belföldi jövedelem átlagos vagy átlag alatti a többi településnél. A dél-dunántúli járás települései gazdaságilag kedvezőtlenebb pozíciót tudhatnak magukénak, viszont három településnél országos átlagot meghaladó jövedelemtermelő képesség mutatkozik.

Az infrastrukturális ellátottság tekintetében az alapvető szolgáltatások: vezetékes ivóvíz, földgázellátás valamennyi településen biztosított. A szennyvízhálózat a települések 80%-án kiépített, mindkét járás esetében a mikrotértségi központok rendelkeznek óvodával, háziorvosi rendelővel és általános iskolával is. Legnagyobb hiányosságnak a szennyvízcsatorna-hálózat hiányát érzékelik a településvezetők. Azokon a településeken, ahol nem került még kiépítésre a szennyvízhálózat, elsődleges fejlesztési célként kezelik. Mindkét járásban a települések fele meg tudta őrizni a Magyar Posta által bezárni tervezett kispostákat, a többi településen mobilposta látja el ezt a szolgáltatást.

Mindkét járás objektív sikerességet mérő mutatói (Horeczki – Póla, 2022 alapján) a vizsgált megyében átlagosnak vagy átlagosnál jobbnak tekinthetők. Megfelelő mértékben kiépített közlekedési hálózat, diverzifikált gazdasági szerkezet – ipar, turizmus és mezőgazdaság együttes jelenléte – jellemzi a térségeket. A települések földrajzi fekvése, természeti tőkéje, infrastrukturális tőkéje, helyi gazdasági ereje egyaránt kedvező. Mindezen objektív tényezők ugyanakkor erősítik azt a szubjektív, településvezetők által jelzett véleményt, hogy a települések két elkülönülő csoportja a „nagyok”: 1000 főt meghaladó népességszámmal rendelkezők és a „kicsik”: 1000 főnél kevesebb lakossal bíró falvak, melyek nem csak településméretben, településfejlesztési elképzelésekben és stratégiai irányokban térnek el egymástól, hanem a vezetési stílus, a jövőbeli fejlődési pályákat tekintve is. A két településcsoport közötti különbség a népességi mutatókban nem jelentős – emiatt is választottuk ezt a két járást a vizsgálat alapegységeiként; a közüzemi infrastruktúra, a helyben elérhető közszolgáltatások terén viszont egyértelműen kimutatható különbségek érzékelhetőek. A KSH Népszámlálási adatbázisában elérhető objektív adatokon felül a polgármesterek véleményére voltunk kíváncsiak, nyitott kérdéseket határoztunk meg (kérdéseink csupán irányvezetőként szolgáltak), amelyekkel a fejlesztési prioritásokat, a települési siker értelmezését és saját eredményességüket kívántuk feltárni. A sikeresség szubjektív értékelése a polgármesterek válasza alapján – az észak-dunántúli járásban nem kis meglepetést okoztak: többen úgy nyilatkoztak, hogy „Nincs ilyen” vagy a még gyakoribb válaszlehetőség: „Nem tudsz sikeres lenni; az eredményt nem, csak a hiányt veszik észre az emberek”. A dél-dunántúli járásban sokkal színesebb és sokrétűbb válaszok születtek erre a kérdésre vonatkozóan. Az interjúk során mindkét térségnél a jellemzően idegenforgalmi vagy valami egyéb oknál fogva (pl. ipari központ, agglomerációhoz tartozó falu) prosperálóbb települések vezetői – értelemszerűen – optimistább választ adtak a kérdésekre mind a sikerre, mind az eredményességre vonatkozóan. A polgármesterek számára nem határoztuk meg egyértelműen, hogy mi is a siker, mivel arra voltunk kíváncsiak, hogy ők a településük viszonylatában mit tekintenek annak.

A sikert egyszerre használták a

- célok beteljesülése,
- a települések eredményeinek hatásfokaként,
- a pályázati nyertesség és az egyéb fejlesztések elérésével szinonimaként.

Ezt a kiteljesedettebb, bővebb értelmezési keretet főként a fürdővárosok és a jelentő-

sebb idegenforgalmi potenciállal rendelkező falvak vezetőinek véleménye tükrözi, mivel úgy nyilatkoztak, hogy a fejlesztések a lakosság életfeltételeinek, életkörülményeinek, el-látottságának, környezeti viszonyainak és közérzetének javítását kell szolgálják, mindezek mellett erősítve a helyi közösség településhez való kötődését és identitástudatát. A falufej-lesztési intézkedések között kiemelték a turizmus szerepét, különösen az ökoturizmus, fa-lusi vendéglátás és gasztroturizmus erősítésére tett erőfeszítéseiket; a helyi kézművesipar és helyi vállalkozások ösztönzését, a rövid ellátási láncok kialakítását (például termelői piacok, közvetlen értékesítés támogatásával), valamint a szociális gazdaság és szövetkezeti formák megjelenését a térségben, amely mind-mind a településük fennmaradását és általuk a si-kerességet jeleníti meg. Emiatt mind az észak-dunántúli, mind a dél-dunántúli járásban főként a faluvezetők települési sikerként értékelték, ha az eddig elért eredményeiket fenn tudták tartani, és gyakran településfejlesztési célok és a stratégiák között fogalmazták meg, hogy közszolgáltatásaik, infrastruktúrájuk jelenlegi szintjét, a település működőképességét a jövőben is biztosítani tudják.

2. táblázat: *A településfejlesztésben mely tényezőt tartja a legfontosabbnak?**
Table 2: *Which factor do you consider the most important in municipality development?**

	Észak-dunántúli járás	Dél-dunántúli járás
Infrastruktúrafejlesztés	1	3
Lakosság megtartása	2	2
Kulturális, közösségi élet erősítése	3	4
Zöldterületek, környezetvédelem	4	5
Munkahelyteremtés	5	1
Digitális szolgáltatások	6	6

**A kérdésekre adott településvezetői válaszok sorrendje és gyakorisága alapján.*

Forrás: saját szerkesztés a polgármesterek válaszai alapján.

Source: own editing based on mayors' responses.

A gazdasági prosperitás mint a sikeresség kiemelt aspektusa után a leggyakrabban előfor-duló fejlesztési elemként az infrastruktúra került elő az interjúk és a fókuszcsoportok során. Mind a közüzemi, mind a közúti elemek megléte, minősége alapvető fontosságú; hiánya a település vonzóképeségére jelentős hatást gyakorol. Ezáltal az infrastruktúra-fejlesztés elsőd-legességét hangsúlyozta a legtöbb megkérdezett polgármester – a települések nagyságától, hie-rarchiában betöltött szerepétől függetlenül. Kiemelt célként nevesítették az utak állapotának javítását, a szennyvízelvezetés és -tisztítás megoldását, a helyben elérhető egészségügyi, oktatá-si és szociális szolgáltatások megőrzését. A fejlesztési lehetőségek kiaknázását, javuló tenden-ciáit is sikerként értelmezték a polgármesterek mindkét térségben. Arra a kérdésre, hogy mit tartanak fő fejlesztési iránynak településeiken, a legtöbb válaszadó részéről az infrastruktúra fejlesztések elsődlegessége fogalmazódott meg. Leghangsúlyosabb válaszként a szennyvízcsa-

torna-hálózat kiépítésének igénye jelentkezett. Többen a belterületi utak felújítását jelölték legfontosabb fejlesztendő területnek. Több válaszban visszaköszönt, hogy a fejlesztési terveiket a lehetőségekhez mérten határozzák meg. Mindkét vizsgált térségben megfogalmazódott a fenntartható és környezettudatos fejlesztések kérdésköre, mint a hosszútávú siker alapeleme (2. táblázat). Többek között említették az ökológiai gazdálkodás és a helyi termékek népszerűsítését; helyi képzések szervezését, az önkormányzati tulajdonú épületek esetében a megújuló energiaforrások alkalmazását, a fenntartható víz- és hulladékgazdálkodás fejlesztését. Mindezek mellett főként a 200 lakosnál kevesebbrel rendelkező települések vezetői úgy nyilatkoztak, hogy a siker számukra egyet jelent az élhetőség biztosításával, a biodiverzitás és a tájvédelem támogatásával. A települések több mint kétharmadánál kiemelt szempont a klímaadaptáció, a mezőgazdasági termelők felkészítése, az aszálytűrés és talajmegőrzés támogatása, a szélsőséges időjárási jelenségek elleni védelmi intézkedések bevezetése. A közösségfejlesztés és társadalmi megtartóerő növelése mint fejlesztési irány magába foglalja a megkérdezettek számára a helyi identitás és hagyományörzés erősítését, a közösségi terek fejlesztését, a fiatalok és idősök helyben tartását célzó programokat.

Elégedettség vagy eredményesség – betonba öntsük a pénzt vagy a közösséget?

A dél-dunántúli járás településein érdekes módon nem hangzott el a siker magyarázataként az a mondat, amelyet az észak-dunántúli járás településeinek közel fele említ, mely szerint a vállalt célok teljesülése tekinthető a településvezető egyik legnagyobb sikerének. A pályázati nyertességet is mindkét térségben többször említették, mint a sikeresség egy alapvető elemét. Azonban azt is kifejtették, hogy ez általában ellentmondásos a kisebb (főként a 200 lakossal vagy az alatti lakosságszámmal rendelkező) falvak és a járásban található kisvárosok esetében. A falu fejlődése néhány pályázati – főként infrastrukturális – elem következtében látható változást generál a településeken, mégis a lakosság inkább nemtetszésének ad hangot, vagy elégedetlen a fejlesztések megvalósításának mikéntjével, határidejével, miért nem lett több, jobb stb. Egy-egy kisvárosi polgármester a következőképpen fogalmaz: „hogyan érzem sikeresnek magam, ha a lakosság soha nem elégedett? Az ötödik fejlesztés után a hatodik, a hiányzó az, amit megjegyeznek”. A fejlesztési elképzelések esetében folyamatos problémaként azonosították a polgármesterek a kényszert, mivel „állandóan felújítási-megújítási nyomást helyez ránk a lakosság, hol a kisgyermekkel rendelkezők várják az óvoda, bölcsőde megújítását; hol az idősebbek a művelődési házban a színesebb programokat, vagy a forgalom lassítására vonatkozó ígéretek, a zöld felületek megújítását és még sorolhatnám...”. Ezen kényszerek mellett azt is meg kell jegyezni, hogy a kisebb falvak esetében a szakképzett, nyelveket beszélő munkaerő is sok esetben hiányzik, amely gátat szabhat a pályázati tevékenységeknek. A megkérdezett negyven polgármesterből közel fele jegyezte meg mindkét térségből, hogy sikerként könyvelik el az önrőből megvalósuló fejlesztéseket, amelyek „mindig kevesebb publicitást kapnak, mégis elégedettebbé válnak tőle a lakosok”.

A sikerértelmezéseknél azt tapasztaltuk, hogy – főként az északi járás településeinél – ehhez társították a polgármesterek a lakói elégedettséget: „az ott élők elégedettsége talán a legfontosabb, főként a vezetőséggel, mivel az generálja számunkra, hogy a jövőben a telepü-

lés fejlődéséért dolgozzunk”. Jó pár olyan vélemény is elhangzott, ahol azt vetik fel, hogy talán ezt a legnehezebb elérni, hogy „ne csak a kritikák jussanak el a vezetéshez, hanem halljunk pár jó szót is”. A vezetők felé megkérdőzésre került a lakossági elégedettség kapcsán a bevonás gyakorlata, hogy mennyiben támaszkodnak a lakosság véleményére, milyen időszakokban kérdezik meg őket. A többség tudatában van annak, hogy ez segíthetne, erre viszont jó fórumot még nem sikerült találniuk. Léteznek azonban mindkét térségben jó, követendő példák a társadalmi bevonásra vonatkozóan: főként alacsony népességszámú falvaknál a közösségfejlesztés, közös programok, „a mindenki ismer mindenkit és segíteni is akar” mentalitás érvényesül, amely megkönnyíti a települési vezető munkáját. A siker rendkívül szubjektív, egy polgármester részéről hangzott el az alábbi fogalomértelmezés: „siker volt, hogy az anyák napi műsorra annyian jöttek el, hogy két padot kellett még bevenni a terembe. Ez egy olyan siker, amiből hetekig töltekezhettek.” A fejlesztési elképzelések között – mint saját forrásból megvalósítható cél – felmerült a közösségfejlesztés jelentősége is. Ahogy egyik aprófalú polgármestere fogalmazott, el kell döntsék, „betonba öntik a pénzt, vagy az emberekbe fektetik”. Mindkét területet fontosnak tartja, de ha nincs forrás, választani kell, melyik az elsődleges, szavai szerint: „Ha nagyon kevés a pénz, akkor pedig betonra nem is telik, marad a közösség.” Többen jelezték, hogy terveik vannak ugyan, de saját forrásból nem tudnak fejleszteni, így az a fejlesztés lesz a következő, amire pályázati kiírás keretét ad. Tapasztalt településvezető véleménye szerint „a kormányzati szándék határozza meg, mit tehetnek a fejlesztésekkel, hogy miről és milyen keretek között álmodhatunk”. Egy nagyon hasonló vélemény szerint: „Az adott fejlesztési keretekkel lehet okosan is élni; a saját elképzelések jelenleg kevésbé relevánsak; fontos az alkalmazkodás”.

Amikor a sikert valami eredményhez kötik, akkor a polgármesterek meglehetősen büszkén nyilatkoznak pl. a legnagyobb értékű fejlesztésekről; volt, aki KEHOP pályázati forrásból a településén több száz millió forint értékben megvalósult csatorna beruházást jelölte meg, más a közintézmények teljes körének TOP forrásból való felújítását stb. Jelentős eredményként értékelték a polgármesterek a helyben elérhető szolgáltatási paletta megmaradását, mint pl. a postai vagy okmányirodai szolgáltatások meglétét. Egyes esetekben rendkívüli eredményként értékelték, hogy „a képviselő-testület és a falu összefogásával, társadalmi munkával tettek egy területet, ezzel erősítve a településen belüli összefogást”. Mindkét térség polgármesterei egyetértettek abban, hogy az elmúlt években a Magyar Falu Program (MFP) pályázati lehetőségei kisebb-nagyobb mértékben valamennyi település számára hoztak eredményeket. Megemlíttették azonban ennek településenkénti rendkívül eltérő mértékét. Van aprófalú, amelynek mindössze egy sikeres MFP pályázata volt, míg az 500 lakos feletti települések eredményei között – melyek nagyobb összegű TOP-os forrásból is részesültek az elmúlt években – ezzel szemben akár tíznél több sikeres MFP projekt is felmutatható, hasonlóan az 5000 lakos alatti kisvárosok is rendkívül eredményesen pályáztak ezen forrásra. E második kategóriába tartozó település polgármestere elmondta, hogy viszonylagos az ő sikerük ezekben. A közös fenntartású intézmények fejlesztésére elnyert támogatások nem csak az ő településüket, hanem a mikrotérségi központként a környező falvakat is szolgálják. Aprófalú polgármesterétől hangzott el, hogy ők viszont „csak három kisebb fejlesztést tudtak megvalósítani nyolc év alatt”. A polgármesterek elismerték, hogy a legtöbb település elmúlt évekbeli fejlődése szemmel látható. Egy településvezető kifejezte abbéli véleményét, hogy „eredményes időszak áll mögöttünk, bár nem tartozunk

a kiemelkedő mértékű beruházásokkal rendelkező települések közé, mégis, tudva, hogy mennyi munka és összefogás van a fejlesztések mögött, ezt a munkát és összefogást komoly eredménynek lehet értékelni”. Mint a siker megfogalmazásánál, a saját eredmények elismerésében is megfigyelhető volt, hogy azok szubjektív megélése nem feltétlen függ össze az objektíven mutatkozó eredményekkel. Ezen a téren a polgármesterek életkora nem jelent meg, mint differenciáló tényező, számos 40 év alatti települési vezető hasonló pályázati eredményességről számolt be, mint akár a már 20 éve a településen ezt a pozíciót betöltő személy. Egy 500 lakosnál kevesebbel rendelkező falu fiatal polgármestere az alábbiaként nyilatkozott: „Szeretem az embereket és számomra rendkívül jó érzés, mikor megoldok egy problémát, amivel segíthetek a mindennapjaikban, vagy a fejlődésükben, amely hosszútávon lesz majd pozitívum. Jó látni az embereken, mikor elégedettek és örülök annak, ha részese lehetek annak a dolognak, ami boldoggá, elégedetté teszi őket.” Az eredmények jelentős részét testesítik meg a helyben maradó lakosok, és azon feladatok felsorolása, amelyek a népesség megtartásához járultak hozzá.

Az interjú következő blokkjában a hátráltató tényezők, akadályok felmérésére került sor. Elsődleges tényezőként mindkét térségben a forráshiány hangzott el, ezt követte az esetlegesség: „nem tudjuk kiszámítani évekre, hogy mire írunk ki pályázatot, így nem tudjuk, hogy mit fogunk pályázni, milyen összeggel és hogy ez egyáltalán kell-e nekünk...” – fogalmazza meg egy középkorú polgármester. A tervezhetőség hiánya egy rendkívüli akadályként jelenik meg egyes polgármesterek véleményében – a legegyszerűbb fejlesztési metódusnak a saját forrásból történő finanszírozást vélik, azonban erre egyre kevesebb esélyt látnak. Úgy vélik a települési vezetők, hogy „saját erőből akkor tudunk fejleszteni bármilyen elemet a településen, ha a működési kiadásainkat alacsonyan tartjuk, aminek viszont látható, érzékelhető jelei vannak a faluban, ezért szükséges lenne a finanszírozásban egy fejlesztési előirányzat biztosítása, amihez pályázatokon szerezhetnének többletforrást a települések”. Többen kifejezték véleményüket, hogy a pályázati források helyett, vagy legalább mellett normatív fejlesztési támogatás megállapítása tervezhetőbbé, ütemezhetőbbé tenné a fejlesztéseket. A működési kiadások visszaszorítása azonban a lakosság elégedettségére is hatást gyakorol, mivel színvonalcsökkenést okozhat rendezvényekben, vagy közterületek fenntartásában. 500 lakos feletti település vezetőjétől hangzott el, hogy náluk eddig mindig volt fejlesztés. Ha most nem, vagy jelentősen kevesebbet tudnak megvalósítani, azt a lakosság visszaesésként értékelheti.

KONKLÚZIÓ

A két járásban elvégzett interjúk és kérdőívek tanúsága alapján a településvezetők földrajzi tértől függetlenül nagyon hasonlóan gondolkodnak a településfejlesztésről, a települési sikerről, a sikertényezőkről. A településhierarchia egyes szintjein a kisváros–falukülönbségtétel nem igazán jelentkezik, a problémák, az egyes fejlesztések akadályozó tényezői szinte megegyeznek. Talán 1000 lakos az a választóhatár, ahol más típusú fejlesztések és pályázati eredményességnél mondták a polgármesterek, hogy sikert értek el. Mindkét térségben, szinte valamennyi településtípusnál az egyik legfontosabb fejlesztési irányként az infrastruktúra bővítésére, javítására tekintenek, amit a közösségi élet erősítése, valamint a

lakosságmegtartás igénye követ prioritásként. A válaszadók jelentős része a hazai forrásokat tekinti a legfontosabb finanszírozási eszköznek, ugyanakkor a saját források bevonása is szerepet kap a falvak fejlesztési terveiben. A kutatás eredményei alapján a településfejlesztés legnagyobb akadályaként a pénzügyi forráshiány jelentkezik, mivel a megkérdezettek motivációival, felkészültségével nincs probléma. Ugyanakkor a települési siker egyéni értékelése nem arányos a pénzügyi sikerek mértékével. A kutatás visszajelzést adott arról, hogy a sikeres település fogalmát a települési vezetésben érintettek elsőként az ún. puha tényezőkkel írták le, amelyeket követtek a tárgyasult fejlesztések – mint „kemény” tényezők. Az infrastrukturális ellátottság kritikus tényezőnek számít az aprófalvas térségekben, a népességmegtartás kiemelt tényezőjeként került beazonosításra, amely összefüggést mutat mind a gazdasági, mind a társadalmi sikertényezőkkel. Amennyiben az infrastrukturális tényezők átlagosak vagy átlag felettiek, a település vonzóképesége kimagasló lehet, amely mind a betelepülő vállalkozások, mind a lakosság főbb jellemzőiben megmutatkozik. A lakosság elégedettsége az, amely tükröt mutat a polgármestereknek, intézményvezetőknek; ezáltal a lakossági igények, a minél jobb bevonás is elsődleges fontosságú a megkérdezett településeknél. Az elégedettség az észak-dunántúli járásban sokkal inkább hangsúlyosabb volt a megkérdezettek között, a legtöbb polgármesternél megjelent, mint sikerességi faktor, míg a dél-dunántúli járásban ez fontos, de nem elsődleges tényezőnek számított.

A kutatás egyértelműen megerősítette, hogy a településfejlesztés és sikeresség fogalmának értelmezése a falvakban a közösségi és gazdasági tényezők együttes figyelembevételével történik, és hogy a falufejlesztés nemcsak gazdasági, hanem mélyen társadalmi kérdés is. A siker nem kizárólag mérhető teljesítményként jelenik meg, hanem a közösség belső értékeinek megőrzésében, az összetartásban, összetartozásban és a helyi szereplők együttműködésében. Akadályaként a pénzügyi források szűkössége mellett a pályázati rendszer sajátosságai jelölhetők meg, amelyek kevésbé tervezhetővé teszik a fejlesztések megvalósítását.

A kapott eredmények segítettek rávilágítani a falvak fejlesztésének legfontosabb kihívásaira, a lakosság elvárásaira és a polgármesterek fejlesztéssel kapcsolatos szemléletére, motivációira, és arra, hogyan értelmezik és próbálják elérni a helyi szinten értelmezett sikert.

Összegzőként kijelenthető, hogy a hasonló településhálózati jellegzetességekkel rendelkező téregységek (a vizsgált aprófalvas, határmenti járások) Magyarországon rendkívüli mértékben támaszkodnak a települési vezetőikre, így a népességmegtartásra képes (gazdaságilag prosperáló, erős társadalmi kohéziót felmutató, jó infrastrukturális és természeti adottságokkal rendelkező) település tekinthető sikeresnek. A sikeresség eredményesség is egyben, amely a népességmegtartást elősegítő fejlesztési elképzelésekben valósul meg.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A szerzők az alábbi projekthez kötődően végezték a kutatómunkát: A 146411 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a K-23 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

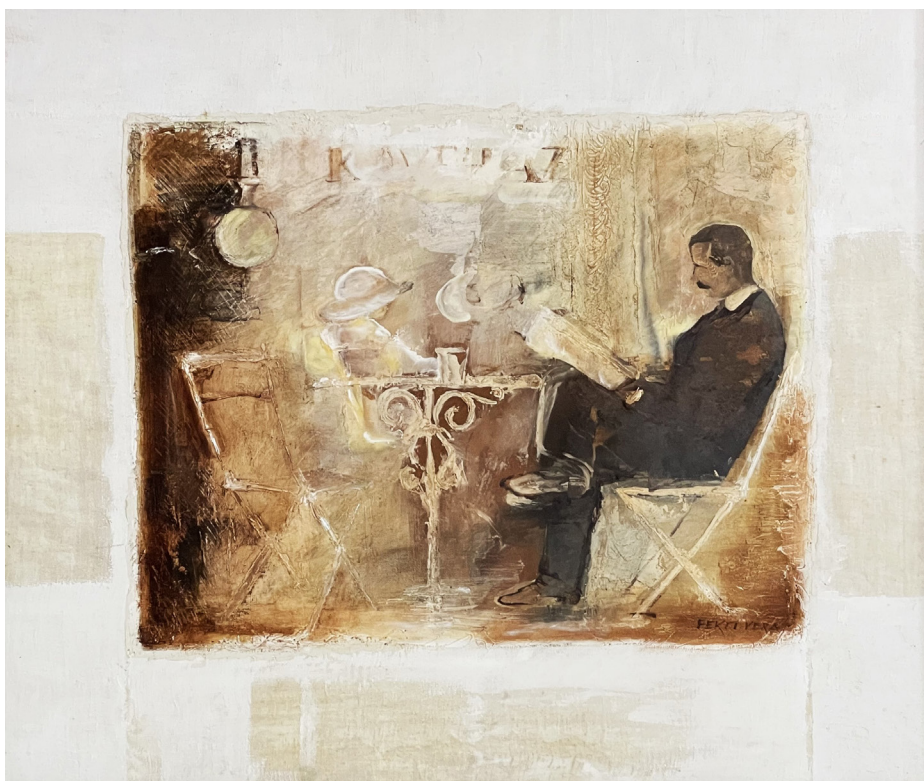
JEGYZET

- 1 A GDPR betartása és a települések könnyű beazonosíthatósága miatt a tanulmányban a két vizsgált járást és településeit nem nevezzük meg, a polgármesterek véleményét így az anonimitás biztosítása mellett tudjuk publikálni.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bajmócy Péter – Balogh András: *Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai*, Földrajzi Értesítő, 2002/3-4, 385–405.
- Barabási Albert-László: *A képlet, A siker egyetemes törvényei*, Libri, Budapest, 2018.
- Bársony Sarolta – Horeczki Réka: *Lehet-e egy hátrányos helyzetű település sikeres?*, Falu Város Régió, 2018/1, 73–79.
- Beluszky Pál – Sikos T. Tamás: *Változó falvaink, A magyarországi falvak típusai a harmadik évezred kezdetén*, Tér és Társadalom, 2007/3, 1–29. <https://doi.org/10.17649/TET.21.3.1121>
- Beluszky Pál – Bajmócy Péter – Farkas Jenő Zsolt – †Csatári Bálint: *XI. Vidéki térségek*, in: Kocsis K. (főszerk.): Magyarország Nemzeti Atlasza: Társadalom, CSFK Földrajztudományi Intézet, 2021, 140–149. Elérhető: https://nemzeti-atlasz.hu/MNA/MNA_3_11.pdf (Letöltés ideje: 2025.05.07.)
- Bérczi Szabolcs: *Falufejlesztési stratégiák a települések sikerességének vizsgálatában*, PhD disszertáció, MATE, Gödöllő, 2022. <https://doi.org/10.54598/002190>.
- Bóhm Attila – Bódi Ferenc (szerk.): *Sikeres helyi társadalmak Magyarországon*, Budapest, Agroinform Kiadó, 2000.
- Családbarát Magyarország Központ Nonprofit Közhasznú Kft. Honlap: <https://csalad.hu/> (Megtekintés: 2025.05.07.)
- Enyedi György: *A falusi életkörülmények területi típusai Magyarországon*, Földrajzi Értesítő, 1977/1, 67–85.
- Enyedi György: *A sikeres város*, Tér és Társadalom, 1997/4, 1–7. <https://doi.org/10.17649/TET.11.4.446>
- Glatz Ferenc: *A vidéki Magyarország jövője Ezredforduló 1-2.*, 2005, 3–22. Elérhető: http://real.mtak.hu/35384/1/2005_Glatz_A_videki_Magyarorszag_jovoje_Vitaanyag_u.pdf (Letöltés ideje: 2025.05.08.)
- Horeczki Réka – Póla Péter: *Percepciók a sikerességről Baranya megyében*, Comitatus, 2022/242, 57–70. Elérhető: https://epa.oszk.hu/03900/03942/00029/pdf/EPA03942_comitatus_2022_243_057-070.pdf (Letöltés ideje: 2025.05.06.)
- Horváth Eszter (2014): *Kicsik között a legkisebbek – A törpefalvak sikerének kulcs tényezői*, Doktori értekezés, SZE RGDI, Győr Elérhető: https://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlap_elemei/fokozatszerzesi_anyagok/horvath_eszter_disszertacio.pdf (Letöltés ideje: 2025.05.07.)
- Jósza Attila – László László – Tózsza István: *Településtervezés és településfejlesztés, A Településtervezés és településfejlesztés című tantárgy egyetemi tankönyve*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018. Elérhető: <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/12583> (Letöltés ideje: 2025.05.06.)
- Kovács Imre: *A vidék az ezredfordulón, A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és birtalmi változásai*, Argumentum MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2012. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/12700/12727/12727.pdf> (Letöltés ideje: 2025.05.04.)
- Kovács Sándor Zsolt: *A tudatos településsé válás útja egy kistelepülés példáján*, Falu Város Régió, 2022/1, 9–15. Elérhető: <https://archiv2011-2022.regionalispolitika.kormany.hu/download/6/c4/82000/FVR2018%20-%20Online.pdf> (Letöltés ideje: 2025.05.07.)
- KSH (2024): *2022. évi népszámlálás adatai*. Elérhető: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/> (Letöltés ideje: 2025.05.04.)
- László Mária – Pap Norbert: *A terület- és településfejlesztés társadalompolitikai aspektusai*, Területfejlesztés és Innováció, 2007/1, 2–8.

- Lukács Gergely Sándor: *Sikeres vidék*, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2008.
- Magyarország Kormánya. Honlap: <https://kormany.hu/dokumentumtar/magyarorszag-falumegujitasi-dij> (Megtekintés: 2025.05.04.)
- Mezei Cecília: *Fejlesztési kényszerpályák*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
- Mezei Cecília: *A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása*, Tér és Társadalom, 2006/4, 85–96. <https://doi.org/10.17649/TET.20.4.1079>
- Miklóssy Endre: *Kemény Bertalan – egyországpítő élete, kora és cselekedetei 1928 és 2007 között*, 2008. Elérhető: https://epa.oszk.hu/02900/02952/00092/pdf/EPA02952_orsszagepito_2008_2_33-44.pdf (Letöltés ideje: 2025.05.02.)
- Pálné Kovács Ilona – Finta István – Brucker Balázs – Pénzár Árpád: *Tér hatalom nélkül, hatalom tér nélkül, A periférikus térségek kormányzása – empirikus tapasztalatok*, Tér és Társadalom, 2023/3, 119–147. <https://doi.org/10.17649/TET.37.3.3501>
- Pámer Zoltán – Finta István – Horeczki Réka – Pénzár Árpád – Dombi Péter: *Terrületfejlesztési források felhasználása Baranya megyében*, Tér és Társadalom, 2023/3, 98–118. <https://doi.org/10.17649/TET.37.3.3491>
- Ragadics Tamás: *Adalékok a kistérségi helyi közösség fogalmának értelmezéséhez*, Acta Sociologica: Pécsi Szociológiai Szemle, 2021/1, 103–116.
- Szörényiné Kukorelli Irén: *Változó vidék – sikeres vidék*, in: Glatz Ferencz (szerk.): *Párbeszéd a vidékért*, MTA Történettudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2010, 33–44.

•
Feketi Vera: Kávéházban

DARIDA ZSUZSA – BOLLA-MANSA EMESE MÁRIA

Veszélyezteteti-e a kiégés a köztisztviselőket?

Pilot-vizsgálat egy kistélepülési önkormányzat köztisztviselőinek körében

*Is Burnout a Threat to Municipal Civil Servants?**Pilot study among civil servants in a small municipality*

•

SZERZŐK:

DARIDA ZSUZSA, adjunktus, Pannon Egyetem, darida.zsuzsa@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0002-8528-7375

BOLLA-MANSA EMESE MÁRIA, hallgató, Pannon Egyetem

JEL kód: M12

Kulcsszavak: kiégés • közigazgatás • önkormányzat • alkalmazottak
• köztisztviselők

Absztrakt: Annak ellenére, hogy a kiégés mérésének fontosságát elismerik, a közigazgatás területén még viszonylag kevés figyelmet fordítanak a kiégés összetevőinek megértésére és értékelésére. Jellemzően az oktatás, az egészségügy és a szociális ellátás területén tevékenykedők kiégésének mérésével kapcsolatos eredményekkel találkozhatunk a szakirodalomban, az önkormányzatoknál dolgozó tisztségviselők kiégésének vizsgálata még jellemzően hiányos. Jelen tanulmány ezt a hiányosságot igyekszik pótolni. A szerzők pilot jellegű primer kutatást végeztek egy kelet-magyarországi kisváros önkormányzatának dolgozói körében a kiégés jelenségének vizsgálatára. A 95%-os kitöltési arányú kérdőív, 40 állítás segítségével átfogóan

vizsgálta a kiégés szakirodalomban megnevezett 8 nagy témakörét. A kutatás legfontosabb eredménye a vizsgált szervezetnél dolgozók kiégését leginkább meghatározó tényezők feltárása, valamint ezek közül az egyik tényezőnek részletes bemutatása.

AUTHORS:

ZSUZSA DARIDA, Senior Lecturer, University of Pannonia

EMESE MÁRIA BOLLA-MANSA, Student, University of Pannonia

JEL code: M12

Keywords: *burnout • public administration • local government • employees • civil servants*

Abstract: *Despite the recognition of the importance of measuring burnout, relatively little attention has been paid to understanding and assessing the components of burnout in public administration. Typically, results on the measurement of burnout in education, health and social care are found in the literature, while studies on burnout in local government are still typically scarce. This study aims to fill this gap. The authors carried out a pilot primary research study to investigate the phenomenon of burnout among the employees of a small municipality in Eastern Hungary. A questionnaire with a 95% completion rate, using 40 statements, comprehensively investigated the 8 major themes of burnout identified in the literature. The most important result of the research is the identification of the main determinants of employee burnout in the organisation under study and a detailed description of one of these factors.*

BEVEZETÉS

A XXI. században az emberi erőforrás vált a versenyképesség egyik kulcstényezőjévé, azonban a korra jellemző intenzív változások, a gyors technikai fejlődés, a mesterséges intelligencia térnyerése, és az utóbbi évek-évtizedek gazdasági és társadalmi szempontból is jelentős változásai óhatatlanul hatást gyakoroltak a különféle szervezetek számára munkakerőt jelentő személyek teljesítőképességére. A koronavírus-járvány során hozott óvintézkedések és az ukrán-orosz háború következtében kialakult gazdasági válság a korábbi éveknel nagyobb terhet rótt úgy a munkáltatókra, mint a munkavállalókra, így a túlterheltség és annak tünetei egyre erőteljesebben vannak jelen a munkaerőpiacon. Ezért van napjainkban különös jelentősége a kiégés-vizsgálatoknak.

A korábbi vizsgálatok feltárták, hogy számos olyan szakterület van, ahol a dolgozók nagyobb mértékben veszélyeztetettek. Hakanen és munkatársai szerint a pedagógusoknál a legmagasabb a kiégés szintje (Hakanen et al., 2006), azonban más olyan szakterületeken is magas a kiégés kockázata, ahol a munkavégzés az emberi kapcsolatokra épül (Balázs,

2020), mint például az egészségügyben vagy a szociális szolgáltatások területén (Brijová et al., 2022). Annak ellenére, hogy ez nem jelenik meg markánsan a szakirodalomban, mi – mivel a munkavégzés alapvetően a kapcsolatokra épül – a közigazgatást is a veszélyeztetett területek közé soroljuk.

Az egyes települési önkormányzatok tisztviselői körében nem csak amiatt magas a kiégés kockázata, mert ügyfélkapcsolatban állnak, hanem amiatt is, mert rendkívül hierarchikus és bürokratikus struktúrában kell dolgozzanak (Nunes – Lins, 2009). Az aktuális politikai helyzet függvényében a közszolgáltatásban dolgozók szembesülhetnek negatív társadalmi megítéléssel. A jogszabályok és szakpolitikák változása a kijelölt feladatok jellegének és tartalmának változását eredményezi (Lancman et al., 2007), és a gyors változások is megnehezítik a mindennapi munkavégzést. A korábban felsoroltakon kívül számos sajátos igény és kényszer nehezíti a mai közszolgálati dolgozók helyzetét (Caverley, 2005).

A tanulmány első részében a témához kapcsolódó fogalmakat mutatjuk be, majd a pilot jelleggel végzett kutatás módszertanát és annak legfontosabb eredményeit annak érdekében, hogy rávilágítsunk az általunk vizsgált intézményben dolgozó önkormányzati köztisztviselők körében tapasztalható kiégés legfőbb okaira, ezzel felhívjuk a döntéshozók figyelmét e téma terület további kutatásainak fontosságára.

Kiégés fogalmi meghatározása

Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, továbbiakban: WHO) definíciója szerint a kiégési szindróma krónikus munkahelyi stressz okozta jelenség, ami a következő tünetekkel jár: kimerültség vagy kimerültség érzése; megnövekedett mentális távolságtartás a munkától vagy negatív, esetleg cinikus érzések a munkával kapcsolatban; és csökkent szakmai termelékenység.

A kiégés szindróma definícióját megalkotó Freudenberger szerint a kiégés „krónikus emocionális megerhelések, stresszek nyomán fellépő fizikai, emocionális, mentális kimerülés, mely a reménytelenség és inkompetencia érzésével, célok és ideálok elvesztésével jár, s melyet a saját személyre, munkára, illetve másokra vonatkozó negatív attitűdök jellemeznek” (Freuderberg, 1974:159.). A kiégettség állapotát gyakran jellemzi a cinizmus, a távolságtartás és a túlterheltség érzése, amellyel az egyén képtelen megbirkózni (Bordás, 2010.)

A Lexikon der Psychologie szerint a kiégés: „depresszióhoz hasonló állapot, amely a krónikus fokozott igénybevétel következményeként és az önmagunkkal szemben támasztott túlzott elvárás folytán alakul ki, főleg a segítő foglalkozásokban; leggyakrabban tudattalan tendenciák (segítőszindróma), valamint az illető önmagától és az intézményektől való irreális elvárásainak talaján alakul ki” (Lexikon der Psychologie, 1995:53.).

Míg a korábban említett definíciók a személy irányából közelítik meg a fogalmat, addig Maslach és munkatársai (1996) komplex társadalmi kontextusba ágyazott jelenségnek tekintik a kiégést, amely a személy önmagához és másokhoz való hozzáállásához kapcsolódik. Szerintük a kiégés három dimenzióból áll:

1. emocionális, tehát érzelmi kimerülés;
2. deperszonalizáció, elszemélytelenedés;
3. csökkenő személyes hatékonyság, csökkenő teljesítmény érzése.

Magyarországon a témával kapcsolatos kutatások az 1990-es évektől kezdve gyarapodtak. 1991-ben Petróczi és munkatársai az élethelyzettel és anyagi helyzettel való elégedettségként írta le a jelenséget (Petróczi et al., 1999). Kulcsár (2002) az érzelmi kapacitás kimerüléseként definiálta a kiégést.

Az 1974-es Freudenberger-féle meghatározás óta számtalan szakértő definiálta újra és újra a kiégést, minden alkalommal egyre árnyaltabban. Antalka (2015) a tanári kiégéssel foglalkozó értekezésében az 1. táblázatban foglalta össze a kiégéssel kapcsolatos definíciókat és emelte ki azok lényegi elemeit.

1. táblázat: A kiégés fogalmának történeti alakulása és a hozzá tartozó kulcsfogalmak Antalka, 2015 munkájában

Table 1: The historical development of the concept of burnout and associated key terms Antalka, 2015

A burnout meghatározása			
Dátum	Név	Lényege	Kulcsszavak
1974	Freudenberger	Krónikus emocionális megterhelések következménye: fizikai, emocionális, mentális kimerülés	kimerülés
1980	Freudenberger – Richelson	Cél iránti elkötelezettség, életstílus vagy kapcsolat nem kívánt eredménye	elkötelezettség
1981	Kafry	Emberekért való intenzív erőfeszítés következtében való tartós emocionális terhelés	erőfeszítés, terhelés
1981	Maslach	Hármas tünetegyüttes: érzelmi kimerülés deperszonalizáció, elszemélytelenedés csökkent teljesítmény	eltávolodás
1991	Fekete	Inkompetencia	kompetencia
1994	Moreno	Szerepkudarcc	kudarcc
1996	Hézsér	Egyén és környezet korrelációs kölcsönhatására az egyén egy időben okozója és alanya a veszélyes állapotnak	egyén és környezet
1996	Knauder	A tanári attitűd következtében kialakuló rossz tanár–diák kapcsolat	attitűd
1998	Kulcsár	Transzperszonális élmények következtében empátiás-kapacitás kimerülése	empátia
1999	Petróczi	Elégedetlen anyagi helyzet, elégedetlen életvitel	elégedetlenség
2001	Ónody	Energiaforrás gyengülése– lemerülés (Nyelvtani forma értelmezése)	lemerülés

Forrás: Antalka, 2015:18–19.

Source: Antalka, 2015:18–19.

Antalka 2015-ös tanulmányában a fenti szerzők megfogalmazását az alábbiak szerint szintetizálta: a kiégés „olyan cél iránti elkötelezettség, életstílus vagy kapcsolat nem kívánt eredménye, mely hármas tünetegyüttesként jelentkezik (érzelmi kimerülés, depersonalizáció-elszemélytelenedés, illetve csökkent teljesítmény) szerepkudarchoz vezet, amely krónikus emocionális megterhelések következményeként fizikai, emocionális, mentális gyengülést, lemerülést, kimerülést eredményez” (Antalka, 2015:20.). Kutatásunk további részében a kiégés fogalmi meghatározásakor Antalka definícióját tekintjük irányadónak.

Kiégést kiváltó tényezők

A kiégést számos tényező befolyásolja, többek között az alábbiak:

- munkahelyi követelmények és elvárások aránytalan növekedése (Szabó – Jagodics, 2016),
- az irreálisan magas elvárások, és az ebből fakadó szellemi és/vagy fizikális túlterheltség (Gyarmati et al., 2020),
- krónikus fáradtság (a munkavállaló nem tud elegendő időt fordítani a feltöltődésre vagy a pihenésre) (Bokor, 2021),
- szakmai megbecsülés hiánya (Mihálka, 2022),
- redundánsan ismétlődő, egyhangú munkatevékenység (Potter, 2005),
- munka-magánélet egyensúlyának felbomlása (Mihálka, 2022),
- a szociális kapcsolatok háttérbe szorítása a munkája javára (Bokor, 2021),
- az alkalmazott feladataival és felelősségével kapcsolatos összeférhetetlen igényekből és elvárásokból fakadó szerepkonfliktus (Mitev et al., 2012:75.),
- a környezetre gyakorolt irányítás érzésének elvesztése (kontrollvesztés) (Aronson et al., 1983),
- stresszállapot, stresszorok és stresszreakciók jelenléte (Billédi, 2017),
- munkahelyi konfliktusok, szervezeti belüli nézeteltérések, interperszonális szinten a pontatlan vagy hiányos kommunikáció, a különböző sztereotípiák vagy az irigység (N. Kollár – Szabó, 2004).

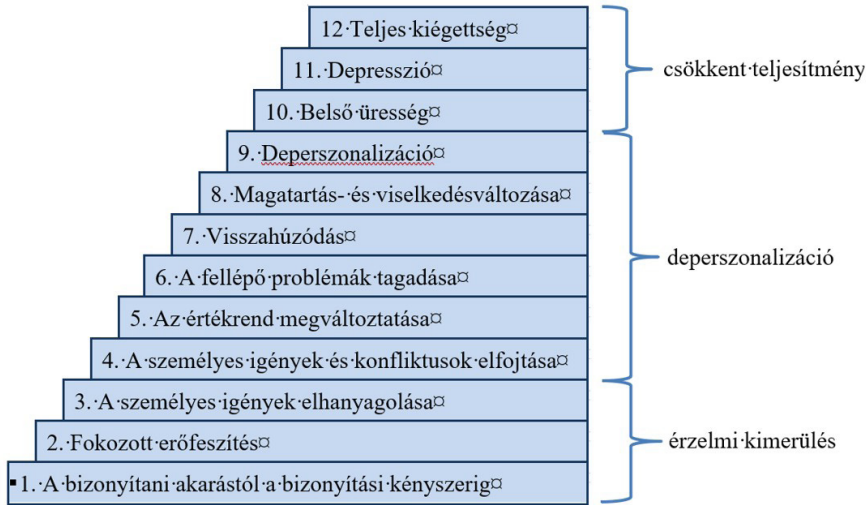
Megjegyzendő, hogy a kiégést befolyásoló tényezők nem hatnak mindenkire egyformán. Az egyéni megküzdési képesség (reziliencia) függvénye, hogy ki hogyan birkózik meg a nehézségekkel, és mely élethelyzetek vagy események azok, amelyek az egyéni jólét felborulásához, azaz az egyensúlyi állapotból való kibillenéshez vezetnek.

A kiégés fázisai

Ahogy a kiégés kialakulásához vezető tényezők hatása is egyénileg eltérő, úgy a kiégés szakaszaira is jellemző, hogy nem lehet általánosan, mindenkire érvényes folyamatleírást adni, mert a kiégés szakaszainak időbeli hossza, és azok intenzitása egyénenként eltérő lehet.

Hézszer (1996) a kiégést egy tizenkét lépcsőből álló folyamatként írja le (lásd 1. ábra), amelyben a szakaszok a kiégésben való előrehaladottság szintjét is jelzik.

1. ábra: A kiégés 12 lépcsőfoka
Figure 1: The 12 Stages of Burnout

Forrás: saját szerkesztés Hézser (1996) alapján.
Source: author's own visualisation based on Hézser (1996).

A Hézser-féle 12 lépcsős folyamat egyes elemei párhuzamba állíthatók a Maslach-féle hármas tünetegyüttesel. Kezdetben, az első három szinten még nagy az egyén lendülete, lelkesedése, gyakran viszi haza a munkahelyi problémáit, ezeket a személyes ügyei elé helyezi. A kiégés ebben a szakaszban nehezen felismerhető, hiszen nincs negatív hatása a viselkedésre vagy a teljesítményre. Azonban, ha ez az állapot tartóssá válik, érzelmi kimerüléshez vezet. A következő hat lépcsőfok már észrevehető változást hoz az egyén esetében. A kapcsolatok kerülése és a tökéletességre való törekvés jellemzi, amely már az egyén érdekét háttérbe szorítja. Ez visszahúzódást, elidegenedést, azaz deperszonalizációt eredményez. Az utolsó lépcsőfokokon a kiégés már nagyon előrehaladott állapotban van, a teljesítmény jelentősen csökken, vagy végső esetben (a teljes kiégettség állapotában) a munkavállaló munkavégzésre alkalmatlan állapotba is kerülhet.

Brodsky és Becker a burnout kialakulását öt fázisba sorolták – a Brodsky által felsorolt négy patológiás fázis mellett Becker a „realizmus” egészséges fázisát is a folyamat részének tekinti. A folyamat ezek alapján a következő szakaszokból áll: idealizmus, realizmus, stagnálás vagy kiábrándulás, frusztráció, apátia (Ónody, 2001).

A fentieket összefoglalva elmondható, hogy a kiégéshez vezető út egyfajta intenzív munkavégzéssel kezdődik, ami még nem tekinthető káros vagy kóros elváltozásnak. A kiégés akkor kezd problémává válni az egyén számára, amikor a munkavégzéshez kapcsolódó erőfeszítések túlzott mértékűvé válnak, és a munkával kapcsolatos terhek hatást gyakorolnak a szokásokra, vagy súlyosabb esetben a dolgozó értékrendjének megváltozásához vezetnek.

Korábban azt mondtuk, hogy a kiégés az egyén problémája, azonban megállapíthatjuk, hogy amennyiben a kiégettség előrehaladása eléri azt a mértéket, ami a dolgozói attitűd megváltozásával, vagy a teljesítmény csökkenésével jár, az egyéni probléma már a szervezet problémájává is válik, ezért a továbbiakban azt mutatjuk be, hogy a munkavállalónak a kiégés szindrómában való érintettsége milyen hatással lehet a munkáltató szervezetére.

A dolgozói kiégésnek a szervezetre gyakorolt hatása

Hézszer (1996) szerint a kiégéssel kapcsolatos változások pszichés, fiziológiai, magatartásbeli és szociális téren érinthetik az alkalmazottakat. A továbbiakban ezeknek a változásoknak az egyes megjelenési formáit, valamint azoknak a szervezetre gyakorolt hatásait mutatjuk be.

A kiégés felé való haladás egyik jele az érzelmi kimerültség, amelynek jellemző tünete, hogy az egyén elveszíti az empátiáját és pozitív érzéseit másokkal szemben. Ez megnyilvánulhat egyrészt a kollégákkal, másrészt az ügyfelekkel szembeni közönyösségben, illetve a társas kapcsolatokban való összeférhetetlenség érzésében. E változás befolyásolhatja a munkahelyi interakciók és az ügyfélkapcsolatok minőségét. A kiégett alkalmazottak ingerlékenységet, az empátia hiányát vagy csökkent reakciókészséget mutathatnak, ami károsíthatja az ügyfélkapcsolatokat és ezáltal ronthatja az adott szervezet hírnevét (Czeily – Dajnoki, 2021).

Az empatikus érzék elvesztése, a közönyössé, távolságtartóvá vagy akár cinikussá válás bűntudatot kelthet, ami elkerülő magatartáshoz, vagy visszahúzódáshoz vezethet. Amennyiben ezek a tünetek is észrevehetővé válnak, elszemélytelenedésről, azaz deperszonalizációról beszélünk. A deperszonalizáció az egyéni teljesítmény romlását eredményezi.

A teljesítmény akkor romlik, ha a tudást nem hasznosítják megfelelően, és ha a szabályok és előírások szigorú betartása prioritást élvez a rugalmas problémamegoldással szemben. A csökkenő teljesítmény a motiváció és a határozottság csökkenését eredményezi, amit a bizonytalanság és a határozatlanság vált fel. Ezen túlmenően mentális zavartság és romló memória is kialakulhat ennek következtében (Csernus, 2018), ami esetleg munkahelyi balesetekhez vezethet. Ha egy alkalmazott kiégése hibákhoz, konfliktusokhoz vagy munkahelyi balesetekhez vezet, az potenciálisan jogi felelősségnek vagy pernek teheti ki a vállalatot (Nádasdi, 2022). Nádasdi szerint amennyiben az egyén konkrét bizonyítékokkal tudja alátámasztani, hogy a munkaadó szervezet összefüggésbe hozható a dolgozó kiégettségével, aki emiatt egészségkárosodást szenvedett, az egyén vagyoni kára megtérítését követelheti a munkaadótól.

A kiégés együtt jár azzal is, hogy megváltozik a dolgozó változásra és fejlődésre való nyitottsága, ami az életének a munkán kívüli részére (azaz a privát szférára is) kiterjedhet. A bizonytalanság és a nem-megfelelőség érzése és az érdektelenség arra készítheti a munkavállalót, hogy felhagyjon hobbijával, szabadidős elfoglaltságaival. A szabadidős tevékenységek iránti közömbössé válás eredményeként az egyén elveszíti a rekreáció, a fizikai és szellemi feltöltődés és visszatöltődés lehetőségét. Szélsőséges esetben az alkalmatlanság érzése olyan mértéket ölthet, ami miatt a munkavállaló úgy érzi, hogy nem tudja tovább folytatni a tevékenységét az adott cégnél, vagy az adott munkakörben.

Maslach és munkatársai 2001-es tanulmányukban a kiégés és a fluktuáció közötti összefüggésről írtak. A magas fluktuáció árthat a vállalatnak, hiszen következménye lehet a hatékonyság csökkenése, megnövekedhet az elutasítási arány, illetve további terhek nehezednek a többi alkalmazottra és vezetőre (pl. megnövekedett munkafeladat a toborzás, kiválasztás és a betanító képzések területén,) valamint a betöltetlen álláshely feladatainak más dolgozókra való áthelyezése miatt megjelenhetnek egyéb költségek (pl. túlóra, helyettesítési díj stb.) is.

A túlzott mértékű fluktuáció a külső és belső munkáltatói márkát is negatívan befolyásolja. Sullivan szerint a vállalat jó hírneve növeli a nyitott pozíciókra jelentkezők számát és minőségét (Sullivan, 2004), a romló munkáltatói márká viszont éppen ezzel ellentétes hatást vált ki, így az esetlegesen nagy számban jelentkező dolgozói kiégettség következtében romló munkáltatói márká a szervezet munkaerőpiaci pozíciójának gyengüléséhez járulhat hozzá.

Ahogy tanulmányunk korábbi részében bemutattuk, a kiégés-szindróma kialakulása sohasem egyetlen kiváltó tényezőre vezethető vissza, hanem olyan hatások együttesére, melyeknek egy része a munkavállaló, más része a munkáltató tevékenységének következménye, és hatása is érinti úgy a munkáltató szervezet, mint a munkavállalót. 2024 évben végzett kutatásunkban egy kis létszámú települési önkormányzatnál átfogó módon vizsgáltuk a kiégés jelenségét, annak kiváltó okait és a dolgozói kiégettség előrehaladottságának mértékét. Jelen tanulmányban – visszautalva Petróczi és munkatársai megállapítására (1999), mely szerint a kiégés egyik lehetséges oka az anyagi helyzettel való elégedetlenség – a vizsgált szervezet dolgozói körében végzett vizsgálatunk eredményei közül a dolgozói kiégésre ható egyik tényezővel, nevezetesen az anyagi megbecsültség hiányával kapcsolatos eredményeinket mutatjuk be részletesen.

A vizsgálat célja

A rendszerváltás óta zajlanak a közszolgálatot érintő reformok, melyek több lépcsőben valósultak meg. A 2010. évi kormányváltás után döntés született Magyarország versenyképességének növelése érdekében „a közigazgatás szervezetrendszerét jelentősen átalakító intézkedések megtételének szükségességéről, az ésszerűség és hatékonyság elvének, továbbá a XXI. század elvárásainak megfelelően működő << Jó Állam >> kialakításáról” (Zongor, 2017:97).

„Magyarország Kormányának szándéka szerint 2011. a megújulás éve volt. Az átalakítások, a korszerűsítések alapvető állami rendszerek működését érintették, és a kormányzat a közigazgatás megújítását is célul tűzte ki. A tervek szerint a magyar közigazgatás korszerűsítése több lépcsőben történik; a végső cél, hogy a közigazgatás az ország versenyképességének motorjává váljon” (Barta, 2012:89–90.). Azonban ahhoz, hogy e célok megvalósulhassanak, szükség van egy jól működő köztisztviselői gárdára is.

Az elmúlt megközelítőleg másfél évtized számos további változást hozott a köztisztviselők életében. Több jogszabályi alapokon álló szervezeti átalakulás, a munkafeladatok át- és újrastrukturálása, a változó politikai környezet és az annak kapcsán kialakuló közhangulat változása olyan külső tényezők, melyek óhatatlanul hatást gyakorolnak a köztisztviselők

mindennapi munkavégzésére. A feljük irányuló elvárás ugyanakkor az, hogy a megváltozott körülmények között is egyenletesen jól teljesítsenek, munkájukat elkötelezetten és hivatástudattal végezzék, hozzájárulva a közigazgatás versenyképességének kialakításához és fenntartásához, valamint ennek részeként az ügyfelek elégedettségéhez.

A kis településeken, kis létszámú polgármesteri hivatalban dolgozó köztisztviselők munkáját számos további tényező nehezíti. Megemlíthető többek között a túlszabályozottságból fakadó irreálisnak tűnő elvárások (Gyarmati et al., 2020), az egymásnak olykor ellentmondó elvárásokból fakadó szerepkonfliktusok (Mitev et al., 2012), a fokozott munkateher miatt a munkaidőt meghaladóan is teljesítendő feladatok (Darida, 2020) és az elértéktelenedő reálbérek (a 2008. év óta változatlan központi illetményalap) okozta megélhetési nehézségek.

Jelen kutatás célja (pilot jelleggel) egy kis létszámú települési önkormányzat polgármesteri hivatalában dolgozó köztisztviselők kiégettségének vizsgálata. Kutatási kérdéseink:

1. A vizsgált hivatalban milyen jelek utalnak a kiégetésre?
2. Mely tényezők járulnak hozzá a vizsgált szervezet dolgozóinak kiégettségéhez?

Jelen tanulmány célja a vizsgálati eredmények alapján a feltárt tényezők közül a kiégettséghez egyik legjelentősebben hozzájáruló tényezővel (anyagi megbecsültség hiányával) kapcsolatos eredmények bemutatása.

Módszertan

Jelen tanulmányban bemutatott eredmények saját primer kutatásunkon alapulnak, kvantitatív, kérdőíves felmérést végeztünk, teljes mintavételre törekedve. A vizsgálat 2024. február-március hónapjaiban zajlott.

A célcsoport azon személyek köre, akik a kutatás időpontjában a Csorvási Polgármesteri Hivatalban (továbbiakban: Hivatal) aktív köztisztviselői jogviszonyban álltak. (Nem kerültek be a mintába azok a dolgozók, akik tartós távolléten voltak a kutatás időpontjában.)

A vizsgálatot pilot jelleggel végeztük, hogy az esetleges tanulságokat levonva a vizsgálati módszertant tovább finomítva nagy elemszámú mintán is elvégezhessük a kutatást.

A vizsgálat eszköze

Mivel kifejezetten a közigazgatás területén dolgozó tisztviselők számára kifejlesztett, a kiégetést vizsgáló kérdőívvel eddig még nem találkoztunk, ezért jelen vizsgálatban az Icons (forrás: icons.hu) Burn-out tesztjét használtuk, amely a tulajdonosok engedélyével került felhasználásra. A választás okai: az alap kérdéssort jelenleg is gyakorló HR szakemberek, coach-ok és a témában jártas szakemberek, tanácsadók állították össze. Ezen felül, hasonlóan a kiégetés mérésére leggyakrabban használt, Maslach-féle kiégetés teszt (Maslach Burnout Inventory – MBI; Maslach et al., 1996) jelen kérdőív is feltérképezi a munkahelyi helyzetekkel és a kiégetéssel kapcsolatos érzéseket, gondolatokat. A jelen tanulmányban korábban is említett kiégetés fázisok – mint pl. a fokozott erőfeszítések, deperszonalizáció, depresszió

– előrehaladottsága külön-külön is mérhető. A kérdéssor lehetővé teszi az eredmények összevetését egyénenként, ugyanakkor alkalmas arra is, hogy figyelmeztesse a kitöltőt a kiegészégek bekövetkeztének lehetséges veszélyeire, lehetőséget nyújtva az előrehaladott indikátorok kezelésére, esetenként szakember felkeresésére.

A teszt 40 állításból áll, amelyek 8 kategóriába sorolhatók, ezeknek a kategóriáknak a segítségével a kiegész 8 főbb fázisa (bizonyítási kényszer, fokozott erőfeszítés, viselkedés változás, deperszonalizáció, visszahúzódás, érzelmi kimerülés, megbecsülés hiányának az érzete, depresszió) mérhető. A kitöltő feladata, hogy egy 0-tól 5-ig terjedő, 6 fokú skálán (ahol a 0 az egyáltalán nem, az 5 pedig a teljes mértékben jellemző) értékelje, hogy az adott állítás mennyire jellemzi őt. Páros számú skálát használtunk, hogy a válaszadó kénytelen legyen dönteni valamelyik irányba.

Az eredeti kérdőív tartalmi része néhány ponton átalakításra került. Előzetes helyismeretünk alapján a Hivatal dolgozóira a szomatizáció kevésbé jellemző, így az erre irányuló kérdéseket az anyagi juttatások motivációval és teljesítménnyel való összefüggésére vonatkozó kérdésekre váltottuk.

Vizsgálati minta bemutatása

Teljes mintavételre törekedtünk, a dolgozók 95%-a töltötte ki a kérdőívünket, így a minta reprezentálja a vizsgált sokaságot (azaz a Hivatal köztisztviselői állományát).

A kérdőívet kitöltők 10,5%-a férfi, 89,5%-a nő, 15,8% vezető, 84,2% beosztott. A kitöltők életkorára és a közszolgálatban eltöltött évek számára vonatkozó kérdések kitöltését – reagálva arra az egyébként alaptalan, de markánsan jelen lévő dolgozói félelemre, hogy esetleg ezen adatok alapján beazonosíthatóvá válnak – opcionálissá tettük. A válaszadók nagy része nem adott választ ezekre a kérdésekre, ezért az adatokat dokumentumelemzés segítségével gyűjtöttük össze. Ennek alapján elmondható, hogy a hivatalban dolgozók közül 4 fő (20%) 30 év alatti, 2 fő (10%) 30–39 éves, 8 fő (40%) 40–49 éves, 5 fő (25%) 50–59 éves, 1 fő (5%) betöltötte a 60. életévét. A közszolgálati jogviszonyban töltött idővel kapcsolatban megállapítható, hogy 1 fő (5%) kevesebb mint egy év, 9 fő (45%) 1–5 év, 5 fő (25%) 5–10 év, 2 fő (10%) 10–15 év, 1 fő (5%) 15–20 év, 2 fő (10%) több mint 20 év közszolgálati jogviszonnyal rendelkezik.

Eredmények

A kérdőívben 8 kategóriára bontva összesen 40 kérdés szerepelt. A kérdésekre egyenként minimum 0, maximum 5 pontot adhattak a kitöltők, így az egyes vizsgált kategóriákban (minden kategória pontosan 5 kérdést tartalmazott) 0–25 pont volt elérhető (a 8 kategóriában együttesen 200). Minél magasabb pontszámot ért el egy adott kategóriában az egyén, annál nagyobb a kiegész-veszélyeztetettség vagy a kiegész-előrehaladottság az esetében. Ez sokszorozódik abban az esetben, ha az egyén több kategóriában is magas pontszámot ér el.

A 2. táblázatban a kiegész legfőbb komponenseit mutatjuk be, a dolgozói válaszokból számított értékkel kiegészítve.

2. táblázat: A dolgozói válaszok eredményeinek összefoglalása
Table 2: Summary of the Results from Employee Responses

	Túlzott erőfeszítések	Elvárásoknak való megfelelés kényszere	Magatartás- és viselkedésváltozás	Deperszonalizáció	Menekülés	Érzelmi kimerülés	Anyagi megbecsülés hiánya	Depresszió
átlag	14,84	10,63	10,32	13,11	11,58	7,63	13,16	7,53
módusz	20	10	8; 16	9; 13; 14	11	5	19; 20	0
medián	17	10	10	14	11	8	16	6

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own elaboration.

A 2. táblázat adataiból kiolvasható, hogy a túlzott erőfeszítések, az anyagi megbecsülés hiánya és a deperszonalizáció komponensek átlagon felüli eredményeket mutatnak, tehát ezen kategóriák nagyobb kiegészítő veszélyeztetettséget jelentenek a vizsgált szervezetben. A legjelentősebb hatást a túlzott erőfeszítések kategóriája váltja ki. Megállapítható továbbá az is, hogy a menekülés komponens eredménye átlagosnak mondható. Az elvárásoknak való megfelelés kényszere, a magatartás- és viselkedésváltozás, az érzelmi kimerülés, illetve a depresszió komponensek vizsgálata során pedig átlag alatti eredmény volt mérhető.

Figyelemre méltó, hogy két kategóriában a válaszok alapján leggyakrabban felvett érték a 19 és a 20 (túlzott erőfeszítések – 20; és anyagi megbecsültség hiánya – 19 és 20), és a válaszok értékeinek sorba rendezését követően kialakult középpérték is magasnak tekinthető (túlzott erőfeszítések – 17; és anyagi megbecsültség hiánya – 16), azaz a válaszadók többsége az állításokkal inkább egyetértett, azaz saját magára vonatkozóan jellemzőnek tekintette.

Mindkét területen érthető az elért eredmény. A túlzott erőfeszítések feltehetően azért szükségesek a feladatok ellátásához, mert a kisebb településeket kiszolgáló polgármesteri hivatalok esetében megfigyelhető, hogy több központilag meghatározott feladatkör van, mint ahány ügyintézőt foglalkoztat az adott önkormányzat. Ennek eredményeképpen több esetben a köztisztviselő nem csak saját munkakörét, hanem attól eltérő feladatokat is kénytelen ellátni, a munkafolyamatok gyakran összefonódnak, a felelősség és a kötelezettségek száma megnő. Az összetettebb feladatellátás miatt gyakoribbak a hibák, és magasabb a stressz kialakulása is az adott egyén esetében. A teljesség igénye nélkül, példaként említjük, hogy a Hivatalban 2 fő szociális ügyeket ellátó ügyintéző dolgozik, akik a szociális ellátásról

szóló jogszabályban meghatározott feladatokat, gyermekvédelmi igazgatással kapcsolatos teendőket, illetve a hagyatéki ügyintézésrel kapcsolatos feladatokat látják el. Egy nagyobb önkormányzatnál több különböző munkakört jelent (szociális ügyintéző, gyermekvédelmi ügyintéző, hagyatéki ügyintéző). Ebben az esetben az ügyintézők a saját szakterületüknek megfelelő munkát végeznek, csak szélesebb spektrumban. Azonban a Hivatalban az is előfordul, hogy egyes, a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (Mötv.) alapján kötelezően ellátandó feladatok olyan ügyintézőhöz kerülnek, akiknek a fő profilja más szakterületet érint. Példaként említhető, hogy a Hivatalban az anyakönyvvezető látja el a tűz- és munkavédelemmel kapcsolatos feladatokat is.

A korábban bemutatott eredmények alapján jelentős hatást gyakorol a dolgozókra az anyagi megbecsülés hiánya, ami szintén érthető okokon alapul.

Az illetményalapot a költségvetési törvény évente állapítja meg. Magyarország 2024. évi központi költségvetéséről rendelkező 2023. évi LV. törvény 62. § (1) bekezdése szerint az irányadó illetményalap 2024-ben 38 650 Ft. (Megjegyzendő, hogy a több bevétellel rendelkező önkormányzatok a központi illetményalapot saját költségvetésük terhére megemelték.) Azt feltételezzük, hogy az illetményalap kiegészítésével jellemzően a kis települések önkormányzatainál dolgozó, összetettebb feladatokat ellátó köztisztviselők esetében – anyagi erőforrások hiányában – nem élnek az önkormányzatok, azonban e feltételezésünk megalapozásához további vizsgálatokra lenne szükség.

Ezen a ponton szeretnénk megemlíteni, hogy a Kttv-t megelőzően a köztisztviselők jogállását szabályozó (már hatályon kívül helyezett) 1992. évi XXIII. törvény 43.§-ának (1) bekezdése szerint az illetményalap már 2008. évben is 38 650 forint volt, tehát az összege a vizsgálat idejéig változatlan maradt.

Ugyanakkor a kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) és a garantált bérminimum megállapításáról szóló 316/2005. (XII. 25.) Korm. rendelet 1.§ c.) pontja alapján a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállaló részére megállapított személyi alaphár kötelező legkisebb összege a teljes munkaidő teljesítése és havibér alkalmazása esetén 2008-ban 69 000 forint volt havonta. Ezzel szemben az ugyancsak a kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) és a garantált bérminimum megállapításáról szóló 508/2023. (XI. 20.) Korm. rendelet 2.§ (1) bekezdése szerint „a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállaló részére megállapított alaphár kötelező legkisebb összege (minimálbér) a teljes munkaidő teljesítése esetén 2023. december 1-jétől havibér alkalmazása esetén 266 800 forint” (ez az összeg érvényes a tanulmány készítése idején is).

A számokból látható, hogy míg a minimálbér az elmúlt mintegy másfél évtized során majdnem 4-szeresére emelkedett, addig a köztisztviselői illetményalap változatlan maradt. A számok tükrében elmondhatjuk, hogy a köztisztviselői illetmények reálértéke évről-évre csökkent. Különösen igaz ez koronavírus-járványt és az ukrán-orosz háború kitörését követő időszakra (áremelkedések, infláció). A fentiek tükrében érthető, hogy a vizsgált önkormányzatnál dolgozó köztisztviselők kiegészítéséhez egyik legjelentősebb mértékben hozzájáruló tényező az anyagi megbecsülés hiánya.

A továbbiakban az anyagi megbecsülés hiányával kapcsolatos kutatási eredményeinket mutatjuk be részletesen. Ezt a témakört a 3. táblázatban látható állítások segítségével vizsgáltuk. A táblázat az anyagi megbecsülés hiányával kapcsolatban adott válaszok pontszámait tartalmazza. Az alacsony elemszám miatt a vizsgálati minta összetettebb statisztikai

kai elemzések elvégzésére nem alkalmas, ezért elsősorban gyakoriságokat és sorrendiségeket vizsgáltunk.

3. táblázat: Köztisztviselői válaszok az anyagi megbecsüléssel kapcsolatos kérdésekre
Table 3: Civil Servants' Responses to Questions on Financial Recognition

	31. Úgy érzem, anyagilag nem vagyok kellően megbecsülve.	32. Zavar, ha egy hasonló beosztású munkatársam többet keres nálam.	33. Ha egy másik munkahely hasonló munkát kínálna több fizetésért, hezitálás nélkül váltanék.	34. Az anyagi juttatások jelentősen befolyásolják a munkamorálist.	35. Úgy érzem több fizetésért szívesen vállalnék plusz feladatokat is a munkakörömön belül.
1. kitöltő	3	4	4	4	4
2. kitöltő	1	1	2	2	2
3. kitöltő	3	5	3	5	5
4. kitöltő	3	5	4	4	5
5. kitöltő	2	2	3	2	2
6. kitöltő	4	2	4	4	2
7. kitöltő	5	5	5	5	0
8. kitöltő	5	2	5	5	3
9. kitöltő	1	3	2	1	0
10. kitöltő	3	0	2	0	1
11. kitöltő	5	0	4	5	5
12. kitöltő	2	0	1	1	1
13. kitöltő	4	4	4	4	4
14. kitöltő	4	5	4	1	2
15. kitöltő	5	5	2	4	3
16. kitöltő	0	0	0	0	0
17. kitöltő	1	1	1	1	1
18. kitöltő	5	0	4	3	2
19. kitöltő	2	0	1	0	0

Forrás: saját szerkesztés.

Source: own elaboration.

A táblázatban a pontszámok a válaszadók által megjelölt értékeket jelentik. A válaszadás során, ahogy korábban említettük, egy 6 fokú skálán adhatták meg, hogy az adott állítás milyen mértékben jellemző rájuk, 0–5 közötti értéket megjelölve, ahol a 0 az egyáltalán nem, az 5 pedig a teljes mértékben jellemző állítást jelentette. Az eredmények vizsgálatához az átlag, a módusz és a medián értékeket számoltuk ki.

4. táblázat: Az anyagi megbecsüléssel kapcsolatos dolgozói válaszok összesített eredményei
Table 4: Aggregated Results of Employee Responses on Financial Recognition

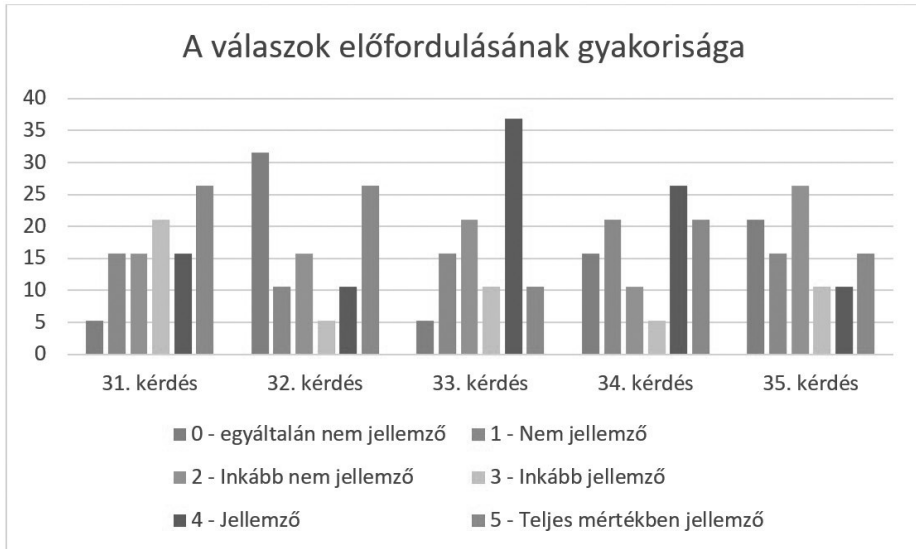
	31. Úgy érzem, anyagilag nem vagyok kellően megbecsülve.	32. Zavar, ha egy hasonló beosztású munkatársam többet keres nálam.	33. Ha egy másik munkahely hasonló munkát kínálna több fizetésért, hezitálás nélkül váltanék.	34. Az anyagi juttatások jelentősen befolyásolják a munkamorálist.	35. Úgy érzem több fizetésért szívesen vállalnék plusz feladatokat is a munkakörömön belül.
átlag	3,08	2,09	2,64	2,62	2,23
módusz	5	0	4	4	2
medián	3	2	3	3	2

*Forrás: saját szerkesztés.
Source: own elaboration.*

A 4. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a legalacsonyabb értékek a „Zavar, ha egy hasonló beosztású munkatársam többet keres nálam” és a „Úgy érzem, több fizetésért vállalnék plusz feladatokat” állítások esetén születtek.

Az eredmények, amennyiben az átlagokat vennénk figyelembe, arra utalhatnának, hogy a vizsgálatban résztvevő köztisztviselőket jellemzően nem zavarja, ha más többet keres náluk, és elégedettek a fizetésükkkel, ezért plusz pénzért sem vállalnának további feladatokat. Azonban az adatok részletesebb elemzése más üzenetet hordoz.

2. ábra: A válaszok előfordulásának gyakorisága
Figure 2: Frequency of Responses

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own visualization.

A fent említett két állítás közül a 32. sorszámú állításra (ti. zavar, ha a hasonló beosztású munkatársam többet keres) adott válaszok között, a leggyakrabban az „egyáltalán nem jellemző” fordult elő, válaszadók 31,6%-a jelölte meg ezt a lehetőséget. A válaszok értékeinek sorba rendezését követő középérték pedig 2, ami azt üzeni, hogy ezt az állítást a dolgozók inkább nem tekintik magukra nézve igaznak. Ugyanakkor a második leggyakrabban megjelölt válasz éppen a skála másik végén elhelyezkedő érték, a „teljes mértékben jellemző” – ezt a válaszadók 26,3%-a jelölte meg. Ezek szerint a Hivatalban a fizetések közötti aránytalan eltérések miatti bérfeszültség a dolgozók körülbelül felénél szélsőséges értékeket ér el (vagy egyáltalán nem jellemző, vagy teljes mértékben jellemző rájuk a 32. állítás), azaz a dolgozók közel egyharmada nem törődik mások illetményével, több mint egynegyedét viszont érzékenyen érinti, ha a hasonló munkakörben foglalkoztatott kollégája többet keres nála.

E kérdés elemzésekor megemlítendő a köztisztviselői bérezés azon sajátossága, hogy törvény az illetmény megállapításakor figyelembe veszi (a közszolgáltatban eltöltött idő mellett), a köztisztviselő szakirányú iskolai végzettségének fokát, és a felsőfokú végzettségű köztisztviselők illetményének kiszámításakor jóval magasabb szorzószámot alkalmaz, mint a középfokú végzettségűek esetében, aminek következtében jelentős különbségek adódhatnak az ugyanazon munkakört középfokú vagy a felsőfokú végzettséggel betöltő köztisztviselők illetménye között, és ez óhatatlanul bérfeszültséghez vezet. Feltételezhető, hogy azok a dolgozók, akik a „teljes mértékben jellemző rám” kategóriát választották, középfokú végzettséggel rendelkeznek. Megjegyezzük, hogy e feltételezés igazolásához további vizsgálatokra lenne szükség.

A másik állítás, melyben szintén alacsonynak nevezhető értékek születtek, a 35. számú, melynek segítségével azt vizsgáltuk, hogy több pénzért dolgozna-e többet a saját munkakörében az adott köztisztviselő. Ez esetben a módusz és a medián értékek is arra utalnak, hogy a dolgozók még több pénzért sem jellemző, hogy többet dolgoznának. Azzal együtt, hogy a leggyakrabban megjelenő válasz az „inkább nem jellemző”, a válaszadók többsége (63,2%-a) jelölte meg, hogy nem, inkább nem vagy egyáltalán nem jellemző, hogy további juttatásokért plusz munkát vállalna. A munkaterhekkal, az összetett és olykor több munkakört is érintő feladatokkal kapcsolatos korábbi megállapításunk alapján ezek a válaszok érthetőnek tűnnek.

Néhányan (15,79%) a „teljes mértékben jellemző” kategóriát választották azzal kapcsolatban, hogy vállalnának-e többletmunkát, ha több pénzt kereshetnének vele. Ez esetben azzal a feltételezéssel élünk, hogy elképzelhető, hogy a dolgozó olyan alacsony keresettel rendelkezik, ami nem, vagy csak szűkösen fedezi a mindennapi megélhetését, és ezért további terheket is vállalna annak érdekében, hogy többletbevételre tegyen szert. Mivel jelen kutatásban a dolgozók jövedelmére vonatkozó kérdést nem tettünk fel, ezt a feltételezésünket további vizsgálatokkal lehetne megerősíteni vagy cáfolni.

A 31. kérdés az anyagi megbecsültséggel volt kapcsolatos. Az eredmények alapján a módusz: 5, a medián 3, azaz a leggyakrabban felvett érték, hogy „jellemző rám” az anyagi megbecsültség hiánya, illetve a válaszadók nagyobb hányada érzi magára igaznak ezt az állítást. A válaszadók több mint egynegyede úgy érzi, hogy teljes mértékben jellemző rá, hogy anyagilag nincsen kellően megbecsülve, és mindössze egy válaszadó jelölte meg, hogy nem érzi az anyagi megbecsültség hiányát.

33-as és 34-es kérdések azt vizsgálták, hogy több pénzért váltana-e munkahelyet az adott tisztviselő, és azt, hogy az anyagi juttatások befolyásolják-e az egyéni munkamorálját. Mindkét esetben a leggyakrabban előforduló válasz a „jellemző”. (Módusz mindkét esetben 4, medián: 3). A vizsgált dolgozóknak valamivel több mint a fele választaná azt (kisebb vagy nagyobb mértékben), hogy munkahelyet vált, amennyiben magasabb fizetést ajánlanak neki, és szintén a dolgozók több mint a fele állította, hogy a munkamorálját a fizetése valamilyen mértékben befolyásolja. A munkahelyváltással kapcsolatban magas azon dolgozók aránya (36,84%), akik jellemzőnek tekintik saját magukra nézve, hogy magasabb fizetésért hezitálás nélkül munkahelyet váltanának.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a Hivatalban a kiégettség egyik jellemző oka az anyagi megbecsültség hiánya. Ahhoz, hogy a kutatás eredményei a közigazgatásban dolgozók egészére általánosíthatóvá váljanak, további vizsgálatokra van szükség.

Kutatás korlátai és jövőbeli kutatási irányok

Bár a mintavétel a teljeskörűsége törekedett, és a Hivatal dolgozóinak 95%-a kitöltötte a kérdőívet, a Hivatal létszámának alacsony volta miatt az eredmények nem általánosíthatók az önkormányzati közigazgatás területén dolgozó tisztviselők egészére. Ezért szükséges a vizsgálati minta elemszámának növelése, további köztisztviselők, és más méretű települési önkormányzatok dolgozóinak bevonásával. A további vizsgálatok során kötelezően kitöltendővé kell tenni a demográfiai adatokat, és a jogviszony hosszával, valamint a betöltött

munkakörrel vagy az ellátott feladatokkal kapcsolatos adatokat. Lehetséges jövőbeli kutatási irányként jelöljük ki a munka és magánélet összeegyeztetése nehézségeinek vizsgálatát, és annak a kiégéssel való kapcsolatának feltárását.

ÖSSZEFOGLALÁS

A profitorientált szférában már évtizedek óta fontos kérdés a munkaerő kiégésével kapcsolatban az okok feltárása és a probléma megelőzése, vagy adott esetben orvoslása. A jellemzően szolgáltatást nyújtó közszférában az oktatás, az egészségügy és a szociális szolgáltatások területén találkozhatunk a kiégés jelenségét vizsgáló kutatásokkal, az önkormányzati közigazgatás területén még hiányoznak ezek a vizsgálatok. Jelen tanulmányukban bemutattuk a kiégéssel kapcsolatos szakirodalomra alapuló primer kutatásunkat, és a kutatás során használt új eszközt, melynek segítségével, pilot jelleggel egy kis település polgármesteri hivatalának dolgozói körében kutatást végeztünk annak érdekében, hogy feltérképezzük a kiégés-szindróma megjelenését a köztisztviselők körében. Kutatási eredményeink szerint a két legfontosabb kiégést okozó tényező a dolgozói túlzott erőfeszítések, valamint az anyagi megbecsülés hiánya. E két tényező közül jelen tanulmányban az anyagi megbecsültség hiányával kapcsolatos eredményeket mutattuk be részletesen.

Vizsgálati módszerünk további alkalmazása, a vizsgálati minta növelése lehetővé teheti a közszolgáltatásban dolgozók kiégésének megelőzését szolgáló intézkedések kidolgozását és végrehajtását, valamint a kiégés előrehaladásának csökkentését vagy megállítását. A további adatok és információk alapul szolgálhatnak a probléma megoldását célzó jövőbeli központi intézkedések és stratégiák megfogalmazásához.

IRODALOMJEGYZÉK

- Antalka Ágota: *A tanári kiégés feltérképezése Kovászna megye középiskolai tanárainak körében*, Doktori értekezés, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2015. <https://doi.org/10.15476/elte.2015.024>
- Aronson, Elliot – Pines, Ayala M. – Kafry, Ditsa: *Ausgebrannt vom Überdruß zur Selbstentfaltung (Burnout From Tedium to Personal Growth)*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1983. ISBN 3608930566, 9783608930566
- Balázs László: *Az érzelmi intelligencia és a kiégés kapcsolatának vizsgálata oktatóknál, Az érzelmi-intelligencia-fejlesztés szerepe a szervezeti kultúra alakulásában*, Vezetéstudomány-Budapest Management Review, 2020/12, 85–101. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2020.12.07>
- Barta Zsuzsanna: *Az életpályamodell és a megújuló közszolgálati emberi erőforrás menedzsment összefüggései*, in: Poór J. – Karoliny M. – Bede Cs. – Takács S. (szerk.): *Átalakuló emberi erőforrás menedzsment*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2012.
- Billédi Katalin: *Kiégés prevenció és stresszkezelés az idősellátásban dolgozó szakembereknél*, Hallgatói tananyag, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság, Budapest, 2017.
- Bordás Andrea: *A kiégés-szindróma a külföldi és a hazai szakirodalomban*, Educatio, 2010/4, 666–672.
- Brijová, Eva – Mlynárová, Veronika – Mlynár, Peter – Birknerová, Zuzana – Uher, Ivan: *Classification of Determinants of Burnout Syndrome in Terms of Personality Traits of Public Administration Managers*, Social Sciences, 2022/11, 413. <https://doi.org/10.3390/socsci11090413>

- Caverley, Natasha: *Civil service resiliency and coping*, International Journal of Public Sector Management, 2005/18, 401–413. <https://doi.org/10.1108/09513550510608868>
- Czeily Tibor – Dajnok Krisztina: *Játékosítás, mint a HR új stratégiai eszköze*, Economica, 2021/1-2), 1–10. <https://doi.org/10.47282/economica/2021/12/1-2/9060>
- Csernus M.: *Burnout tréning és esetmegbeszélő csoport – szakmai továbbképzés*, Komáromi Nyomda és Kiadó Kft., Budapest, 2018.
- Darida Zsuzsa: *Közigazgatási képzések a fogyasztói vélemények tükrében*, Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola Repozitóriuma, Győr, 2020.
- Fekete Sándor: *Segítő foglalkozások kockázatai – helper szindróma és a burnout jelenség*, Psychiatria Hungarica, 1991/1, 17–29.
- Freudenberg, Herbert J.: *Staff Burn-out*, Journal of Social Issues, 1974/30, 159–165. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x>
- Freudenberg, Herbert J. – Richelson, Geraldine: *Burn-out: The high cost of high achievement*, Anchor Press, Garden City, 1980. ISBN: 0385156642
- Gyarmati Zoltán – Müller Anetta – Bíró Melinda: *A kiegészítő problémája a pedagógus pályán*, Gradus, 2020/3, 110–116. <https://doi.org/10.47833/2020.3.ART.006>
- Hakanen, Jari J. – Bakker, Arnold B. – Schaufeli, Wilmar B.: *Burnout and work engagement among teachers*, Journal of School Psychology, 2006/6, 495–513. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2005.11.001>
- Hézsér, Gábor: *Miért? Rendszerszemlélet és lelkipárhelyi gyakorlat*, Pasztorálpszichológiai tanulmányok, 1996, 79–99. Kálvin János Kiadó, Budapest ISBN: 9633006732
- Kafry, Ditsa – Arosón, Elliot: *Work–Psychological aspects, Burn out*, New York, 1981, 223–224.
- Knauder, Hannelore: *Burnout and Schulklima*, Erziehung und Unterricht, 1996/9, 682–688.
- Kulcsár Zsuzsanna: *Egészségpszichológia*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2002.
- Lancman, Selma – Sznelwar, Laerte Idal – Uchida, Seiji – Tuacek, Tatiana Amodeo: *O trabalho na rua e a exposição à violência no trabalho: Um estudo com agentes de trânsito (Street work and exposure to violence at work: a study with traffic agents)*, Interface, 2007/11, 79–92. <https://doi.org/10.1590/s1414-32832007000100008>
- Maslach, Christina – Jackson, S. E. – Leiter, Michael P.: *The Maslach Burnout Inventory*, Consulting Psychologists Press, Palo Alto, USA, 1996.
- Maslach, Christina – Schaufeli, Wilmar B. – Leiter, Michael P.: *Job Burnout*, Annual Review of Psychology, 2001/52, 397–422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- Mihálka, Mária: *A kiegészítő és a munka-család interferencia jellemzőinek és összefüggéseinek vizsgálata*, Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2022. <https://doi.org/10.14232/phd.10862>
- Mitev, Ariel – Dörnyei, Krisztina – Bauer, András: *A kiegészítő szindróma vizsgálata a magyarországi értékesítők körében*, Marketing & Menedzsment, 2012/3, 74.
- Moreno, Jonathan D.: *Psychodrama moral philosophy and ethics*, in: Holmes, Paul – Karp Marica – Watson Michael (eds.): *Psychodrama since Moreno: Innovations in theory and practice*, Routledge, London, 1994, 97–111.
- Nádasdi Réka: *A munkáltató felelőssége a munkahelyi stresszel összefüggésben keletkezett kárért*, Magyar Munkajog, 2022/2, 52–69.
- N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*, Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Nunes, Aline Vieira de Lima – Lins, Samuel Lincoln Bezerra: *Servidores Públicos Federais: Uma análise do prazer e sofrimento no trabalho (Federal public service agents: An analysis of pleasure and suffering at work)*, Revista de Psicologia Organizacional e do Trabalho, 2009/9, 51–67.
- Ónody Sarolta: *Kiegészítő tünetek (burnout szindróma) keletkezése és megoldási lehetőségei*, Új Pedagógiai Szemle, 2001/5, 80–85.
- Petrőczy Erzsébet – Fazekas Márta – Tombácz Zsuzsanna – Zimányi Mária: *A kiegészítő jelensége pedagógusoknál*, Magyar Pszichológiai Szemle, 1999/3, 411–429.
- Potter, Beverly A.: *Overcoming job burnout: How to renew enthusiasm for work*, Ronin Publishing, Oakland, USA, 2005.

- Sullivan, John: *Eight elements of a successful employment brand*, ER Daily, 2004/2, 501–517.
- Szabó Éva – Jagodics Balázs: *Erőforrások és követelmények: a tanári kiegésző munkahelyi tényezőinek komplex vizsgálata*, Iskolakultúra, 2016/11, 3–15. <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2016.11.3>
- Zongor Gábor: *Tudósítás a negyedszázados Comitatus jubileuma alkalmából szervezett tudományos konferenciáról*, Új Magyar Közigazgatás, 2017/1, 96–97.

JOGSZABÁLYOK

- 316/2005. (XII. 25.) Korm. rendelet a kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) és a garantált bérminimum megállapításáról.
- 508/2023. (XI. 20.) Korm. rendelet a kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) és a garantált bérminimum megállapításáról.
- 1992. évi XXIII. törvény a köztisztviselők jogállásáról.
- 2011. évi CXCV. törvény a közszolgálati tisztviselőkről.
- 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól.
- 2023. évi LV. törvény Magyarország 2024. évi központi költségvetéséről.

INTERNETES FORRÁSOK

- Bokor Ági: *“Nem csak a munkában, a feladataimban is ki lehet égni” – A kiegészről beszélgetünk Szigeti Rékával*, 2021. Elérhető: <https://pszichoforyou.hu/kieges-szigeti-reka/> (Letöltés ideje: 2022.10.08.)
- World Health Organization: *Burn-out an „occupational phenomenon”: International Classification of Diseases*. Elérhető: Burn-out an „occupational phenomenon”: International Classification of Diseases (who.int) (Letöltés ideje: 2024.05.31.)

•
Fekti Vera: Baross hajó

NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ – SZÁNTÓ BALÁZS – LÁSZLÓ
VERONIKA – CSIZMADIÁNÉ CZUPPON VIKTÓRIA

A közösségi tudomány projektjei az európai térben

Community science projects in the European space

SZERZŐK:

NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ, intézeti tanszékvezető egyetemi docens, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdasági Intézet, Nemzetközi Gazdaságtan Intézeti Tanszék, virag.ildiko@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-3957-5146

SZÁNTÓ BALÁZS, mesteroktató, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdasági Intézet, Nemzetközi Gazdaságtan Intézeti Tanszék, szanto.balazs@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0009-0007-1768-3150

LÁSZLÓ VERONIKA, kutatási segéd munkatárs, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Menedzsment Intézet, Innovációmenedzsment Intézeti Tanszék, laszlo.veronika@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0002-4314-6486

CSIZMADIÁNÉ CZUPPON VIKTÓRIA, tudományos főmunkatárs, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Menedzsment Intézet, Innovációmenedzsment Intézeti Tanszék, czuppon.viktoria@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0002-9512-5740

JEL kód: Q01, Q57, O35,

Kulcsszavak: közösségi tudomány • EU Citizen Science projektek

Absztrakt: Tanulmányunk központi témája a közösségi tudomány (citizen science) szerepe és jellemzői az európai térben. A kutatás célja, hogy feltárja, vajon milyen típusokba sorolhatók az EU-ban működő citizen science projektek és

hogyan járulnak hozzá ezek a fenntartható fejlődési célokhoz és a környezetvédelemhez. A téma relevanciáját az adja, hogy a fenntartható fejlődés és a környezeti kihívások kezelése az Európai Unió számára stratégiai kérdés, amelyben a polgárok bevonása új lehetőségeket teremt a tudomány és a társadalom kapcsolatának erősítésére. Módszertanunk két adatbázis feldolgozásán alapult: egyrészt az European Citizen Science platform 359 projektjének tartalomelemzésén, másrészt az Európai Bizottság megbízásából készült, 410 környezetvédelmi fókuszú projektet összegző leltár vizsgálatán. Eredményeink szerint a citizen science projektek széles spektrumon mozognak a helyi közösségi kezdeményezésektől a mesterséges intelligenciát alkalmazó globális programokig. A projektek többsége a biodiverzitás megőrzéséhez, a levegőminőség javításához és a környezeti tudatosság erősítéséhez járul hozzá. A tanulmány hasznos lehet a tudományos közösség, a döntéshozók és a civil társadalom számára egyaránt, mivel rávilágít arra, hogy a citizen science költséghatékony, innovatív és társadalmilag inkluzív eszközként támogathatja a fenntartható fejlődés előmozdítását.

AUTHORS:

ILDIKÓ VIRÁG NEUMANNÉ, Head of Department, Associate Professor, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Institute of Economics, Department of International Economics, virag.ildiko@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0003-3957-5146

BALÁZS SZÁNTÓ, Master Lecturer, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Institute of Economics, Department of International Economics, szanto.balazs@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0009-0007-1768-3150

VERONIKA LÁSZLÓ, Research Fellow, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Institute of Management, Department of Innovation management, laszlo.veronika@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0002-4314-6486

VIKTÓRIA CSIZMADIÁNE CZUPPON, Senior Research Fellow, University of Pannonia, Faculty of Business and Economics, Institute of Management, Department of Innovation management, czuppon.viktoria@gtk.uni-pannon.hu, ORCID: 0000-0002-9512-5740

JEL code: Q01, Q57, O35,

Keywords: citizen science • EU Citizen science projects

Abstract: *The central focus of our study is the role and characteristics of citizen science in the European context. The aim of the research is to explore into which categories citizen science projects operating in the EU can be classified and how these projects contribute to sustainab-*

le development goals and environmental protection. The relevance of the topic lies in the fact that sustainable development and addressing environmental challenges are strategic issues for the European Union, where citizen involvement creates new opportunities to strengthen the relationship between science and society. Our methodology was based on the analysis of two databases: first, the content analysis of 359 projects available on the European Citizen Science platform, and second, the examination of an inventory of 410 environment-focused projects compiled on behalf of the European Commission. Our results show that citizen science projects range widely from local community initiatives to global programs applying artificial intelligence. Most projects contribute to biodiversity conservation, air quality improvement, and the strengthening of environmental awareness. This study may be useful for the scientific community, policymakers, and civil society alike, as it highlights that citizen science can serve as a cost-effective, innovative, and socially inclusive tool to promote sustainable development.

BEVEZETÉS

A globális gazdasági növekedés egyre összetettebb kihívásokkal néz szembe a környezeti veszélyek és a kritikus erőforráshiány miatt. Az emberi társadalmak hosszú távú fennmaradása csak a természeti környezettel való harmonikus együttműködés révén valósítható meg. A fenntartható fejlődés elméletének megjelenésével világossá vált, hogy a gazdasági fejlődés nem csupán pénzügyi vagy termelési kérdés, hanem a környezet és a társadalom egyensúlyának biztosítását is magában foglalja.

A tudományt mint közincset értelmezzük és kezeljük. Tanulmányunk központi témája a közösségi tudomány (citizen science) európai térben betöltött szerepe és jellemzői, amely egy olyan kutatási forma, amelyben a polgárok aktívan részt vesznek a tudományos folyamatokban – adatgyűjtés, adatelemzés vagy akár a kutatási kérdések megfogalmazása révén. A citizen science (vagyis a közösségi tudomány) olyan innovációkat kutat, amelyek nemcsak tudományos kérdésekre adnak választ, hanem társadalmi és szakpolitikai problémákra is megoldást keresnek. Ez a megközelítés aktívan bevonja a lakosságot az adatgyűjtésbe és a kutatási folyamatokba, elősegítve a tudomány nyitottságát és elérhetőségét. A kutatók és a polgárok közös munkája révén pedig új ismeretek születnek, amelyek egyaránt gazdagítják a tudományos világot és a társadalmat. Ez a nézőpont az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet kap, hiszen egyszerre támogatja a tudomány demokratizálását, a társadalom bevonását, valamint a fenntarthatósági és környezetvédelmi célok elérését.

A téma relevanciáját az adja, hogy az EU számára a fenntartható fejlődés, a klímaváltozás elleni fellépés és a környezeti erőforrások megőrzése stratégiai kihívások. A hagyományos kutatói és intézményi megközelítések mellett a civil társadalom bevonása új eszközöket és szemléletet nyújt: költséghatékony adatgyűjtést, szélesebb társadalmi részvételt és nagyobb nyilvánosságot biztosít a tudomány számára. A citizen science projektek ezen felül hozzájárulhatnak a tudomány iránti bizalom növeléséhez és az állampolgári kompetenciák fejlődéséhez is. A közösségi tudományos projektek is a tudományos ismeretek megszerzésére összpontosítanak, de a nagyközönség aktívan részt vesz a tudományos kutatási feladatokban. Ez egyre inkább elterjedt gyakorlat, amelyben tudósok és állampolgárok közösen dolgoz-

nak, hogy új ismereteket hozzanak létre a tudomány és a társadalom számára. A közösségi tudomány elismertsége folyamatosan növekszik nemcsak a tudományos életben, hanem a politikában, az oktatásban és a szélesebb társadalomban is. Mindinkább önálló kutatási és alkalmazott területként jelenik meg, amely rendszerint olyan embereket is bevon a tudományos projektekbe, akik nem rendelkeznek tudományos háttérrel (Tulloch et al., 2013).

Módszertanunk két adatbázis feldolgozásán alapult. Egyrészt az European Citizen Science platformon elérhető 359 projekt tartalomelemzését végeztük el, másrészt feldolgoztuk az Európai Bizottság megbízásából készült, 410 környezetvédelmi fókuszú projektet tartalmazó leltárt.

A tanulmány felépítése a következő: a bevezetést követően röviden áttekintjük a citizen science szakirodalmát, majd részletesen bemutatjuk a vizsgált adatbázisok módszertani hátterét. Ezt követően elemezzük az európai közösségi tudományos projektek tipizálását, külön figyelemmel a környezetvédelmi fókuszú kezdeményezésekre. Végül összefoglaljuk eredményeinket, és javaslatokat fogalmazunk meg arra vonatkozóan, hogy a citizen science miként erősítheti a fenntarthatóságot támogató tudományos és társadalmi gyakorlatokat Európában.

A citizen science, avagy közösségi tudomány nemzetközileg elterjedt megközelítése szerint a társadalom aktív bevonását jelenti a kutatásokhoz szükséges adatok, információk gyűjtésébe, hozzájárulva a tudomány nyíltabbá és könnyebben hozzáférhetőbbé tételéhez.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Veeckman et al. (2017) különböző típusú civil tudományos projekteket vázol fel, mint például a közösségi kiszervezést (ahol az önkéntesek inkább csak eszközeiket adják, nem aktívan alakítják a kutatást, hanem inkább erőforrást biztosítanak a kutatók számára: adatokat gyűjtenek a kutatók által meghatározott módon (pl. fotók készítése, online kérdőív kitöltése), vagy számítógépük feldolgozási kapacitását ajánlják fel tudományos számításokhoz; részvételi tudományt (itt az önkéntesek adatokat gyűjtenek a kutatók, szervezők ellenőrzése alatt); együttműködési projektet (az önkéntesek részt vehetnek a projekt különböző szakaszaiban, például elemzésben, értelmezésben stb.); és a közösen létrehozott projektet (az önkéntesek a kutatókkal konzultálva fejlesztik ki a projektet).

Ez a megközelítés lehetőséget biztosít a közösségek számára, hogy aktívan részt vegyenek tudományos megfigyelésekben, és az eredményeket megosszák a kutatásért felelős tudósokkal. A civil tudományos programok – az önkéntesek és tudósok együttműködésének köszönhetően – jelentős hozzájárulást nyújtottak a tudomány, az oktatás és a társadalom fejlődéséhez. Világszerte egyre több állampolgár kap lehetőséget arra, hogy bekapcsolódjon különböző tudományos kutatásokba. Ez a részvétel többféle formát ölthet: az önkéntesek adatokat gyűjthetnek például fajmegfigyelések, környezeti mérések révén (Bonney et al., 2019), és közismerten olyan értékes adatállományokat állítanak elő, amelyeket egy kisebb kutatócsoport önmagában nem lenne képes elérni (Geoghegan et al., 2016).

Az Európai Közösségi Tudományos Egyesület (ECSA) és a civil tudomány tíz alapelve

Az Európai Közösségi Tudományos Egyesület (ECSA) megalapításának ötlete nagyrészt az Egyesült Királyságban működő Open Air Laboratories (OPAL) projektből eredt (Davies et al., 2011). A Big Lottery Fund UK más intézmények támogatásával azt tűzte ki célul, hogy a természet megismerését és népszerűsítését tudományos adatok gyűjtése révén elősegítsék. 2012-ben az ECSA hivatalosan is bejegyzésre került német jog szerint, mint egyesület, hét taggal, és a berlini Museum für Naturkunde adott otthont a szervezetnek. Az ECSA együttműködik a téma hazai érintettjeivel, támogatva tevékenységük láthatóvá tételét, az egyéni kezdeményezések hálózatba szervezését, valamint tréningek, tapasztalat-megosztó események szervezését az érdeklődők számára. Emellett a közösségi tudomány elterjesztésére és népszerűsítésére javaslatokat tesz a kutatási és innovációs szakpolitikák számára is. Célja, hogy nagyobb társadalmi hatást érjen el, és erősítse a tudomány iránti bizalmat a kollektív társadalmi képességek hatékonyabb kihasználásával.

2015 szeptemberében az Európai Citizen Science Association (ECSA) közzétette a Közösségi tudomány jó gyakorlatait megalapozó tíz alapelvét (Haklay et al., 2020):

1. A közösségi tudományos projektek lehetőséget adnak az állampolgároknak arra, hogy aktívan részt vegyenek olyan tudományos tevékenységekben, amelyek új ismereteket vagy tudományos megértést eredményeznek. Az állampolgárok különböző szerepeket tölthetnek be: hozzájárulhatnak adatokkal, együttműködhetnek, vezethetik a projekteket, vagy más fontos szerepet vállalhatnak.
2. A projektek valós tudományos eredményekkel szolgálnak. Például válaszokat adnak tudományos kérdésekre, vagy segítenek alapot adni természetvédelmi intézkedésekhez, gazdálkodási vagy környezetpolitikai döntésekhez.
3. A tudósok és az állampolgárok egyaránt előnyöket élveznek a részvételből. Az előnyök között említendő a kutatási eredmények publikálása, tanulási lehetőségek, a kutatás élvezete, a társadalmi hasznok és az elégedettség, amely a helyi, országos vagy nemzetközi problémák kutatásán keresztül elért politikai javulásból származik.
4. A közösségi tudomány résztvevői a projekt teljes folyamatában aktívan részt vehetnek, beleértve a kutatási kérdések és módszertan kialakítását, az adatgyűjtést, elemzést és az eredmények nyilvános kommunikálását.
5. A közösségi tudomány résztvevői visszajelzéseket kapnak a projekt során, például az általuk szolgáltatott adatok felhasználásáról, vagy a projekt kutatási, szakpolitikai és társadalmi hatásairól.

6. A közösségi tudomány a kutatómódszertani megközelítések közé tartozik, és mint minden kutatás, rendelkezik saját korlátokkal és elfogultságokkal, amelyeket figyelembe kell venni és megfelelően kezelni. Ez a tudományos módszertan magasabb szintű társadalmi részvételt és a tudomány demokratizálását teszi lehetővé.

7. A közösségi tudományos projektek adatai és metaadatai nyilvánosan elérhetőek, és ha lehetséges, a kutatási eredményeket ingyenesen hozzáférhetővé teszik. Az adatok megosztása a projekt során vagy annak befejeztével történhet, ha ezt nem akadályozzák adatvédelmi vagy személyes adatokkal kapcsolatos szabályok.

8. A közösségi tudományos projektek résztvevőit köszönetnyilvánítás illeti meg, amikor a projekt eredményeit közléstessik vagy tudományos publikációkban említik őket.

9. A közösségi tudomány értékelése a tudományos eredmények, az adatok minősége, a résztvevők tapasztalatai, valamint a társadalmi és szakpolitikai hatások figyelembevételével történik.

10. A közösségi tudományos projektek vezetői figyelembe veszik a jogi és kutatásetikai szempontokat, mint például a szerzői jogokat, a szellemi tulajdont, az adatmegosztást, a bizalmas adatkezelést és a projektek környezeti hatásait.

A fenntartható fejlődés szemléletének megjelenése a citizen science projektekben

A globalizáció korában a környezeti problémák már nem csupán helyi jelenségek, hanem a világgazdaság növekedésének komplex kérdésévé váltak (Holden et al., 2017). A kritikus erőforráshiány és a környezeti veszélyek hatására az emberek egyre inkább tudatosan kezdtek foglalkozni a gazdasági növekedés túlzott törekvéseinek negatív következményeivel. A fenntartható fejlődés fogalmának elterjedésével pedig egyre inkább világossá vált, hogy a gazdasági fejlődés nem csupán gazdasági jelenség, hanem a környezet és a társadalom harmonikus fejlődésének folyamata is.

A közösségi tudomány célja olyan innovatív megoldások keresése, amelyek nemcsak társadalmi és politikai kihívásokra, hanem tudományos kérdésekre is válaszokat adnak. A klímaváltozáshoz való alkalmazkodás a környezetvédelem mellett egyre fontosabb területé vált. A klímaváltozás súlyosbodó hatásai miatt kiemelt figyelmet kapott a közösségek ellenálló képességének növelése (Geldard, 2024). A közösségi tudományos projektek során a kutatókat és szakembereket arra ösztönzik, hogy összpontosítsanak az alábbi alkalmazkodási kihívásokra: a felkészültség javítása, az alkalmazkodási politikák közös kidolgozása és a katasztrófakockázat-csökkenési tervek megalkotása. Ha egy kutatásban nemcsak a „szakértők”, hanem lelkes amatőrök is részt vesznek, a közösség jobban érzékenyíthető a klímaváltozás kérdéseire (McKinley et al., 2017). A közösségi tudomány szerepe különösen fontos ebben az összefüggésben, mivel olyan kutatási gyakorlatot képvisel, amelyben minden egyén, szervezet és közösség megtalálhatja a helyét, és osztozhat a felelősségvállalásban.

A biológiai sokféleségen alapuló civil tudományos projektek gyorsan bővülnek, minden évben értékes adatállományokat hoznak létre, valamint lehetőséget teremtenek a nyilvánosság természetvédelmi projektekben való egyre intenzívebb részvételére. Ezek olyan kezdeményezések, amelyekben önkéntesek (akik lehetnek tudományosan képzettek vagy sem) dolgoznak együtt hivatásos tudósokkal az adatok közös gyűjtése és/vagy feldolgozása érdekében (Miller-Rushing et al., 2012; Bonney et al., 2016).

Ennek eredményeként a közösségi tudományos adatok mára a biológiai sokféleséggel kapcsolatos információk egyik legfontosabb forrásává váltak (Fritz et al., 2019). Ezeket széles körben használják a biodiverzitás változásának nyomon követésére (Forister et al., 2021), természetvédelmi intézkedések megalapozására (Sullivan et al., 2017), valamint az ökológiai folyamatok és fajpopulációk számszerűsítésére.

A közelmúltig a közösségi tudomány leginkább a természettudományok és helytörténet területén volt elterjedt. Az állampolgárok tudományos hozzájárulása gyakran nem kapott megfelelő figyelmet, mivel az önkéntesek ritkán szerepeltek (társ)szervezőként, és nem említették őket sem a kutatási módszerekben, sem az elismerésekben; munkájuk leginkább az általuk gyűjtött adatok formájában volt látható (Cooper et al., 2014). A közösségi tudomány számos tudományos tevékenységhez hozzájárul – értéket teremtve a személyes fejlődéstől és tanulástól kezdve egészen a társadalmi innovációkig és politikai hatásokig –, rengeteg tudományos és társadalmi lehetőséget kínálva Európa számára. A polgárok bevonása a tudományos munkába elősegíti az ő személyes fejlődésüket is. A közösségi tudósok csoportjai ugyanakkor egymástól is tanulhatnak, és az olyan hálózatok, mint például az Európai Közösségi Tudományos Egyesület (ECSA), létrehozásával közösen erősíthetik ezt a területet.

Európai Közösségi Tudományos Platform

Az EU-Citizen Science (ECS) projekt eredményeként, 2020-ban indult el az Európai Közösségi Tudományos Platform (EU-Citizen.Science), amely lehetőséget ad arra, hogy projektprofilokat, forrásokat, képzéseket, ötleteket, eseményeket és egyéb hasznos információkat osszanak meg, elősegítve ezzel a közösség összekapcsolódását és megerősödését.

Az Európai Közösségi Tudományos Platformot a közösség hozta létre és annak igényei szerint alakította. A platform bárki számára elérhető, és 12 nyelven kínál hozzáférést az információkhoz. 2023 végére a platform több mint 230 közösségi tudományos forrást és 70 képzési anyagot gyűjtött össze, amelyek célja, hogy segítse a közösségi tudomány gyakorlásának oktatását és fejlesztését. Ezen kívül 26 ingyenes online képzési modult kínál a közösségi tudomány különböző aspektusairól, például a kutatási tervezésről, módszertanról, elköteleződésről, valamint a kommunikációról, szabályozásról és etikáról. Az EU-Citizen.Science platform mára az európai közösségi tudományok tudásközpontjává vált, és több mint 300 projektprofilot tartalmaz.

Külön kiemeljük a magyar kezdeményezésként létrejött Szúnyogmonitor (Mosquito Monitor) programot mint a platformon megjelenő hazai jó gyakorlatot. Az éghajlatváltozás, az egyre intenzívebb turizmus és a kereskedelmi tevékenység következményeként számos egzotikus szúnyogfaj jelent meg a mérsékelt égövi területeken, komoly ökológiai és

gazdasági hatásokat okozva, miközben az emberi egészségre is veszélyt jelent a kórokozók terjesztése révén. Fontos megérteni, hogyan kerülnek be és terjednek el az inváziós fajok az adott országokban, ehhez pedig szoros és folyamatos megfigyelési programok szükségesek. A Szűnyogmonitor program keretében a civil lakosság is részt vesz a nem őshonos csípőszűnyogok hazai elterjedésének nyomon követésében.

A VIZSGÁLAT MÓDSZERTANI HÁTTERÉNEK ÁTTEKINTÉSE

Tanulmányunk célja, hogy az európai térben működő közösségi tudomány projektjeit, azok főbb jellemzőit, illetve típusait bemutassuk. Ennek érdekében két adatbázist vizsgáltunk meg, egyfelől az European Citizen Science platformot, másfelől az Európai Bizottság megbízásából készített, környezetvédelemre fókuszáló projektleltárat.

Első lépésként az European Citizen Science platformon¹ elérhető közösségi tudományos kezdeményezéseket tekintettük át. A platformon 359 projektet értünk el, melyek jellemzőit és céljait az oldalon elérhető leírásaik alapján dolgoztuk fel. Ez alapján határoztuk meg a projektek főbb típusait, figyelembe véve a szakirodalomban elérhető korábbi osztályozási gyakorlatot is. Az általunk felállított típusok bemutatása konkrét példákkal szemléltetve történik.

A vizsgálatunk során nyilvánvalóvá vált, hogy a közösségi tudományos kezdeményezések elsősorban a természeti környezethez kapcsolódnak, így célszerűnek láttuk az Európai Bizottság Joint Research Centre által közzétett, a környezetvédelemre fókuszáló projektleltár² adatbázisának feldolgozását is. A későbbiekben ismertetésre kerülő projektleltárban található, 410 működő projektet olyan ismérvek szerint vizsgáltuk meg, mint az alapításuk éve, a projektek egyes országokhoz való kötődése, földrajzi kiterjedtségük, főbb tématerületeik, kapcsolatuk az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljaival (SDG), illetve láthatóságuk a médiában.

A KÖZÖSSÉGI TUDOMÁNY PROJEKTEK TÍPIZÁLÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az irodalomban a közösségi tudomány többféle tipizálásával találkozhatunk. Haklay (2015) a citizen science tevékenységeit három fő dimenzió mentén rendszerezi: a földrajzi skála, a politikai terület és a részvétel formája szerint. A földrajzi szintválasztás (helyi, városi, regionális, országos és kontinentális) meghatározza, hogy mely szervezeti és kormányzati struktúrák vonatkoznak az adott projektre, míg a politikai területek (például környezetvédelem, agrárpolitika vagy várostervezés) az egyes projektek fókuszát jelölik. Emellett a részvétel formája mutatja meg, hogy a polgárok milyen típusú tevékenységek révén kapcsolódnak be a projektbe, például adatgyűjtés, terepi megfigyelés vagy online adatelemzés, így ez a keretrendszer segít a citizen science különböző aspektusainak átfogó értékelésében. Az Európai Unióban megvalósuló közösségi tudományi (citizen science) projektek eltérő megközelítéseket alkalmaznak, amelyek különböző tipizálási szempontok mentén rendszerezhetők. Az European Citizen Science platformon elérhető 359 projekt leírásának elemzése alapján határoztunk meg

lehetséges tipizálási kategóriákat. A projektek osztályozása több tényező figyelembevételével történhet, például a célcsoport, az állampolgárok bevonásának módja, a részvétel gyakorlati dimenziója és a tevékenységek technológiai intenzitása alapján.

Célcsoportok szerinti besorolás

A célcsoport szerinti besorolás alapján a projektek elsősorban helyi közösségeket, hobbi közösségeket, oktatási szereplőket (diákokat és tanárokat), valamint turistákat célozhatnak meg. A helyi közösségeken alapuló kezdeményezések jellemzően egy adott régió specifikus környezeti vagy társadalmi problémáira keresnek megoldást. Erre példa a Laboratorio Ciudadano de Salud Urbana projekt, amelyben a helyi lakosok levegő- és zajszennyezési adatokat gyűjtenek, elősegítve a fenntartható városi tervezést és az egészségügyi körülmények javítását. Hasonló célokat szolgál a 100&CIA for Vitoria-Gasteiz projekt, amely a városi biodiverzitás monitorozásában mozgósítja a helyi lakosságot.

A hobbi közösségek köré szerveződő projektek egy-egy specifikus érdeklődési körhöz kapcsolódnak, például madármegfigyelők vagy csillagászati amatőrök bevonásával. Az iSpot platform az amatőr és professzionális természetfigyelők közötti együttműködést támogatja, lehetővé téve a fajok azonosítását és a biológiai sokféleség nyomon követését. Hasonló célokat szolgál az Observers App, amely a tengeri élővilág – például bálnák, delfinek és fókák – megfigyelésére épül, és elsősorban hobbi búvárokat, illetve természetkedvelőket von be.

Az oktatásra épülő projektek célja a tudományos gondolkodás fejlesztése és a környezeti nevelés elősegítése. Az oktatási célú közösségi tudományos kezdeményezéseknek gyakran közös vonása a közös alkotás (co-creation), amik erősítik a résztvevők elköteleződését és a tudományos folyamatok iránti tulajdonosi szemléletet (Bonney et al., 2016; Hidalgo et al., 2021). A Vigie-Nature École projekt keretében például diákok különböző élőlényeket – rovarokat, madarakat, növényeket – figyelnek meg, miközben tudományos kutatásokhoz is hozzájárulnak. A program beépül az iskolai tantervbe, ezáltal segítve a környezeti oktatás hatékonyságát.

A turisták bevonására épülő projektek elsősorban természeti vagy kulturális értékek dokumentálására összpontosítanak, amiket egészen más szemmel láthatnak a turisták, mint a helyi emberek. A Hush City projekt célja például a városi csendes zónák feltérképezése turisták és helyi lakosok bevonásával, amely hozzájárulhat a fenntartható várostervezéshez. A BeaverMap kezdeményezés pedig a hódpopulációk és azok ökológiai hatásainak dokumentálásával ökoturisták és természetjárók részvételére épít.

Az állampolgárok bevonásának módja

A citizen science projektek az állampolgárok bevonásának módja szerint adatgyűjtésre, adatelemzésre vagy közös értéktéremtésre épülhetnek. Bonney et al. (2016) és Pocock et al. (2017) szerint az ilyen projektek leggyakrabban az adatgyűjtésbe vonják be a résztvevőket, akik fényképek, minták vagy kérdőívek segítségével szolgáltatnak információt. Ebbe a kate-

góriába tartozik például a Flora Incognita projekt, amely mesterséges intelligencián alapuló növényfelismerést alkalmaz a biodiverzitás dokumentálására, illetve az OpenLitterMap, amely a műanyagszennyezés nyílt platformon történő monitorozását teszi lehetővé.

Az adatelemzési projektekből a résztvevők már meglévő adatok feldolgozásában vállalnak szerepet, többek között képfelismerési vagy validálási feladatok elvégzésével. Erre példa a Historical Database Suriname Curaçao, amelyben önkéntesek történelmi civil nyilvántartások digitalizálásában és átírásában segítkeznek. Hasonló kezdeményezés az Europeana Transcribe, amelyben a résztvevők történelmi dokumentumokat digitalizálnak és annotálnak.

A közös értékkeremtésre épülő projektek esetében a résztvevők nem csupán adatokat szolgáltatnak vagy elemeznek, hanem aktívan alakítják a kutatási folyamatot is, workshopokon és közösségi eseményeken való részvétellel. Ebbe a kategóriába tartozik az INCENTIVE projekt, amely európai egyetemeken hoz létre citizen science központokat általánosságban a közösségi kutatás előmozdítására, valamint a SISCODE program, amely helyi szereplők bevonásával dolgoz ki közpolitikákat és innovációs megoldásokat.

A részvétel gyakorlati dimenziója

A részvétel gyakorlati dimenziója szerint a citizen science projektek két nagy csoportra oszthatók: otthonról végezhető tevékenységekre és terepmunkát igénylő feladatokra. Az előbbi kategóriába tartoznak például az olyan online platformok, ahol a résztvevők adatelemzési vagy validálási feladatokat végezhetnek, illetve számítástechnikai kapacitás-megosztáson alapuló kezdeményezések. Erre példa a Proyecto COVID-PHYM, amely a Covid-19 gyógyszerkutatás számítógépes modellezését segíti, vagy a BOINC, amely az önkéntesek számítógépeinek kihasználatlan kapacitását tudományos számítások végzésére fordítja.

A terepmunkát igénylő projektek esetében különbséget tehetünk a lakóköznyezetben vagy azon kívül végzett adatgyűjtési tevékenységek, illetve a speciális mérőműszerek alkalmazását igénylő kezdeményezések között. Ezekre jó gyakorlat az InvaPlant projekt, amely az invazív növényfajok monitorozására épül, vagy az Algforskarsommar, amelyben az állampolgárok a Balti-tenger partvidékén végzett algagyűjtéssel támogatják a tudósok munkáját.

A technológiai intenzitás

A technológiai intenzitás szempontjából a citizen science projektek különböző szinteken helyezkedhetnek el. A legalacsonyabb technológiai igényű kezdeményezések hagyományos, minimális digitális eszköz igényeken alapulnak. Ide sorolható még az oktatási célú projektek jelentős része, valamint a történelmi források feldolgozását végző kezdeményezések, mint például az I demokratins namn, amely kézzel írt választójogi petíciók digitalizálását végzi.

A webalapú projektek egy közepes technológiai szintet képviselnek, mivel online platformok segítségével valósulnak meg. Ide tartozik az OSDG Community Platform, amely az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljaihoz kapcsolódó szövegek annotálását végzi közösségi részvétellel. A leggyakoribb technológiai intenzitású projektek mobil alkalmazásokon keresztül működnek, például a Mosquito Alert, amely egy globális közösségi tudományos kezdeményezés a szúnyogok megfigyelésére és térképezésére. A magasabb technológiai szintű projektek érzékelőket (szenzorok, egyéb műszerek) alkalmaznak. Az URwatair projektben például a városi levegőtisztaság és a csapadékelvezetés vizsgálatát végzik állampolgárok érzékelők segítségével.

A legfejlettebb technológiai kategóriát a mesterséges intelligencia (MI) alapú projektek képviselik, amelyekben a résztvevők MI-algoritmusok fejlesztésében, tréningelésében vagy validálásában vállalhatnak szerepet. Erre példa a Flora Incognita, amely egy mesterséges intelligencián alapuló növényfelismerési alkalmazás, célja a biodiverzitás dokumentálása. Az ilyen projektek gyakran kombinálják a gépi tanulási algoritmusokat a közösségi részvétellel, lehetővé téve az MI modellek folyamatos fejlesztését és finomhangolását. Curtis (2015) szerint az online platformok és játékok egyre népszerűbbé válnak a közösségi tudomány projektek körében, mivel a szellemi kihívás és a közösségi interakció révén ösztönzik a részvételt. Az ilyen típusú kezdeményezések sikerességében meghatározó tényező a tudományos kutatásokhoz való hozzájárulás motivációja, valamint a résztvevők érdeklődése a tudományos folyamatok iránt.

A KÖRNYEZETVÉDELEMRE FÓKUSZÁLÓ CITIZEN SCIENCE PROJEKTEK EURÓPAI LETÁRA

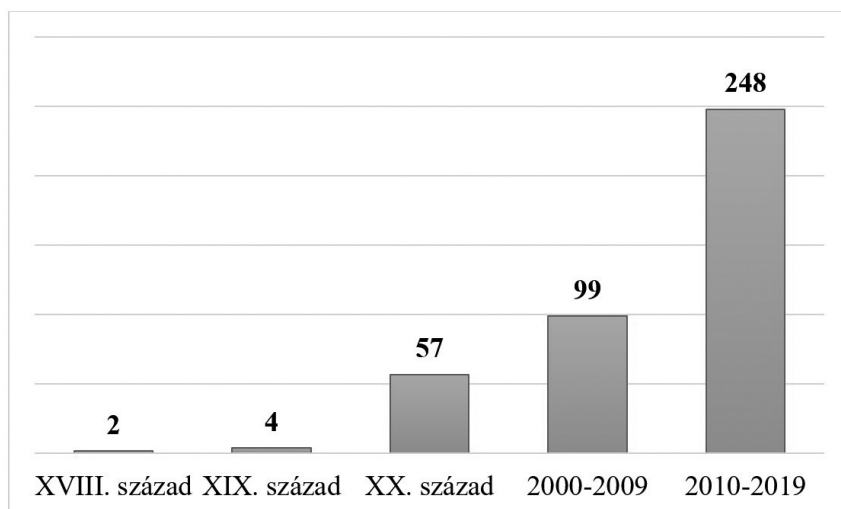
Az Európai Bizottság megbízásából készült el a környezetvédelemre fókuszáló citizen science projektek leltára, melynek fő célkitűzése az Európai Unió környezetvédelmi szakpolitikájának támogatása volt. Hiszen az európai polgárok e projektek révén olyan adatokat állítanak elő, amelyek hatással lehetnek a szakpolitikai döntéshozatalra is. Maga a nyilvánartatás összeállítása három európai szervezet, a Bio Innovation Service (francia), a Fundación Ibercivis (spanyol) és a The Natural History Museum (brit) közös kutatómunkájának köszönhető.³ A leltár készítésekor megvizsgálták azt is, hogy az egyes projektek miként járulnak hozzá az ENSZ Közgyűlése által meghatározott 17 fenntartható fejlődési cél (SDG) teljesítéséhez.⁴ A kutatás eredményeként olyan ajánlások megfogalmazására is sor került, melyek a citizen science aktivitás intenzitását hivatottak fokozni az EU-ban.

A 2018-ban publikált kezdeti leltár folyamatos bővítése biztosított volt, így a legújabb, 2022. évben módosított gyűjtemény⁵ 515 olyan kezdeményezést tartalmaz, melyeknek köszönhetően önkéntes polgárok szolgálgják, illetve szolgálták a környezetvédelemhez kapcsolódó tudományos kutatásokat. A projektek mintegy ötöde már nem mutatott aktivitást. Így vizsgálatunk során a tevékenységüket 2022-ben aktívan ellátó, 410 citizen science projektre fókuszáltunk.

A leltárba került citizen science tevékenységek nem ritkán igen figyelemreméltó hagyományokkal rendelkeznek. Külön kiemelnénk az 1736 óta, az Egyesült Királyságban működő

dő Nature's Calendar programot, mint legelső, ma is működő kezdeményezést, melynek keretében az önkéntesek az éghajlatváltozás vadon élő állatokra gyakorolt hatásának vizsgálatát segítik.⁶ Ugyanakkor a citizen science programok népszerűsége az ezredfordulót követően ugrott meg. A számba vett projektek közel kétharmada 2010 és 2020 között indult (1. ábra).

1. ábra: A 2022-ben működő citizen science projektek száma az alapításuk ideje szerint
Figure 1: The number of citizen science projects operating in 2022 by their founding year

Forrás: European Commission, Joint Research Centre (JRC) adatbázisa, saját szerkesztés.
Source: based on European Commission, Joint Research Centre (JRC) database, own editing.

Globális szinten minden hetedik projekt volt nyitott a tudományos kutatásokban közreműködő állampolgárok számára. Azonban a citizen science akciók elsősorban országhatárokon belül működtek, sőt ezek harmada helyi települési, regionális kutatásokra fókuszált. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a helyi kezdeményezések online láthatósága jóval alacsonyabb, így azok alulreprezentáltak lehetnek a vizsgált adatbázisban.

Izgalmas kérdés, hogy vajon mely nemzetek a legaktívabbak. A 2. ábrán foglaltuk össze, hogy Európa egyes országai mennyi projektben érintettek. A projektek irányításának döntő többsége kizárólag egy országhoz kötődött, azonban minden hatodik konzorciumban valósult meg, azaz több nemzetből álló csapat működtette azokat. Szembetűnő, hogy a leltár összeállításában részt vevő szervezetek országainak állampolgárai, a működő projektek mintegy hattizedének menedzselésében vettek részt. A projektek harmada, szám szerint 140 volt köthető az Egyesült Királysághoz. A második legaktívabb nemzet a spanyoloké 63 projekttel, míg a harmadik helyen Franciaország osztozott Hollandiával (40-40 projekttel).

2. ábra: A citizen science projektek megoszlása az európai országok között, 2022
 Figure 2: The number of citizen science projects across European countries in 2022

Forrás: European Commission, Joint Research Centre (JRC) adatbázisa, saját szerkesztés.
 Source: based on European Commission, Joint Research Centre (JRC) database, own editing.

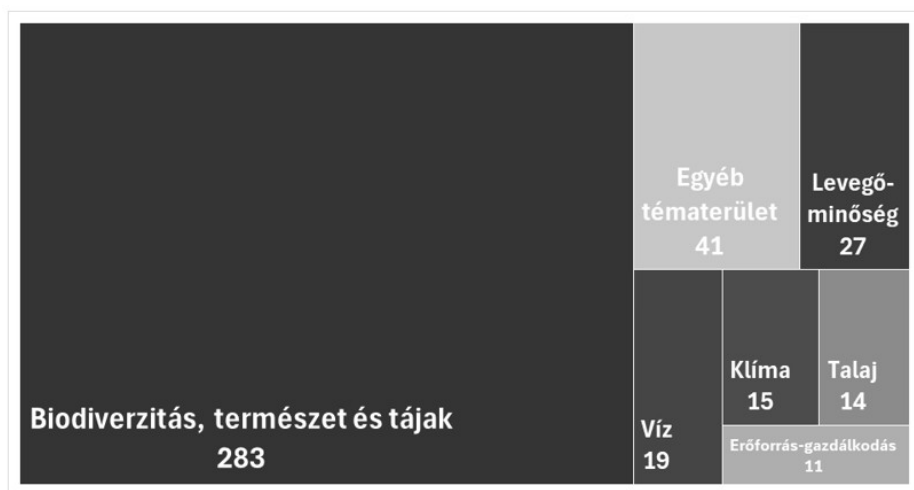
Magyarország hat működő citizen science tevékenységben volt aktív, azonban ezek mind más országgal közös projektek. Ebből arra következtetünk, hogy a hazai projektek nemzetközi térben kevésbé elérhetőek, mely mögött részben nyelvi korlátok sejthetők, azaz a magyar nyelven íródott tartalmak a külföldi kutatók számára kevésbé relevánsak.

2018-ban a leltárba felvett projektek egytizedénél megvizsgálták, hogy azok mekkora nyilvánosságot kaptak. A láthatóságot elsősorban a saját weboldalaik biztosították, ugyanakkor a hagyományos médiában való részvételük is segítette az általuk létrejövő tudás közvetítését, bár ez utóbbi kevésbé volt népszerű platform. A közösségi média, elsősorban a Twitter (X) és a Facebook is egyre intenzívebben alkalmazott kommunikációs eszköznek bizonyult. A projek-

tek nyolctizedének volt saját közösségi média felülete, azonban ezek jellemzően alacsony, akár 500 fő alatti követői számmal működtek (European Commission, 2018).

A 2022-ben működő 410, a polgári közösség erőforrásait hasznosító tudományos kutatás döntő többsége, megközelítőleg héttizede a természetben tapasztalt biodiverzitásra fókuszált (3. ábra). A levegőminőség vizsgálata volt a második legnépszerűbb terület. A kutatói várakozásokkal ellentétben ezek a projektek elsősorban nem a települési szintet célozták meg, sokkal inkább voltak jellemzőek körükben a globális, illetve makroregionális (akár egész Európát átszövő) kezdeményezések. A rangsorban harmadikként, a vizek minőségét a projektek alig öt százaléka vizsgálta.

3. ábra: A citizen science projektek főbb tématerületei, 2022
Figure 3: The main thematic areas of citizen science projects in 2022

Forrás: European Commission, Joint Research Centre (JRC) adatbázisa, saját szerkesztés.
Source: based on European Commission, Joint Research Centre (JRC) database, own editing.

A fenntartható fejlődés, az utóbbi évtizedben több válsággal is szembenéző Európában – akárcsak globálisan – 2020 óta megtorpanni látszik, holott az EU a világ egyik leggazdagabb és legkevésbé sebezhető térsége. A világjárványt megelőzően is túlzottan optimista vállalásnak tűnt, a 2015-ben elfogadott Fenntartható Fejlődési Célok (SDG) másfél évtizeden belüli elérése, azonban a 2020 óta jelentkező válságok teljes mértékben visszavetették az EU fenntartható fejlődés terén nyújtott teljesítményét (Lafortune et al., 2024). Ezt a jelenséget tapasztalva még inkább nőhet az önkéntesek fenntartható fejlődést támogató tudományos munkájának jelentősége.

A projektleltár összeállítói külön vizsgálták, hogy az egyes közösségi tudományos akciók milyen hatást gyakoroltak az ENSZ 17 Fenntartható Fejlődési Céljaira (SDG). Ha egy projekt megfogalmazott célkitűzése az adott SDG-vel összhangban áll, akkor feltételezhető, hogy direkt hatást gyakorol arra. Viszont, ha a polgárok tudományos tevékenységének

„mellékterméke” révén kapcsolódik az SDG-hez, akkor indirekt hatás áll fenn. A 2022. évi leltárban szereplő, működő közösségi tudományos projektek mindegyike érintette az SDG célokat, viszont eltérő mértékben. (1. táblázat) Szinte minden projekt legalább indirekt hatást gyakorolt a minőségi oktatás (SDG4), az ipar innováció és infrastruktúra (SDG9), valamint a béke, igazságosság és erős intézmények (SDG16) célokra. Direkt módon viszont a szárazföldi ökoszisztémák védelmére (SDG15) hatott messze a legtöbb működő projekt (arányuk 57% volt). Másrésről a nemek közötti egyenlőtlenségre (SDG5), illetve a szegénység megszüntetésére (SDG1) alig fókuszált közösségi tudományos akció.

1. táblázat: A működő citizen science projektek hatása az ENSZ Fenntartható Fejlődési (SDG) céljaira, 2022
 Table 1: The impact of active citizen science projects on the UN Sustainable Development Goals (SDGs) in 2022

ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok		Indirekt hatást	Direkt hatást	Hatást kifejtő projektek aránya az ösz- szes működő projekten belül (%)
		kifejtő projektek száma, (db)		
SDG4	Minőségi oktatás	337	72	99,8
SDG9	Ipar innováció és infrastruktúra	390	17	99,3
SDG16	Béke, igazság és erős intézmények	394	10	98,5
SDG13	Fellépés az éghajlatváltozás ellen	300	51	85,6
SDG3	Egészség és jólét	251	69	78,0
SDG15	Szárazföldi ökoszisztémák védelme	74	234	75,1
SDG17	Partnerség a célok eléréséért	178	40	53,2
SDG2	Az éhezés megszüntetése	155	20	42,7
SDG11	Fenntartható városok és közösségek	116	35	36,8
SDG14	Óceánok és tengerek védelme	42	78	29,3
SDG12	Felelős fogyasztás és termelés	36	24	14,6
SDG6	Tiszta víz és közegészségügy	29	24	12,9
SDG10	Egyenlőtlenségek csökkentése	32	10	10,2
SDG8	Tisztességes munka és gazdasági növekedés	30	7	9,0
SDG7	Megfizethető és tiszta energia	22	9	7,6
SDG1	A szegénység megszüntetése	7	4	2,7
SDG5	Nemek közötti egyenlőség	4	4	2,0

Forrás: European Commission, Joint Research Centre (JRC) adatbázisa, saját szerkesztés.
 Source: based on European Commission, Joint Research Centre (JRC) database, own editing.

KONKLÚZIÓ

Az európai térben működő közösségi tudományt szolgáló projektek főbb jellemzőinek bemutatását és azok tipizálását tűztük ki célul, melynek elérése érdekében áttekintettük a témához kapcsolódó nemzetközi szakirodalmat, tartalomelemzést végeztünk az European Citizen Science platform 359 projektje alapján, továbbá bemutattuk az Európai Bizottság megbízásából összeállított, a környezetvédelemre fókuszáló citizen science projektleltár főbb jellemzőit is.

Az Európai Unióban a közösségi tudományt szolgáló kezdeményezések eltérő megközelítéseket alkalmaznak, amelyeket célcsoportjuk, az állampolgárok bevonásának módja, a részvétel gyakorlati dimenziója és a technológiai intenzitás alapján rendszereztek. A projektek célzottan vonják be a helyi közösségeket, hobbi csoportokat, oktatási szereplőket és turistákat, miközben lehetőséget biztosítanak az adatgyűjtésben, adatelemzésben és közös értéktéremtésben való részvételre. A részvétel gyakorlati dimenziója és a technológiai eszközök alkalmazása széles skálán mozog, az egyszerű terepkutatástól a mesterséges intelligenciát alkalmazó projektekig. Ez a sokféleség és rugalmasság kulcsfontosságú abban, hogy a citizen science az EU-ban egyre jelentősebb eszközzé váljon a tudomány társadalmasításában és a közpolitikák formálásában.

A 2020-tól jelentkező válságok az Európai Unió fenntartható fejlődés terén nyújtott teljesítményét visszavetették, a világjárvány megjelenésével a legtöbb tagállam nem tudott érdemi előrelépést felmutatni a fenntartható fejlődésben. Úgy véljük, hogy ez a tendencia rámutat arra, hogy a hagyományos intézményi és politikai megoldások mellett egyre nagyobb szerepet kaphatnak az olyan alulról szerveződő kezdeményezések, mint a fenntarthatóság ügyét támogató citizen science projektek. Az önkéntesek tudományos munkája nemcsak a fenntarthatósági célok elérését segítheti elő, hanem hozzájárulhat a társadalmi tudatosság növeléséhez és a fenntarthatóságot támogató, kevésbé komplex, egyúttal hatékony és innovatív megoldások kidolgozásához is.

Másrésről az ukrajnai konfliktus következményeinek és a járműipari nehézségek árnyékában a GDP arányos K+F költségek terén az Európai Unió, egyúttal hazánk is minimális előrelépésre volt csupán képes az elmúlt évtizedben.⁷ A költséghatékony módon tömeges adatgyűjtést és feldolgozást biztosító tudományos kutatási eszközként a citizen science projektek kormányzati szinten történő felkarolása, támogatása logikus lépésnek tűnne. Sőt a szerényebb erőforrásokkal rendelkező egyetemi kutatási projektek esetében is megfontolásra ajánljuk e lehetőséget.

Az Európai Bizottság citizen science leltárába alacsony számú közép- és kelet-európai, így magyar projekt került felvételre. Megítélésünk szerint ennek egyik lehetséges oka a nyelvi akadályokban keresendő, hiszen a globális környezetben a nem angol nyelvű projektek kevésbé láthatóak. Megfontolandó az angol nyelvű kommunikáció fokozása a hazai projektek médiafelületein annak érdekében, hogy a magyar citizen science kezdeményezések szélesebb körben kapcsolódhassanak be a globális vérkeringésbe.

Hasznosnak vélnénk a későbbiekben megvizsgálni, illetve nemzetközi jó gyakorlatokkal szemléltetni, hogy milyen módon, feltételekkel építhetők be a citizen science projektek a hazai egyetemi kutatásokba, különösen a korlátozott forrásokkal rendelkező intézmények-

ben. A jövőbeni kutatásokban érdemes lenne részletesebben feltárni azt is, hogy a citizen science projektek milyen típusú szereplők (például felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek, civil szervezetek vagy önkormányzatok) kezdeményezésére jönnek létre, mivel ez befolyásolhatja a részvétel formáját, céljait és fenntarthatóságát is. Érdemes lenne legalább elméleti síkon felvázolni egy hazai ösztönző rendszer kialakítását, mely segíthetné az akadémiai és társadalmi szereplők közötti együttműködést.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

„A 2020-2.1.1-ED-2023-00247 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal által kibocsátott támogatói okirat alapján valósul meg.”

JEGYZETEK

- 1 European Citizen Science platformon elérhetőség: <https://eu-citizen.science/projects>
- 2 A projektleltár elérhetősége: <https://data.jrc.ec.europa.eu/dataset/jrc-citsci-10004>
- 3 Forrás: <https://ec-jrc.github.io/citsci-explorer/catalog/10001.html>
- 4 Forrás: <https://data.jrc.ec.europa.eu/dataset/jrc-citsci-10004>
- 5 A projektleltár adatbázisa: <https://ec-jrc.github.io/citsci-ontology/distribution/Inventory%20of%20environmental%20citizen%20science%20projects%203.0.zip>
- 6 Forrás: <https://naturescalendar.woodlandtrust.org.uk/>
- 7 Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-0/index.php?title=R%26D_expenditure

IRODALOMJEGYZÉK

- Aristeidou, Maria – Scanlon, Eileen – Sharples, Mike: *Profiles of engagement in online communities of citizen science participation*, *Computers in Human Behavior*, 2017/74, 246–256. <https://doi.org/10.1016/J.CHB.2017.04.044>.
- Arniani, Marta – Badii, Atta – Liddo, Anna De – Georgi, Silke – Passani, Antonella – Piccolo, Lara S.G. – Teli, Maurizio: *Collective awareness platforms for sustainability and social innovation: an introduction*. Elérhető: <http://booksprints-for-ict-research.eu/wp-content/uploads/2014/07/BS5-CAPS-FIN-003.pdf> (Letöltés ideje: 2025.01.23.)
- Biddle, Stuart J. H. – Ciacconini, Simone – Thomas, George – Vergeer, Ineke: *Physical activity and mental health in children and adolescents: an updated review of reviews and an analysis of causality*, *Psychology of Sport and Exercise*, 2019/42, 146–155. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2018.08.011>
- Bonney, Rick – Cooper, Caren – Dickinson, Janis L. – Kelling, Steve – Phillips, Tina – Rosenberg, Kenneth V. – Shirk, Lynn Jennifer: *Citizen science: a developing tool for expanding science knowledge and scientific literacy*, *Bioscience*, 2009/11, 977–984. <https://doi.org/10.1525/bio.2009.59.11.9>.
- Bonney, Rick – Phillips, Tina B. – Ballard, Heidi L. – Enck, Jody W.: *Can citizen science enhance public understanding of science?*, *Public Understanding of Science*, 2016/25, 2–16. <https://doi.org/10.1177/0963662515607406>.

- Cooper, Caren B. – Shirk, Jennifer – Zuckerberg, Benjamin: *The Invisible Prevalence of Citizen Science in Global Research: Migratory Birds and Climate Change*, PLoS ONE, 2014/9, e106508. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0106508>.
- Curtis, Vickie: *Motivation to Participate in an Online Citizen Science Game*, Science Communication, 2015/37, 723–746. <https://doi.org/10.1177/1075547015609322>.
- Davies, Lynn – Gosling, Liz – Bachariou, Christina – Franzen, Romy – Peter, Martin – Erdos, László: OPAL: *Open Air Laboratories – A Community-Based Environmental Research Programme*, Open Air Laboratories (OPAL) Network, Imperial College London, 2011.
- Drumm, Eamon – Fuller, Grayson – Kloke-Lesch, Adolf – Koundouri, Phoebe – Lafortune, Guillaume – Riccaboni, Angelo – Sachs, Jeffrey D.: *European Elections, Europe's Future and the SDGs: Europe Sustainable Development Report*, 2023/24, Paris: SDSN and SDSN Europe – Dublin: Dublin University Press, 2024. <https://doi.org/10.25546/104407>.
- European Commission, Directorate-General for Environment: *Citizen science for environmental policy: Development of an EU-wide inventory and analysis of selected practices*, Publications Office, 2018. <https://data.europa.eu/doi/10.2779/961304>
- European Commission, Joint Research Centre (JRC): *An inventory of citizen science activities for environmental policies*, European Commission, Joint Research Centre (JRC), 2018. [Dataset] PID: <http://data.europa.eu/89h/jrc-citsci-10004>
- Forister, Matt L. – Halsch, Christopher A. – Nice, Chris C. – Fordyce, James A. – Diltz, Thomas E. – Oliver, Jeffrey C.: *Fewer butterflies seen by community scientists across the warming and drying landscapes of the American West*, Science, 2021/371, 1042–1045. <https://doi.org/10.1126/science.abe5585>.
- Fritz, Steffen – See, Linda – Carlson, Tyler – Haklay, Mordechai (Muki) – Oliver, Jessie L. – Fraisl, Dilek – Mondardini, Rosy – Brocklehurst, Martin – Shanley, Lea A. – Schade, Sven – Wehn, Uta – Abrate, Tommaso – Anstee, Janet – Arnold, Stephan – Billot, Matthew – Campbell, Jillian – Espey, Jessica – Gold, Margaret – Hager, Gerid – He, Shan – Hepburn, Libby – Hsu, Angel – Long, Deborah – Masó, Joan – McCallum, Ian – Muniafu, Maina – Moorthy, Inian – Obersteiner, Michael – Parker, Alison J. – Weisspflug, Maike – West, Sarah: *Citizen science and the United Nations sustainable development goals*, Nature Sustainability, 2019/10, 922–930. <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0390-3>.
- Geldard, Rebeca: *This explorer and conservationist is training citizen scientists to save the planet*, World Economic Forum, 2024. Elérhető: <https://www.weforum.org/stories/2024/04/citizen-science-data-collection-training/>
- Geoghegan, Hilary – Dyke, Alison – Pateman, Rachel – West, Sarah: *Understanding Motivations for Citizen Science*, Final report on behalf of the UK Environmental Observation Framework (UKEOF), 2016.
- Groom, Quentin – Pernat, Nadja – Adriaens, Tim – de Groot, Maarten – Jelaska, Sven D. – Marčulyrienė, Diana: *Species interactions: next-level citizen science*, Ecography, 2021/12, 1781–1789. <https://doi.org/10.1111/ecog.05790>.
- Haklay, Muki: *Citizen science and policy: A European perspective*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2015.
- Haklay, Muki – Dörler, Daniel – Heigl, Florian – Manzoni, Marco – Hecker, Susanne – Vohland, Katrin: *What Is Citizen Science?, The Challenges of Definition*, in: Hecker, Susanne – Haklay, Muki – Bowser, Anne – Makuch, Zen – Vogel, Johannes – Bonn, Aletta (eds.): *The Science of Citizen Science*, Springer, Cham., 2020, 13–33. DOI: 10.1007/978-3-030-58278-4_2
- Hidalgo, Enric Senabre – Perelló, Josep – Becker, Frank – Bonhoure, Isabelle – Legris, Mart – Cigarini, Anna: *Participation and Co-creation in Citizen Science*, in: *The Science of Citizen Science*, 2021. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58278-4_11.
- Holden, Erling – Linnerud, Kristin – Banister, David: *The Imperatives of Sustainable Development*, Sustainable Development, 2017/3, 213–226.

- Lafortune, Guillaume – Fuller, Grayson – Kloke-Lesch, Adolf – Koundouri, Phoebe – Riccaboni, Angelo: *European Elections, Europe's Future and the SDGs: Europe Sustainable Development Report 2023/24*, Paris: SDSN and SDSN Europe; Dublin: Dublin University Press, 2024. <https://doi.org/10.25546/104407>
- Lave, Rebecca: *Neoliberalism and the Production of Environmental Knowledge*, Environment and Society, 2017/8, 19–38.
- McKinley, Duncan C. – Miller-Rushing, Abe J. – Ballard, Heidi L. – Bonney, Rick – Brown, Hutch – Cook-Patton, Susan C. – Evans, Daniel M. – French, Rebecca A. – Parrish, Julia K. – Phillips, Tina B. – Ryan, Sean F. – Shanley, Lea A. – Shirk, Jennifer L. – Stepenuch, Kristine F. – Weltzin, Jake F. – Wiggins, Andrea – Boyle, Owen D. – Briggs, Russel D. – Chapin, Stuart F. – Hewitt, David A. – Preuss, P. W. – Soukup, M. A.: *Citizen science can improve conservation science, natural resource management, and environmental protection*, Biological Conservation, 2017/208, 15–28. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.05.015>
- Miller-Rushing, Abraham – Primack, Richard – Bonney, Rick: *The history of public participation in ecological research*, Frontiers in Ecology and Environment, 2012/6, 285–290. <https://doi.org/10.1890/110278>
- Nigg, Carina – Schipperijn, Jasper – Hennig, Oliver – Petzold, M. Bruno – Rulf, Ellen – Meyer-Lindenberg, Andreas – Tost, Heike – Ebner-Priemer, Ulrich W. – Reichert, Markus: *Time to go green?*, Sports Psychiatry, 2022/3, 116–118. <https://doi.org/10.1024/2674-0052/a000018>
- Peter, Maria – Diekötter, Tim – Höffler, Tim – Kremer, Kerstin: *Biodiversity citizen science: outcomes for the participating citizens*, People and Nature, 2021/2, 294–311. <https://doi.org/10.1002/pan3.10193>
- Pocock, Michael J. O. – Tweddle, John C. – Savage, Joanna – Robinson, Lucy D. – Roy, Helen E.: *The diversity and evolution of ecological and environmental citizen science*, PLoS ONE, 2017/4, e0172579. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0172579>
- Powell, Maria C. – Colin, Mathilde: *Meaningful citizen engagement in science and technology: What would it really take?*, Science Communication, 2008/1, 126–136. <https://doi.org/10.1177/1075547008320520>
- Sullivan, Brian L. – Phillips, Tina – Dayer, Ashley A. – Wood, Christopher L. – Farnsworth, Andrew – Iliff, Marshall J.: *Using open access observational data for conservation action: A case study for birds*, Biological Conservation, 2017/208, 5–14. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.04.031>
- Tulloch, Ayesha I. T. – Possingham, Hugh P. – Joseph, Liana Nicole – Szabo, Judit K. – Martin, Tara G.: *Realising the full potential of citizen science monitoring programs*, Biological Conservation, 2013/165, 128–138.
- Veeckman, Carina – Temmerman, Laura: *Urban living labs and citizen science: From innovation and science towards policy impacts*, Sustainability, 2021/13, 526. <https://doi.org/10.3390/su13020526>
- Warburton, Darren E. R. – Bredin, Shannon S. D.: *Health benefits of physical activity*, Current Opinion in Cardiology, 2017/5, 541–556. <https://doi.org/10.1097/hco.0000000000000437>
- Williams, Craig R. – Burnell, Sophie M. – Rogers, Michelle – Flies, Emily J. – Baldock, Katherine L.: *Nature-based citizen science as a mechanism to improve human health in urban areas*, International Journal of Environmental Research and Public Health, 2022/1, 68. <https://doi.org/10.3390/ijer-ph19010068>

•
Fekti Vera: Járókelő

TÓTH ÁKOS

Önkormányzati apokalipszis: a XIII. kerület is nettó befizető lett¹

-másodközlés-

*Municipal apocalypse: District XIII also became
a net contributor*

-second announcement-

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

A magyar önkormányzati rendszer az immáron több mint másfél évtizede tartó centralizációs kormányzati időszak alatt egyre jobban elvesztette a fenntartható és a helyi közösségek számára megfelelő színvonalú közszolgáltatást nyújtó jellegét. Az önkormányzati kompetenciák sorozatos visszaszorítása, államosítása és korlátozása már elérte a korábban határozott önkormányzati szabadságot megelő nagyobb városokat, fővárosi kerületeket és a fővárost egyaránt.

Az önkormányzatok a hírekbe többnyire valamilyen jelentősebb botrány, vagy konfliktus kapcsán kerülnek a közérdeklődés reflektorfényébe. A 2000-ben indult Jelen című közéleti, politikai-, gazdaságpolitikai hetilap a kezdetektől tudatosan és átfogó jelleggel foglalkozik a magyarországi önkormányzatiság kérdéseivel.

A Jelen bookazine sorozat egyik kötete „Vár állott, most...Merre tovább, önkormányzatok?” a Comitatus szerkesztőbizottsága több tagjának – Pálné Kovács Ilona, Oláh Miklós, Szegvári Péter és Zongor Gábor – írását is tartalmazza.²

A kötet szerkesztője Tóth Ákos, a Jelen hetilap egyik alapítója a mai magyar önkormányzati rendszer egyik legjelentősebb ismerője és elemzője. A most közölt írásának rövidített változata ugyan megjelent a hetilap online kiadásában, viszont majdhogynem teljességgel mutatja be az önkormányzatok jogfosztásának folyamatát és területét. Egy olyan kordokumentum, amelynek megismertetése a szélesebb szakmai közvélemény számára indokoltta tette a folyóiratunkban való megjelenését.

•

SZERZŐ:

TÓTH ÁKOS, újságíró, a Jelen munkatársa

AUTHOR:

ÁKOS TÓTH, Journalist, Contributor to Jelen

Már nemcsak a Fővárosi Önkormányzat részesül abból a kétes dicsőségből, hogy az állam nettó befizetője lehet, hanem egy kerület is: a XIII. kerület ugyanis többet fizet vissza az államnak különböző jogcímenek, mint amennyit a feladatai ellátására kap.

Vitályos Eszter kormányzóvivő június elején arról beszélt a szolidaritási hozzájárulás kapcsán a szokásos kormányinfón: „van, aki folyamatosan sír és picsog az önkormányzati vezetők közül”. Mindennek az előzménye az, hogy a kormányzóvivő képviselői körzetének egyik meghatározó települése, Szentendre önkormányzata az adó csökkentését kérte.

– Szerintem mindent meg kell tenni az adott önkormányzatnak, hogy tudja a kiadásait csökkenteni. Először a saját házunk táján érdemes söprögetni, mielőtt megyünk aztán az államhoz, és folyamatosan azért sírunk, picsogunk, hogy éppen mire nem jut, meg hogyan nem jut – mondta a fideszes politikus, hozzátéve, „van, aki folyamatosan ezt csinálja, sajnos”.

Nos, nem feltétlenül lehet érteni, mit nevez a kormányzóvivő „picsogásnak”, az adóval sújtott Szentendre önkormányzata ugyanis nem tett mást, mint élt a felterjesztési jogával, vagyis az olyan eszközök egyikével, amelyet még nem vettek el az önkormányzatoktól, még ha a kormány jobbára nem is fogadja el a javaslataikat. Ezt kissé nehéz volna picsogásként értelmezni, hiszen akkor valójában valamennyi önkormányzat „picsog”, amely szóvá teszi az adó aránytalanságát és elosztásának finoman szólva is átláthatatlan voltát. Márpedig sok ilyen önkormányzat van, Cser-Palkovics András, Székesfehérvár polgármesterét például igazán nem lehet kormányellenességgel vádolni, mégis, ennek ellenére is, minden alkalmat megragad arra – ha kell, a Megyei Jogú Városok Szövetségének vezető személyiségeként is –, hogy szóvá tegye a szolidaritási hozzájárulással kapcsolatos kétélyeit.

– Sokszor kifejtettem nyilvánosan és zárt ajtók mögötti tárgyalásokon is az álláspontomat a szolidaritási hozzájárulás kapcsán. Röviden összefoglalva: az elve érthető, a mértékét és elosztásának módját vitatom, de örülök annak, hogy zajlanak egyeztetések a kormányzattal annak érdekében, hogy új, sikeresebb, hatékonyabb konstrukciót találjunk erre, szögezzet le a fehérvári polgármester.

Kérdés, mire jutnak ezeken az egyeztetéseken, ugyanis a kormány szembeötlő módszerességgel és komoly találékonysággal fosztja meg az önkormányzatokat anyagi forrásaiktól, amelynek három egyidejű oka is lehet: egyrészt ezzel növeli a kiszolgáltatottságukat, s kézből tudja „etetni” őket, vagyis az automatizmusokat felszámolja. Másrészt, az önkormányzatoktól elsíbolt pénzt e mostani, gazdaságilag és pénzügyileg înséges időkből saját céljaira tudja fordítani, végül, a nagyobb – és ebből következően jellemzően inkább ellenzéki – ön-

kormányzatoktól elvett pénz egy bizonyos hányadát újra tudja osztani a Fideszhez hű összetételű településeknek, bízva abban, hogy ez garantálja lojalitásukat a választások idején is.

Eddig legalább annak a látszata megvolt, hogy az önkormányzatok sanyargatása valamiféle magasabb rendű célt szolgál; a járvány elleni védekezés ürügyén például a parkolási díjakat megszüntették, és a gépjárműadó egy részét is elvonták tőlük, noha utóbbi esetén igencsak nehéz volna megmagyarázni, hogy ennek a jobbára az önkormányzati kezelésben lévő utak felújítására szánt összegnek tulajdonképpen mi köze volt valójában a Covid elleni küzdelemhez. Eközben épp az önkormányzatok voltak azok, amelyek a védekezést szervezték a hosszú időn át lebénult állam helyett, saját pénzükön. Vagy ott van például a már sokat emlegetett szolidaritási hozzájárulás, amelynek a célját senki az égegyadta világon nem vitatja: valóban, szükséges, hogy a gazdagabb települések hozzájáruljanak a kisebbek gyorsulásához, csak épp ennek a mértéke és az aránya vitatható, illetve teljesen átláthatatlan, hogy a kormány valóban erre a célra fordítja-e.

Most már azonban a látszat sem számít: egy, a 90 oldalas adócsomagban elrejtett, látszólag jelentéktelen mondattal milliárdos bevételkiesést okoztak az önkormányzatoknak. E módosító szerint a szerencsejáték-szervezők – nem a kaszinókról, amelyekre más adózási szabályok vonatkoznak, hanem a Szerencsejáték Zrt.-ről van szó – a jövőben nem a teljes árbevételük, hanem a nyereményekkel csökkentett összeg után fizetnének helyi iparűzési adót. Ez a főváros és több nagyváros számára további nagyon súlyos kiesést jelent: a Szerencsejáték Zrt. 2023-ban 1235 milliárd forint árbevételt és 24,4 milliárd forint iparűzési adót produkált, miközben 929,5 milliárdot fizetett ki nyereményként. Az új szabály szerint így az 1235 milliárd forint helyett csak 305,5 milliárd forint után kellene adóznia. Ezzel újabb, becslések szerint 19 milliárd forintnyi adót vesznek ki az önkormányzatok, ezen belül is a leginkább érintett Budapest és a kerületek zsebéből.

Ha a kaszinókra nem is vonatkozik a kedvezőbb adózás, az önmagában jogos kérdéseket vet fel, hogy vajon miért is kell az állami tulajdonban lévő Szerencsejáték Zrt.-nek kedvezőbb adózási feltételeket teremteni. Nos, a válasz nem túl bonyolult: az állami cégnek így még nagyobb lesz a profitja, amit más úton, de könnyen kivehet belőle a kormány, illetve ebből tud finanszírozni olyan kiemelt kormányhú támogatásokat, akik alkalmasak a szélesebb közvélemény ilyen irányú befolyásolására, mint amilyen például Bayer Zsolt vagy épp jó néhány könnyűzenész.

Ezt nehéz volna közcélként megfogalmazni, de úgy látszik, a kormány már a látszatra sem igazán ad.

Arról nem beszélve, hogy a kormány szisztematikusan vonta el az önkormányzatok jogosítványait, így például az építéshatósági jogköröket. És hogy az egyik legfőbb „tételt” is megemlítsük: nehéz önkormányzatiságról beszélni akkor, amikor az oktatás nem számít helyi közügynek.

Nézzük hát tételeken az önkormányzatok kifosztásának kormányzati stációit:

1. A lakóhelyen maradó személyi jövedelemadó (8%) 2013-tól megszűnt.
2. A gépjárműadó 60%-ának befizetése a központi költségvetésbe, 2013-tól.
3. A gépjárműadó 100%-át elvonták, 2020-tól.
4. A Covid alatt ingyenes parkolást vezettek be két alkalommal, ez 2020-ban történt.
5. A beszedett idegenforgalmi adó 1,5 forintnyi, később 1 forintnyi kiegészítése megszűnt, 2015-től.

6. A szociális pénzbeli segélyek központi támogatása 2015. március 1-től megszűnt.
7. A közterület-felügyelet által beszedett szabálysértési bírságokat központilag kell befizetni, 2018-tól.
8. A bentlakásos szociális intézményeket államosították, a normatív támogatásuk megszűnt, 2013. év végétől.
9. A közterület-felügyelet nem alkalmazhat távolléti közigazgatási helyszíni bírságot, 2023. szeptember 1-től.
10. A jegyzői hulladékgazdálkodási hatósági feladatkör megszűnt, az eljárásokat a Pest Megyei Kormányhivatal folytatja le, a bírság nem teljes egészében önkormányzati bevétel, 2021-től.
11. Adóemelési stopot vetettek ki a helyi adókra, a települési adók mértékének növelésére, továbbá az adókedvezmények, adómentességek szűkítésére, valamint új adónem bevezetésére vonatkozó tilalmat rendeltek el (építményadó és telekadó), 2021-2022-ben.
12. Az egészségügyi ellátásban a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő által finanszírozott szakdolgozók szolgálati elismerésére 2024-től nincs NEAK-támogatás.
13. Az iparüzési adótöbblet „lefölözése”, s befizetése a Területfejlesztési Alapba – ez az úgynevezett Versenyképes Járások program, amelynek keretében azok a települések, amelyek a bázisévhez viszonyítva több iparüzésiadó-bevétellel számíthatnak, ezt egy közös alapba fizetik be, amelyből központilag meghatározott mértékben visszaosztanak a járás települései közt.
14. A Szerencsejáték Zrt. iparüzésiadó-befizetési szabályainak módosulása.
15. Az önkormányzatok és intézményeik számláin lévő, limit feletti összegeinek napi beutalási kötelezettsége, 2025 október 1-től.
16. A kis- és középvállalkozások iparüzési adójának felezése 2021-ben és 2022-ben.
17. A Covid időszakában bizonyos szakmák mentesültek a bérleti díjfizetés alól önkormányzati tulajdonú ingatlan bérbeadása esetén.

És vannak még az önkormányzati kiadásokat is érintő tételek:

1. A szolidaritási hozzájárulás befizetése – ezt eleve a központi támogatásból vonják le, 2017-től.
2. A Covid kiadásai központi támogatás nélkül, 2020–2022.
3. A mobil parkolási szolgáltatóhoz történő kötelező csatlakozás (többszörös kiadás), 2014-től.
4. Az általános Áfa-kulcs 25%-ról 27%-ra emelése, 2012. január 1-től.
5. A tranzakciós illeték a banki utalásokra, 2013-tól.
6. A távhő hődíjának egységárváltozása, 2022-től.
7. A víz- és csatornaszolgáltatás egységárainak egységesítése, az alapidjak megemelése, a csatornaszolgáltatási alapidj bevezetése, 2024-től.
8. A távleolvasó mérők felszerelése, 2025-től.
9. Az egyetemes szolgáltatásra jogosultak körének korlátozása villamosenergia + gáz, 2022-2023-tól.
10. Jegyzői feladat lett a befogott kóbor kutyák és macskák tartása, 2022. január 1-től.
11. A NIS2 bevezetése – ez egy európai uniós kiberbiztonsági irányelv, amelynek célja a kritikus szektorokban működő szervezetek biztonságának növelése és az inciden-

sekkel szembeni ellenálló képességük fokozása –, a kibertörvény változtatása, amit az önkormányzat finanszíroz, 2025-ben.

12. Az Ukrajnából menekültek ellátásával kapcsolatos költségek saját forrásból, 2022-től.
13. Az egészségügyi szakrendelők költségvetési szervi formába történő kötelező átalakításának költségei, 2024. júliusától.

Ilyen körülmények között nem csoda, hogy Budapest az állam nettó befizetőjévé vált: „A Fővárosi Önkormányzat a 2021. évtől a központi költségvetés felé nettó befizetővé vált, mivel a központi költségvetés részére fizetett szolidaritási hozzájárulás összege meghaladta a központi költségvetésből az ellátott feladatokhoz biztosított működési támogatás összegét” – áll a jelentésben, amelynek keretében az ÁSZ a főváros 2020-2021-2022-es gazdálkodását vizsgálta hónapokon keresztül. „Az eredmény azt jelenti, hogy többet fizet be a Fővárosi Önkormányzat szolidaritási hozzájárulásként, mint amennyit a központi költségvetésből feladatai ellátására kap”. Ez vált az alapjává a szolidaritási hozzájárulás levonásával kapcsolatos, végül az Alkotmánybíróság is elérő pernek is, amelynek során a testület kimondta, hogy bár az Alkotmánybíróság szerint a szolidaritási hozzájárulás intézménye nem ütközik nemzetközi szerződésekre, és nem tartja alaptörvény-ellenesnek sem, ám – idézzük – „ha az önkormányzat nettó befizetővé válik, akkor az ellentétes lehet az európai Önkormányzati Chartában és az Alaptörvényben biztosított önkormányzati autonómiával”.

Vagyis, csak hogy világosan értsük: egy önkormányzat nem lehet az állam nettó befizetője, ez törvénytelen állapot. Mindez azonban nem igazán hatja meg a kormányt, amely továbbra is jeleskedik az önkormányzatok kifosztásában, amelyek – legalábbis Vítályos Eszter kormányzóvivő sajátos értelmezésében – emiatt „picsognak”. Nos, picsogás ide vagy oda, immáron nem a főváros az egyetlen olyan önkormányzat, amely nettó befizetőnek mondhatja magát: ez a kétes dicsőség kijár a XIII. kerület önkormányzatának is, amelyet a már feltüntetett elvonásokon túl még az is sújt, hogy a Margitsziget elcsatolásával az onnan származó idegenforgalmi és építményadó a fővároshoz került, még 2013-tól.

Mindezek nyomán a helyzet 2025-ben a XIII. kerületben a következő:

Az állami támogatásból származó bevételek az általános működési támogatásra, a köznevelésre, a szociális ágazatra, a kulturális feladatokra, a gyermekékeztetésre, az egészségügyi szolgáltatásokra érkeznek, összesen 12 milliárd 756 millió 226 ezer forint értékben. Ehhez képest a kerületnek kötelezően be kell fizetnie az államnak a szolidaritási hozzájárulást, a szociális hozzájárulást és a rehabilitációs hozzájárulást, az ÁFÁ-t és a cégautóadót, amelynek összege a bevétel befizetendő ÁFÁ-jával számolva 14 milliárd 417 millió 406 ezer forint, vagyis: a kerület 1 milliárd 661 millió 180 ezer forinttal fizet többet, mint amennyit kap a feladatai ellátására az államtól.

Nézzük a nagyobb tételeket, egészen pontosan azt, hogy az egyes feladatok mekkora hányadát fedezi az állam:

Nos, az óvodai hálózatra fordított összeg 31 százalékát fedezi az állam hozzájárulása. A Gondozóház fenntartásához – ez az időskorúak ellátását szolgálja – 26 százalékos hozzájárulást nyújt. A Prevenációs Központ működtetéséből – ez fő feladatuként a gyermekjóléti szolgáltatásokat látja el – 24 százaléknyi részt vállal. A Szociális Szolgáltató Központ 19 százalékos állami hozzájárulással működik. A Polgármesteri Hivatal működésének 22 százalékát finanszírozza az állam. A parkok, játszótérek, zöldfelületek fenntartásához nem járul

hozzá, ahogy nincs állami rész az úthálózat működtetésében sem. A kulturális feladatokból 5 százalékot vállal az állam, míg az egészségügyi feladatok ellátásából 77 százaléknyit. Az önkormányzat egyéb feladataiból – ideértve a köztisztaság biztosításától kezdve a parkolást, a lakásgazdálkodást, a szociális és pénzbeli ellátásokat, a közbiztonsági feladatokat, az intézményfelújítási munkákat és még hosszasan sorolhatnánk – 1, azaz egy százalékot biztosít az állam, amely összességében a nagyjából 87 milliárd forintnyi összfeladat 10 százalékát állja – a szolidaritási hozzájárulás levonása után.

Így azért nehéz egy települést vezetni, és ennek belátásához még csak picsogni sem kell. Az önkormányzatiság fontos garanciája ugyanis az önálló gazdálkodás, különösen a saját bevételekkel. Ha az állam nem tesz eleget a kötelező, a kormány javaslatára törvényben rögzített önkormányzati feladatok finanszírozási kötelezettségének, akkor ezek ellátásához a saját bevételekhez kell nyúlni, holott azok deklarált célja az önkéntesen felvállalt feladatok, a helyi lakosság igényeit szolgáló közszolgáltatások biztosításának, működtetésének fedezete. A saját bevételek szűkítése így értelemszerűen, a már meglévő közszolgáltatások megszüntetésével vagy a színvonaluk romlásával jár. Ugyanez érvényesül a kötelező feladatként biztosított közszolgáltatások esetén is: a feladatellátás központi költségvetési támogatásának csökkenését csak a saját bevételek növelésével lehetne ellensúlyozni vagy tompítani, amelynek eszköze például a helyi adók mértékének növelése, az eddig az igénybevevők számára ingyenes, kedvezményes közszolgáltatások fizetőssé tétele, a térítési díjak emelése, az önkormányzati tulajdonban lévő vagyon – jellemzően ingatlanvagyon – értékesítése, a vagyonfelélés. A kényszerű saját bevétel-növelés terhét végsősoron a lakosság fizeti meg. Így ez is egy módja az önkormányzatok eljelentéktelenítésének, elsorvasztásának.

Nézzük a kormány utolsó intézkedéseinek egyikét: a saját bevételek egyik eleme az átmenetileg szabad pénzeszközök lekötéséből származó kamatbevétel (éves és napi kamat). A kormány kitalálta az „önkormányzatok decentralizált számlavezetésének” nevezett új kreálmányt, amelynek a lényege az, hogy az önkormányzatok és az intézményeik számláin lévő, limit feletti összegeket napi szinten kell az államháztartásnak utalni, ami nemcsak az önálló gazdálkodás szabadságának korlátozása, hanem a saját bevételek önkormányzati csökkentése is, arról nem is beszélve, hogy ez nem decentralizálás, hanem centralizálás.

Ugyanakkor a kormány azért teheti meg mindezt, mert ezek az intézkedések jószérivel csak az önkormányzatok körében váltanak ki félelmet. A gazdálkodási autonómia folyamatos csökkentése, a saját bevételek növelésének kényszere, az önkormányzatiság értékeinek szisztematikus erodálása csak akkor vált ki az emberek körében nagyobb visszhangot, ha az önkormányzás alanyai, a települések lakosainak közössége számára közszolgáltatások válnak elérhetetlenné, ha saját zsebükön is megérzik a kényszerű adónövelés, a díjemelések hatásait, a szolgáltatások színvonalának csökkenését, azt, ha nem lesz például szemétszállítás, ha ritkul a helyi tömegközlekedés, ha nem lesz bölcsőde, óvoda, orvos a közelben, ha megfizethetlenné válik az önkormányzati lakás bére, ha nem lesz természetbeni és pénzbeli szociális támogatás, segítség az önhibájukon kívül rászorulóknak. Itt tartunk. Elindultunk az „önkormányzati apokalipszis” felé vezető úton.

De mi lehet a recept? A XIII. kerület polgármestere, dr. Tóth József³ szerint valódi önkormányzati reformra volna szükség. A választások után megalakuló országgyűlésnek, az új kormánynak meg kell erősítenie az önkormányzatok gazdasági, szervezeti, döntéshozatali önállóságát, biztosítania kell az önkormányzatok alapjogok teljeskörű alkotmányos védelmét,

képessé kell tenni őket a kötelező feladataik ellátására, biztosítani kell a feladatok önkéntes vállalásához szükséges saját bevételeket, a lakosság számára nyújtott színvonalas közszolgáltatások egyenlő esélyű elérhetőségét, növelni a döntéshozataluk demokratizmusát. Vagyis az alkotmányban rögzíteni kell a helyiek önkormányzáshoz való jogát, az önkormányzati alapjogok – szervezetalakítás, döntés, önkéntes feladatvállalás, saját bevétel, önkormányzati vagyon – felsorolását, ezek védelmében az Alkotmánybírósághoz való közvetlen fordulás lehetőségét. Az önkormányzatok által kötelezően ellátandó feladatok alapelveit szintén az Alkotmányba, a konkrét feladatokat sarkalatos törvénybe kell foglalni, miként azt is, hogy ezt ne lehessen salátatörvényekkel fölhígítani. Alkotmányos rendelkezésnek kell garantálnia azt is, hogy az önkormányzati tulajdon felett a helyi közösség rendelkezhet, állami tulajdonba vétel csak kivételes esetben és csak értékarányos, azonnali ellentételezéssel valósulhat meg. Ugyanakkor az önkormányzatok kötelezettségévé kell tenni, hogy a helyi közszolgáltatásokkal kapcsolatos döntések előkészítésébe és meghozatalába be kell vonniuk a területükön működő helyi civil és társadalmi szerveződések települési szintű szervezeteit, koordinációs testületeit, tanácskozási jogot és meghatározott ügyekben egyetértési jogot biztosítva számukra.

Tóth József szerint mindenképp szükséges a megyei önkormányzatok megerősítése. Ezért újra képessé kell tenni a középfokú oktatási, szakképző intézmények, a szakosított szociális ellátást biztosító intézmények fenntartására, a térségi jellegű közszolgáltatások biztosítására az érintett településekkel közösen létrehozott társulás tagjaként, esetleg a településektől átvett intézmények útján. Ugyanakkor úgy véli, a közgyűlés tagjainak kiválasztásában a megyei jogú városok választópolgárainak is részt kell venniük, a közgyűlés elnökét pedig közvetlenül kellene megválasztani. A polgármester meggyőződése, hogy át kell alakítani a fővárosi önkormányzat választási rendszerét is úgy, hogy a fővárosi közgyűlés tagjai között a kerületi polgármesterek mellett a közvetlenül, listán választott tagok legyenek többségben, továbbá lehetővé kell tenni, hogy a polgármester országgyűlési képviselő is lehessen.

Van más feladat is: a települések nagysága szerint differenciáltan kell meghatározni a kötelezően ellátott feladatok, közszolgáltatások színvonalának minimális szakmai és minőségi követelményeit, s ha ezeknek valamely települések nem felelnének meg, akkor azok társulásban legyenek kötelesek az adott feladatot ellátni. Olyan, rugalmas társulási rendszer kialakítását kell lehetővé tenni, amely a lakosság igényeihez igazodó, optimális üzemméretű területet fog át. Ehhez a társulásokat ösztönző költségvetési finanszírozást kell működtetni. Tóth József szükségesnek tartja az önkormányzati feladatellátás visszaállítását az alap- és a középfokú oktatásban azon településeken, ahol annak fenntartására a helyi önkormányzat vállalkozik. Azon települések alapfokú oktatás intézményei esetén, amelyek nem képesek, nem tudják vagy nem akarják önállóan ellátni ezt a feladatot, társulásban való feladatellátást szükséges előírni. A középfokú oktatási intézmények fenntartását a megyei önkormányzatokhoz kellene telepíteni azzal, hogy azt a település kérésére át kell adnia. Nagyon fontos az is, hogy az önkormányzatok kapják vissza az oktatási intézmények pedagógiai programjainak jóváhagyási jogát, tehessenek javaslatot a település, a helyi közösség számára fontos programok bevezetésére. Az egészségügyben a fekvőbeteg ellátást biztosító kórházak állami fenntartását indokoltnak tartom, vagyis inkább a járóbeteg szakellátás esetén erősíteném az önkormányzati feladatellátást. Ugyanakkor fontosnak tartom, hogy a háziorvosi rendszer működtetésében az önkormányzatok kapjanak jogot a háziorvossal kötött szerződés rendkívüli felmondással való megszüntetésére, például „bizalomvesztésre” hivatkozással is.

– A jelenlegi totális állami felügyeleti szabályozás korlátozásával vissza kell adni az önkormányzatok feladatkörébe azokat a településüzemeltetési szolgáltatásokat – ez a hulladékgyűjtés és -feldolgozás, a távhőszolgáltatás, a víziközmű-szolgáltatás –, amelyeknél a közszolgáltatás hatékony működtetése önállóan vagy az érintett szomszédos települések önkormányzatai által létrehozott társulásban biztosítható. Ennek együtt kell járnia a szolgáltatások díjmegállapítási jogosultságának visszaadásával. Mindehhez többszöri finanszírozási rendszert kell kialakítani, rögzítve az önkormányzati gazdálkodásért való felelősség jogszabályi kereteit, beleértve a helyi tisztségviselők, önkormányzati képviselők anyagi, akár saját vagyonukra is kiterjedő felelősségét. Szükséges előírni a meghatározott közszolgáltatások közép- és hosszú távú fejlesztési és feladatellátási stratégiáját, az éves költségvetési koncepció elkészítésének kötelezettségét, továbbá az úgynevezett gördülő tervezést is. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a következő éves költségvetésnek tartalmaznia kell egy további öt éves időszakot érintő, a lehetséges bevételekről és a várható kiadásokról szóló tájékoztató tervet is – szögezte le a Jelennek a XIII. kerület polgármestere, aki hozzátette: törvénynek kell előírnia, hogy az önkormányzatok a fejlesztésre fordítható forrásaik mekkora hányadáról legyenek kötelesek a helyi lakosok véleményét kikérni és az általuk támogatott célok megvalósítására fordítani. De ezek – hangsúlyozta – csak az alapelvek: szükséges a településen keletkező SZJA-bevétel legalább 20 százalékának átengedése, a gépjárműadó teljes összegének önkormányzati bevétellel minősítése, az üzemanyagok értékesítését terhelő forgalmiadó-bevétel 20 százalékának átengedése, az építmény- és telekadó rugalmasságának növelése. Meg kell szüntetni ugyanakkor az önkormányzatokat sújtó közművezetékadót és a csak a nevében szolidáris, valójában adóként működő szolidaritási hozzájárulást.

– Fontosnak tartom a hitelfelvétel kormányzati engedélyezése helyett a hitelfelvételi korlát normatív szabályozását, az önkormányzati törzsvagyon amortizációjának kompenzálását. Szeretném ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az önkormányzati rendszer a demokratikus államberendezkedés egyik fontos garanciája, de ezt a szerepét csak akkor tudja betölteni, ha az önkormányzatok nemcsak hatalmat és autonómiát birtokolnak, hanem erős a helyi társadalmi támogatottságuk is – ez adja az alapját annak, hogy soha többé ne lehessen olyan kiszolgáltatott helyzetbe hozni a településeket, amilyenbe a jelenlegi kormány taszította őket. Az ehhez szükséges bizalom és támogatás újbóli felépítése a legfontosabb feladatunk – mondja Tóth József polgármester.

JEGYZETEK

- 1 Tóth Ákos: *Önkormányzati apokalipszis: a XIII. kerület is nettó befizetője lett az államnak*, 2025. Elérhető: <https://jelen.media/önkormányzati-apokalipszis-a-xiii-kerulet-is-netto-befizetoje-lett-az-allamnak/>
- 2 *Vár állott, most...Merre tovább, önkormányzatok?*, Jelen bookazine-3., Liberty Press kft., Budapest, 2024. ISSN 2939-8959.
- 3 Tóth József Budapest XIII. kerület polgármestere 1994-től. A legelső közvetlen polgármester választáson 5 jelölt közül 36%-os eredménnyel nyerte el a polgármesteri tisztséget. Az ezt követő hét választáson a leggyengébb eredménye 59%, míg a legjobb 82% volt. A legutóbbi választáson 78%-kal győzedelmeskedett.

ALABÁN PÉTER

Nők, munkások, ingázók a szocializmusban

Women, Workers, Commuters in Socialism

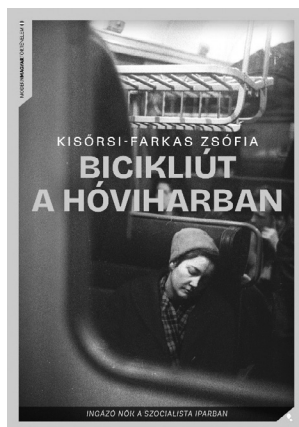
SZERZŐ:

ALABÁN PÉTER, történész, MTA-BTK Lendület Munkaformák Kutató-csoport tagja, az Ózdi Szakképzési Centrum Gábor Áron Technikum és Szakképző Iskola igazgatója, alaban.peter@gmail.com

AUTHOR:

Péter Alabán, Historian, Member of the MTA-BTK Momentum Work Forms Research Group, Director, Ózd Vocational Training Centre Gábor Áron Technical and Vocational School, alaban.peter@gmail.com

Kisőrsi-Farkas Zsófia: Bicikliút a hóvihárban. Ingázó nők a szocialista iparban.
(Modern magyar történelem sorozat)
Jaffa Kiadó, Budapest, 2025. 216 oldal.

„Délután negyed négy is elmúlik, mire Jutka hazaér, kabátját hórétteg fedi, és a szoknyája is átázott. A kályha tövében kuporodva megfogadja, mindenképpen bejut holnap. Muszáj, hiszen még két hónap sem telt el a munkába állás óta. Kedvesek vele, de még nem ismerik igazán őt. Bizonyítani akar, hiszen testvére barátja nélkül nem kaphatta volna meg az állást.” – vidék munkásnői sorsok jellegzetes példája, amit Szombat Jutka életútján keresztül a szerző feltár a Vas megyei ingázókat szemléltető munkájában. Az öt fejezetben tárgyalt élettörténeti szakaszok tükrében az államszocialista rendszer gazdaság-, társadalom- és kultúrtörténetére is rávilágít a szerző mikro- és makrokörnyezetben egyaránt. Ennek keretében célja az ingázók/bejárók életkörülményeit és munkamorálját formáló tényezők bemutatása, e sajátos „átmeneti” csoport elfogadottá, majd támogatottá válásának folyamatos nyomon követése.

Kisörsi-Farkas Zsófia az ELTE BTK Atelier Európai Historiográfia és Társadalomtörténet Doktori Program hallgatójaként 2022-ben védte meg *Az államszocializmus ingázóinak társadalmi helyzete és megítélése Vas megyében (1960–1990)* című, 300 oldalt meghaladó, hétrészes doktori (PhD) értekezését, amely jelen kötet alapjául szolgált. A jelenleg egyetemi oktatóként dolgozó szerző egy-egy alap-, vagy részproblémát állít a középpontba, amelyeket a művön „végighaladó” adott életpálya megfelelő időbeli periódusához kötöten tud elemezni. Az értekezés monográfiává formálása a leíróbb, ez által olvashatóbb stílust hordoz magán; még a 27 diagram/grafikon is elhagyásra került, amelyek kvantitatív forrásértéke bár hitelesebbé teszi a primer és szekunder forrásokat, mégis a – nem szakmai – olvasóközönség számára nehézkes lehet azok értelmezése.

Társadalomtörténeti szempontból a szocializmus 1950-ig visszanyúló mindennapjai történeteinek tekintetében újabb fontos adalékokat nyújtó kiadvány született, amely alapvetően egyéni és kollektív életpályákba ágyazottan szól – lokális és regionális szinteken – az ingázók társadalmáról. A történeti keretek azonban jóval nagyobbak ennél: az ingázás, kétlakosság bejárás kérdésköre a tradicionális paraszti társadalom és kultúra felbomlásának, a társadalmi átrétegződésnek egyik fontos szegmense a városi-ipari munkavállalással, valamint a biztosabbnak tűnő egzisztencia reményében. Miképpen Istvánffy Gyula etnográfus a matyó népcsoport kapcsán már a 19. század végén kifejtette: „A bér munka számszerűen kifejezhető »eredménye« fokozatosan áthatotta a cselédek, zsellérek, kisparasztnak családjaiknak gazdálkodását, és a gyári termelés behatolt magánéletükbe, átalakította a család szerkezetét, hagyományos funkciórendszerét.” A kapcsolat lakóhelyük paraszti gazdaságával ellenben – mint ebből a dolgozatból is kitűnik – fennmaradt. Az egyes ipari körzetek településein a gyári dolgozók egy része nem törekedett feltétlenül arra, hogy szakmunkás legyen, hiszen elsősorban termelőszövetkezeti tagként nyilvántartott női családtagjainak nyújtandó segítség teljesítését igyekezett megvalósítani. A kényszerstratégiák és élethelyzetek mégis eltérő életutakat jelöltek ki az ország különböző pontjain. Az agráriummal való összefonódottság kétségtelenül lassította a társadalmi átrétegződés ütemét, az ipari munkássá válás folyamatát, miközben fennmaradtak a hagyományos szerepek, patriarchális viszonyok a családtagok között. Mindezekkel párhuzamosan egyre újabb életmódövezetek alakultak ki a falvakban a közlekedés és a gyári termelés fejlődésével, egyben az ingázás hatására megváltozott a helyi (városi) munkásság összetétele, konfliktusforrásként is szolgálva (például Szombathelyen).

A kötet eredeti célkitűzése egyfajta szintézist teremteni a különböző (általa makro-, mezo- és mikroszintűnek tartott) kutatási eredmények között. Habár az oral history módszer alkalmazását a szerző – saját bevallása szerint – nem tekinti elsődlegesnek, mindvégig központi helyen áll legfőbb interjúalánya, akivel több alkalommal rögzített beszélgetést 2012/2013 és 2018 között. Utóbbiak – kutatói kérdésekre épülő – érintett témáit, vagyis egy adott életút egyes szakaszait próbálja megfelelő módon összekapcsolni az ingázás témakörével, annak ún. „megélés-történetét” ábrázolni. Az egyén fókuszba helyezése a mindennapok történetiségét erősíti, a felhasznált forrásokban (köztük számos levéltári iratanyagban, így az MSZMP egyes helyi bizottságai elé tárt jelentésekben, vagy a Szombathelyi Cipőgyár Baranya Megyei Levéltárban őrzött személyzeti irataiban) keresett információk is ezekhez próbálnak igazodni. A rendkívül változatos forrás- és irodalomjegyzék hatalmas kutatómunkára utal és külön érdemként nevezhető meg, hogy Kisörsi-Farkas Zsófia munkájában a korabeli sajtótermékekkel összefüggésben azok forrásértéke is szemléltetésre, súlyozásra kerül, illetve fontosnak tartja azok (például a karikatúrák, egyes újságcikkek) szemléletét is „átadni” a témában. Mindez összehasonlítási alapot nyújthat az előzőekben említett levéltári iratokban fellelhető jelentésekkel, beszámolókkal, véleményekkel, s a közhangulat, az ingázókkal kapcsolatos vélekedések kifejezésére is szolgál.

A Bevezetés módszertani fejezetként a felvetett probléma- és kérdésköröket vázolja föl előzetesen, így a vizsgált életpályán belüli ingázás előzményeit, a falusi közeg változásait és a parasztság társadalmi mobilitását, majd az erőszakos kényszerkollektivizálás eredményeképpen 1960 és 1961 között felgyorsuló városba áramlás emlékeit és tapasztalatait, ezzel együtt pedig az utazás, illetve az utazó személye közötti összefüggéseket, végül az ingázás és a vasi bejárók munkamorálját, munkahelyi habitusát.

A második fejezettől veszi kezdetét az élettörténet egyes szakaszainak bemutatása, amelybe ágyazottan az agrár, agrár-ipari, ipari-agrár, ipari gazdaság, illetve társadalom fokozatos átalakulásának lehetünk szemtanúi. Az átmenetiség hangsúlyozása közepette a parasztság fokozatos felszámolását is jelentette mindez a kollektivizálási folyamat részeként, amely traumaként hatott és új életforma születésével járt. A szerző hangsúlyozza: „A parasztság nem készült arra, hogy munkássá váljon. A paraszti létbe nem volt belekódolva sem a városiasodás, sem a kétlakivá válás” (27.). Az agráriumból – azzal teljes mértékben nem szakítva – az iparba kerülés, a parasztból ipari (más terminussal élve: „falusi”) munkássá válás, így a „kétlakiság” megítélésének karikatúrák bevonásával történő illusztrálása negatív színezetű, ám érdemes felhívni a figyelmet a fordított társadalmi stigmrára is. A falu módosabb parasztsága kezdetben szintén lenézően tekintett a bejáró dolgozókra, gondolkodásuk gyakran a község/közösség zárt viszonyrendszerébe ágyazódva konzerválódott, az ezen kívül játszódnó változások feldolgozására sokáig képtelennek bizonyultak. Márpedig a városba kerülés korántsem volt egyszerű: a szerző indokoltan, mégis némi magyarázattal kiegészítésre szorulóan használja a „menekülés” kifejezést a biztosabb megélhetésnek vélt üzemi munkavállalással összefüggésben; a fogalmi keretek tisztázása azonban olykor szükséges lehet: a „falusi munkát keresők” esetében természetesen a falvakban élő, azon kívüli munkát keresőkre gondolunk, nem pedig a „falusi jellegű” munkát vállalni kívánókra.

Az ingázás körülményeinek bemutatása részletekben gazdag elemeket vonultat fel: akár a gyakran rossz időjárási körülmények között megtett gyalogos, kerékpáros, majd autóbuzos bejárást, akár a még nehezebben megoldható igénylő ágy- vagy albérleteket nézzük,

sajátos alkalmazkodási stratégiákkal találkozhatunk az amúgy sem egyszerű munkavállalás terén. E résztematika a mindennapok történetiségének fontos részét képezi és egy sajátosan átmeneti létforma mozaikdarabjait tárja fel előttünk. Az ingázókra, bejárókra vonatkozó „toposzok”-nak nevezetten skandált jelzők (ittas/részeg, vandál, műveletlen) használata a korabeli tömegkommunikációba ágyazottan külön elemzés tárgyát is adhatja, Jutka bejárásához csupán adalékul szolgálhat. A kiemelt interjúrészletek ellenben más esettanulmányokkal is összevetve válaszokat adhatnak több lényeges kérdésekre. A folyamatos ipari termelésbe bekerültek életében milyen egyéb, sokkal időtállóbb változásokat eredményezett az új létforma, mint annak előtte a mezőgazdasági, vagy más, időszakos munkavállalás? Az üzemi munkavégzésbe bekerülés során mennyire volt jellemző a „kétlakiság” feladása, miképpen alakult a lakóhelyváltást igénylő városba költözés presztízse? Fennmaradt-e a gyári munkán kívüli termelőtevékenységük, amely a sokak által korábban is elismert, avagy irigylet munkarejük „háttérét”, egyben regenerációját biztosította? Esetleg megfigyelhető-e az elidegenedés a mezőgazdasági környezettől és a földtől? Csupán néhány felvetés, amely tradicionális társadalmi rétegek megszűnését, átalakulását szemléltethetik helyi és regionális példák felvonultatásával.

A nemek közötti munkavégzés jellegét, illetve a (női) munkamorál jellemzőit immár az ötödik fejezet taglalja, de a munkásság – például szakképzettség szerinti – tagozódásáról is itt olvashatunk. Lényeges megállapítás, hogy a források szerint a szakmai előrelépés és kvalifikáció lehetősége, valamint a bejárás között volt összefüggés: szakmunkásként, pláne nők számára kevés lehetőség nyílt az ingázók körében, vagyis sokszor csak a kevés perspektívával kecsegtető betanított, vagy segédmunka maradt. A nehéziparban sem volt ez meglepő, egyes helyeken a tanfolyamok és továbbképzések gyengítették a konkurenciaharc egyik eszközét, a termeléssel kapcsolatos szakmai tudás és ismeretek titkolását. A munkásság differenciálódásának a fenti tényezők – a rétegződés vizsgálata kapcsán – lényeges társadalomtörténeti aspektusai, amelyeket az „oral history” interjúinak hasznosítása, a vélemények-életvilágok összevetése egymással, illetve a morálban bekövetkezett változások elemzése egészíthet ki.

A hatodik rész („Ellenőrzött magánélet”) végül a vallási és műveltségi viszonyokkal foglalkozik, amelyeknek a hagyományőrzésben, a paraszti közösségiség eltűnésében, ezzel együtt pedig a helyi társadalmi tudat formálódásában is kiemelt a jelentősége. A csupán megemlített, vegyes összetételű háztartások szerkezete miatt is az urbanizáció szerepének hangsúlyozása kiemelt feladat, miközben ugyanis a nagyvárosban eltérő származású ipari munkáscsoport gyűlt össze új lakóhelyén a gyárak, ipari vállalatok szívóhatására, addig a falusi bejárók megtartották eredeti lakóhelyüket, így – a „szocialista értékek” közvetítésén (152.) túl – vélhetően fennmaradtak öröklődő szokásaik is. A háztáji gazdálkodás jelentőségének kiemelése kiegészíthető a néprajz tárgyköréhez kapcsolódó táplálkozás kérdésével: a kereskedelmi üzlethálózat által kínált, városban már hozzáférhető élelmiszerek és az otthon hagyományosan előállított ételek között vélhetően az ország ezen részén is egyfajta „kölcsonhatás” jött létre, amelyen belül a korszerű készételek fokozatosan átalakították a falusi ingázók ízlését és fogyasztási szokásait. Az 1970-es évek második felétől ráadásul a politikai diskurzusokban is hangnemváltás figyelhető meg: az „új vonal” nem csak a kulturális életbe kívánta „beemelni” a bejárókat, hanem ösztönözte az addig bíralt, otthon végzett munkátaikat a háztáji és kisegítő gazdaságokban. Utóbbinak az urbanizáció fejlődésével összefüggő változásai a bejáró munkások kisárutermelésének lényegében teljes átalakulását eredmé-

nyezhették. Az öltözködés, a ruhaviselet kérdésköre például hasonlóképpen jellemezhető a téma fogyasztástörténeti szemszögéből, amely még érdekesebbé teheti az alaptematikát ebben a fejezetrészen a divatáramlatok között sodródó táji néphagyomány történeti változásfolyamatán belül. Kisőrsi-Farkas Zsófia esetében utóbbi téma sem idegen, több, az étkezéssel kapcsolatban online megjelent cikkére utalva a világhálón (<https://qubit.hu/autor/kisorsisz>). Az utolsó „Kitekintés” rész kissé rövidnek tűnik a téma fontosságára utaló tematikai pontok összegzéséhez, hiszen kiváló összevetési alapként szolgálhat más városok, vármegyék, régiók történeti összehasonlító vizsgálatához.

A kiadó Modern Magyar Történelem című sorozatának újabb darabja alapos feltáró munkával mutatja be a korabeli társadalmi kontextust, a politikai kényszereket, a mindennapok nehézségeit és az emberek egyéni megküzdési stratégiáit. Szombat Jutka alakja, a Vas megyei Vát községből származó, biciklivel nap, mint nap a megyeszékhelyre ingázó, fiatal munkavállaló nő elbeszélés részletei folytonosan visszatérő, részben a könyv egyes részeiben tárgyalt történeti problémákat felvezető – keretként alkalmazott – életútmozaikok. A hitelességet így még inkább fokozva a szerző érzéki, mégis objektív módon láttatja a bejáró munkavállalók több szempontból is kiszolgáltatott helyzetét, amelyet összevet az életút narratívákra és a feltárt dokumentumokra alapozott társadalmi kérdésekkel. Nemzetközi viszonylatban a 'commuters / commuting workers' réteg vizsgálatának igénye megérdemel egy kelet-közép-európai összehasonlító vizsgálatot, hiszen a női szerepekről, a munkaerőpiac nemek szerinti megoszlásáról, jellegzetességeiről, illetve egyes diszkriminatív mechanizmusokról is képet kaphatunk a szocialista érában. Hétköznapi emberek, hétköznapi sorsok. Vajon jobb lett a vidékiek helyzete azóta? Az ingázás kényszere napjainkban is meghatározó. Az egyéni életpályák alakulása mögötti kemény döntési helyzetek, az életmódot befolyásoló tényezők egy adott politikai rendszer gazdasági és társadalmi állapotát is jól tükrözik, a hármas szegmens, vagyis a makro-, mezo- és mikrokörnyezet mélyebb rétegeiből információhoz jutva pedig azok rejtett oldalára is sokszor fény derül.

•
Fekti Vera: Csónakkikötőben

Szerzői útmutató

(rövid változat)

Author's guide

A Comitatus Önkormányzati Szemle a Comitatus Társadalomkutató Egyesület tudományos folyóirata. A szerkesztőség elsődlegesen a területi egységeket, településeket, a társadalmat érintő témák valamelyikében íródott kéziratok benyújtását várja.

A benyújtott kéziratok elbírálásának és elfogadásának joga a szerkesztőbizottságot illeti meg. A kéziratok közlési formáját szigorúan ellenőrizzük, és csak a minden tekintetben megfelelőket fogadjuk el. Az előírásnak nem megfelelő anyagokat szerzőinknek visszaadjuk, hogy a hiányosságokat pótolhassák. Nem megfelelően kidolgozott, tematikailag nem idevágó, nem értelmezhető szerkezetű kéziratokat a szerkesztőség nem fogad el és erről értesíti a szerzőt. A szerkesztőség kéziratot nem őriz meg.

KÉZIRAT BENYÚJTÁSA

Az íráskor ajánlott terjedelem tanulmányok esetén 15-20 000 karakter, kisebb cikkek (recenziók, megemlékezések stb.) esetében 5-10 000 karakter. A kéziratok maximális terjedelem 40 000 karakter lehet (szóközökkel, irodalomjegyzék nélkül), ennél hosszabb írás csak kivételes esetben, a szerkesztőbizottság engedélyével jelenhet meg.

A kéziratokat elektronikus formában, mellékletként kérjük beküldeni a comitatus@sze.hu szerkesztőségi e-mail címre. A kéziratokat .doc vagy .docx kiterjesztésben tudjuk elfogadni. Az anonimitás biztosítása érdekében kérjük, hogy a szerzők a tanulmányban ne tüntessék fel személyes adataikat, egy külön fájlban közöljék a következőket (magyarul és angolul): név, tudományos fokozat, beosztás, intézmény/munkahely, e-mail cím, levelezési cím, ORCID-azonosító.

LAPZÁRTÁK HATÁRIDEJE

Kéziratok beérkezési határideje:

Február 15.

Április 15.

Június 15.

Október 15.

A közlés első lehetséges határideje:

első szám

második szám

harmadik szám

negyedik szám

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy az egyes cikkek közlési sorrendjét, maga határozza meg.

SZAKMAI BÍRÁLAT

A kézirat benyújtását követően a szerkesztőség ellenőrzi, hogy a kézirat beilleszkedik-e a folyóirat profiljába és megfelel-e a szerzői útmutató alapkövetelményeinek. Amennyiben a kézirat nem felel meg ezeknek a feltételeknek, minden további lektorálás nélkül visszautasítható. A követelményeknek megfelelő kéziratok esetén a főszerkesztő megbízza a szerkesztőséget a kézirat szakmai bírálatának lebonyolításával. A kéziratok bírálata anonim referensi rendszerben működik (kettős vak bírálat), amely során a főszerkesztő, illetve a főszerkesztőhelyettes a szakmai bírálatra olyan személyeket kér fel, akik a bírálendő tanulmány témájában jártasak és a szerzőtől függetlenek. A szaklektorok és a szerző(k) nem ismerhetik egymás kilétét. A szaklektorok mérlegelik a felkérést, figyelembe véve a megküldött tanulmány témájában való jártasságukat, az összeférhetetlenség lehetőségét, valamint megadott határidőt. Ezután jelzik a főszerkesztőnek/főszerkesztő helyettesnek, hogy elfogadják vagy elutasítják a szakmai bírálatra való felkérést. Amennyiben nem tudják vállalni a kézirat szakértői véleményezését, lehetőség szerint, más szaklektort is javasolhatnak. A szaklektorok egy bírálati lap segítségével véleményezik a kéziratot és javaslatot tesznek annak közlésére. A főszerkesztő és a főszerkesztő helyettes mérlegeli a visszaküldött véleményeket és a szakértői véleményezés alapján közösen döntenek a kézirat közzétételéről. A kézirat közlésére vonatkozó döntést a szerkesztőségi titkár e-mailben közli a szerzővel.

Az általános formázást tartalmazó SZERZŐI ÚTMUTATÓ MINTA elérhető a folyóirat honlapján: <https://comitatus.sze.hu/>

A tanulmánynak tartalmaznia kell a magyar és angol nyelvű címet, absztraktot (körülbelül 1500 karakter), 3-5 kulcsszót, illetve a JEL kódot. Az absztrakt tartalmazza a tanulmány célját, mutassa be a cikk felépítését, valamint a főbb eredményeket.

Ábrák, grafikonok, táblázatok

Az ábrákat, grafikonokat és a táblázatokat a szövegbe építve is küldje be. Az illusztrációk felbontása minimum a 2Mpixel (1920x1080) és 3Mpixel (2340 x 1080) körüli méret legyen. Ábrákat, grafikonokat, táblázatokat számozással, címmel (magyar és angol), forrásmegjelöléssel kell ellátni. A vizuális eszközök az online megjelenésben színesek, a nyomtatott formában fekete-fehér/szürkeárnyalatos kivitelezésben készülnek. Ábrákat, grafikonokat, táblázatokat csak korlátozott számban tudunk közölni. Kérjük, hogy az ábrákat külön fájlban is csatolja a kézirathoz. Az ábrák szerzői jogainak rendezése a kézirat szerzőjének felelőssége.

Szövegközi hivatkozások

A szakirodalmi hivatkozások minden esetben a főszövegben szerepelnek zárójelben, a mondatvégi vagy a mondatközi írásjel előtt, kétkkel szedve, a következő hivatkozási formát használva: Szerző, évszám (pl. Csatári, 2008). Több műre való hivatkozás esetén az egyes tételeket pontosvesszővel kell elválasztani (pl. Csatári, 2008; Kovács, 2010, 2013). A szövegtörzsben szereplő közvetlen hivatkozás esetében a zárójelben történő hivatkozásnál az oldalszám is szerepeljen (pl. Kovács, 2016:3.). Többszerzős műre való hivatkozás esetén három szerző fölött az első szerző utáni et al. rövidítést kell használni.

Irodalomjegyzék

A főszöveget az Irodalomjegyzék követi a szerzők (szerkesztők) neve szerinti betűrendben, a <https://comitatus.sze.hu/> weboldalon elérhető szerzői útmutatóban ismertetett formázási alapelvek alapján.

FONTOS: Minden olyan irodalomtételnél, ahol van DOI azonosító, fel kell tüntetni! Javasolt keresési felület: <https://search.crossref.org/>

A szerkesztő munkájának megkönnyítése érdekében minél kevesebb formázást használjon, követve az általános formázási mintát. A szöveg végén, az irodalomjegyzék előtt helyezze el az esetleges köszönetnyilvánítást, illetve itt nevezze meg a kézirat megjelenését támogató intézményeket, szervezeteket, ösztöndíjakat.

Kéréseink figyelembevételét előre is köszönjük!

A szerkesztőség

•
Feketi Vera: Fürdőház előtt

•
 Fekete Vera: Társaság a fürdőháznál

„Az integrációs gondolat teljes mértékben meghatározza az ukrán politikát, a döntéshozatalt és a tervezési szisztémát. Kijelenthető, hogy a területi közigazgatási reform nem egy mélyről jövő, a döntéshozatalt a helyi közösségek kezébe átruházni kívánó gondolat volt, hanem inkább az uniós csatlakozás egyik 0. lépése, amelynél elengedhetetlen a korábbi struktúra átalakítása. A 2014-es kelet-ukrajnai háború és az elvesztett területek hatására Ukrajnában felerősödtek az EU-s integrációs gondolatok. Nem véletlen, hogy a közigazgatási reform a szakadár cselekményeket követően, 2015-től kezdődően indul el az országban.” (Mitru, 18. o.)

„... a turizmust vizsgáltuk a pandémia idején és azt követően, főként a turisták száma és a fogadóhely térsége (ország, régió) oldaláról, és egy egyszerű elméleti modellt néztünk, ahol egy térség esetében a rezisztens, a reziliens, a kilábaló és a hanyatló kategóriákat vettük. Megállapítást nyert, hogy a kiemelt indikátorok (szálláshelyekre érkezők száma, eltöltött vendégéjszakák száma, szálláshely kapacitás-kihasználtsága) alapján mind az uniós tagállamok, mind a NUTS 2 régiók esetében nem volt olyan, hogy sokkmentes, azaz minden egységet ért a visszaesés, csak eltérő mértékben.” (Gólián – Szabó – Jakobi, 35. o.)

„A kutatás eredményei rávilágítanak arra, hogy a vezetők többsége tisztában van az ESG alapelveivel, de az új jogszabályoknak való megfelelés és az energetikai áttérés azonban jelentős kihívás elé állítja őket. Úgy vélik, a közeljövőben e területeken szükség lesz az ESG-tudás bővítésére, melynek legjobb módja szerintük az oktatás és a képzéseken való részvétel, valamint a gyakorlati tapasztalatok megosztása. Az ESG alkalmazásának legfőbb motivációját a márka hírnevének erősítésében látják.” (Steinbachné Hajmáry, 56. o.)

„... a településfejlesztés és sikeresség fogalmának értelmezése a falvakban a közösségi és gazdasági tényezők együttes figyelembevételével történik, és hogy a falufejlesztés nemcsak gazdasági, hanem mélyen társadalmi kérdés is. A siker nem kizárólag mérhető teljesítményként jelenik meg, hanem a közösség belső értékeinek megőrzésében, az összetartásban, összetartozásban és a helyi szereplők együttműködésében. Akadályaként a pénzügyi források szűkössége mellett a pályázati rendszer sajátosságai jelölhetők meg, amelyek kevésbé tervezhetővé teszik a fejlesztések megvalósítását.” (Csajbi – Rácz – Horeczki, 75. o.)

